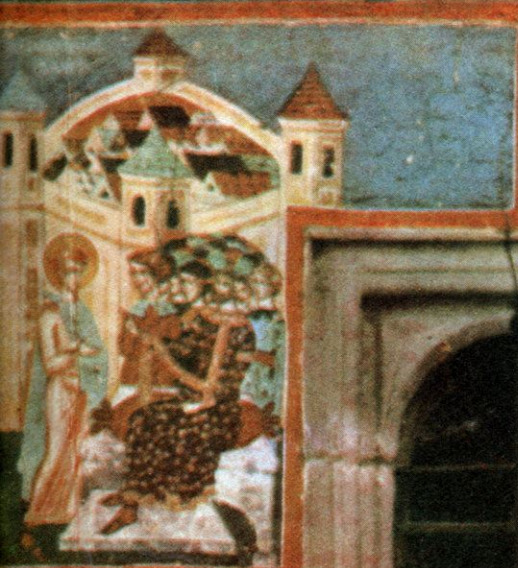

**Madrid 1990: cel de-al XVII-lea
Congres Internațional de Științe Istorice**

magazin istoric

SERIE NOUĂ — AUGUST 1990

Revistă de cultură istorică — anul XXIV nr. 8 (281) august 1990

SUMAR

• **Nosce te ipsum:** Anton Dumitriu...2 • **Cel de-al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice:** Dan Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Vilar, H. Ahrweiler...3 • **Madrid — repere istorice:** Vasile Șandru...5 • **Imagini spaniole ale țărilor române:** Eugen Denize...11 • **Mamutul și literatura:** Mircea Dinescu...14 • **Era 23 aprilie 1953 — tragicul sfârșit al unui mare istoric,** Gh. I. Brătianu: Mircea T. Georgescu...16 • **Controverse în jurul unui act istoric:** Cristian Popișteanu...17 • **23 august 1944 — documente, mărturii:** Mihai I, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L. Pătrășcanu, I. Antonescu...20 • **Registrul audiențelor la Palat:** I. Lăcustă...21 • **A doua arestare a mareșalului I. Antonescu — generalii sovietici R.I. Malinovski, I.Z. Susaikov raportează lui Stalin...**32 • **Luca Arbore — viteazul hatman al lui Ștefan cel Mare:** Ion I. Nistor...33 • **Reaparitia tiraniei în Grecia Antică:** Gheorghe Vlad Nistor...36 • **O contesă germană la Curtea Domnească din București:** George Potra...37 • **1941-1944. Ministrul Elveției la București transmite... (V):** Andrei Șperco...40 • **1920. Ioan Flueraș — în culisele afilierii la Comintern...**43 • **Gh. Cristescu — o răsunătoare demisie...**45 • **„Istoria medievală ne ajută să înțelegem unitatea Europei“:** Dimitri Obolensky...46 • **Linile strategice Maginot și Siegfried — diagnostic istoric:** C. Antip, Jean-Pierre Panouillé...48 • **Cine era sau cine nu era Shakespeare:** J.D. Reed...53 • **În București, acum 50 ani...**58 • **Dialog cu cititorii...**63

COPERTELE NOASTRE

① ④ Între monumentele arhitectonice ale patrimoniului național spaniol, se află Palatul regal din Madrid (coperta ①) și Palatul regal din El Pardo (interior — coperta ④) (**Madrid — repere istorice**, p. 5)

② ③ Constituită în 1503, biserica cu hramul „Tăierea capului Sf. Ion Botezătorului” din satul Arbore, ctitorie a hatmanului Luca Arbore, este reprezentativă pentru arta meșterilor constructori și zugravi moldoveni din vremea lui Ștefan cel Mare. Citeva fresce ale zugravului Dragoș Coman împodobesc pereții monumentului; ② Detalii de pe partea sud-vestică a bisericii; ③ Grup de curteni (detaliu de pe fațada vestică) (**Luca Arbore**, p. 33)

Nosce te ipsum

De peste două milenii și jumătate, acest dicton filosofic — „Cunoaște-te pe tine însuși” —, deviză a oracolului din Delphi, nu conținește să confrunte omul cu una dintre fundamentale probleme ale cunoașterii. Îndemnul la propria cunoaștere constituia, în concepția lui Socrate și a discipolilor lui, o recomandare divină, a zeilor, la înțelepciune. „Numai omul înțelept se va cunoaște pe sine” și va fi în stare să cerceteze „ce știe și ce nu știe și să-i iscodească pe fiecare ce știi și cred că știu fără să știe” — se precizează în dialogul lui Platon, Charmides. Înțelepciunea are deci un dublu aspect: a ști ce știi, o cunoaștere a cunoașterii, și a ști ce nu știi.

Așadar, de două milenii și jumătate — și, de fapt, cu

mult înainte — omul a căutat deci să se cunoască pe sine și, cunoscându-se pe sine, să lărgască orizontul cunoașterii umane. O năzuință spre continuă împlinire, care inobilează pe unica ființă în stare să aspire la această cunoaștere — omul: de ieri, de azi, de mâine, Homo universalis, așadar, a cărui descifrare ne-o propune profesorul Anton Dumitriu, din a cărui lucrare purtând acest titlu am extras, cu acordul autorului, fragmentele¹ pe care le prezentăm în continuare. Ne-am oprit la capitolul Nosce te ipsum pentru semnificațiile de mare profunzime pe care acest dicton le-a căpătat în viața țării după această Revoluție din decembrie 1989, o „cunoaștere de sine” deopotrivă admirabilă și înălțătoare.

Începînd de la Thales din Milet, socotit ca primul filosof propriu-zis din Grecia antică, celebra deviză „cunoaște-te pe tine însuși” nu a încetat de a fi în centrul preocupărilor filosofice. Desigur, deviza trebuia să fi fost mult mai veche, fiindcă ea exista înscrisă pe templul de la Delphi, de unde a fost preluată de mai toți înțelepții vechii Hellade. Socrate ne spune chiar că „înțelepciunea înseamnă în fapt a te cunoaște pe tine însuși”. Cu toată această preocupare de a pătrunde în propria ta ființă, nimeni nu a putut vreaodată să definească cu toată claritatea ce este un om, în afară de afirmația, mult prea generală pentru a fi caracterizată, făcută de gânditorii greci, chinezi, indieni sau aparținînd altor culturi ale lumii antice, că „omul este un zeu”. Problema a fost atacată și de știința modernă, și mai ales, în epoca noastră, de biologie, care și-a propus un scop extraordinar și teribil, acela de a dezlega enigma umană prin studierea omului ca rezultat al evoluției lui, sub presiunea factorilor externi, pornind de la apariția primei celule vii. Deosebirea de tratare a problemei se impune de la prima vedere, ea rezidă în punctul de vedere care stă la baza cercetării: primii urmăreau să găsească omul în principiu, iar ceilalți, corpul uman în structura lui. Nu știu dacă vreunul din aceste țeluri este posibil de atins sau nu în toată întinderea lui, dar un lucru este sigur, rezultatele nu pot să se întîlnească. Primul punct de vedere pornește de la cercetarea unui universal, iar al doilea, de la cercetarea unui particular, de la individ. Să vedem mai întîi ce putem

constata despre om, nu ca principiu sau posesor al unui principiu, ci ca individ.

De la primul examen pe care-l facem în această problemă care ne preocupă, observăm că individul uman însuși nu se cunoaște pe sine în realitate. Acest lucru are loc cu o generalitate aproape nestirbită. El se oglindește în societate, și propria-i individualitate nu-i apare decît ca reflectarea părerilor celorlalți despre ceea ce este el în manifestările sale exterioare. S-a ajuns, astfel, la un complex psihianalitic, pe care-l vom numi *complexul oglinzilor*, și în care fiecare om își falsifică imaginea lui, luînd-o drept aceea redată de ceilalți sau chiar propria-i părere despre sine, aceea a unei imagini dorite.

Această identificare a individului uman nu este, de la sine înțeles, esențială, ea nu reprezintă natura lui specifică ci este doar o determinare prin accident.

Cea mai frecventă determinare a unui individ este figura lui, dar aceasta îi este omului absolut inaccesibilă direct. Despre mine ca mască umană nu știu nimic mai mult decît alții, în ochii cărora m-am reflectat, sau eu însumi, dacă pun în fața mea o oglindă. Epoca modernă a inventat ce e drept și fotografia și filmul, dar oricît de multe detalii s-ar aduna la un loc pentru a forma o figură umană, ea nu este accidental omul. În această privință, mythul lui Narcis este foarte semnificativ. Tânărul Narcis ajunge la un izvor limpede cu apele ca de argint, și vrînd să bea apă, își vede propriul său chip pentru prima oară și se îndrăgostește de el ca și cum ar fi un altul. El își admiră într-atît chipul reflectat, că vrea să-l îmbrățișeze. Și-iată ce-i spune poetului:

Credule, quid frustra simulacra fugacia captas

Quod petis est nusquam; quod amas, aretere, perdes.

„Credulule, pentru ce fugi să prinzi simulacre fugare, Ceea ce cauți tu nu-i nicaieri: plecînd vei pierde ce iubești”.

(Ovidiu, *Metamorfozele*, III 4)
Dar dacă omul există, ca și Narcis, înainte de a-și vedea imaginea pe luciul apelor, cine este atunci cel ce se află dincolo de simulacru? „Aceasta-i întrebare”. În acest sens ne vorbește și legenda biblică care capătă, în context, un anumit sens. După ce primii oameni au „mușcat” din pomul „cunoașterii Binelui și Răului”, li s-au deschis ochii și au descoperit că sînt goi. Prin urmare, prin intrarea intelectului în funcția sa duală, adică aceea de a fi subiect cunosător și obiect de cunoscut, omul a început să se cunoască și din exterior, iar această cunoaștere din afară ar lăsa în umbră cunoașterea de sine însuși, semnificînd astfel o diminuare a integrității umane.

Este clar că, dacă vrem să ne cunoaștem pe noi înșine, cum ne stătuiește înțelepciunea grecească, este greu din aceste afirmații să desprindem o idee clară și distinctă despre ce este „eu!”. Această „unicitate” a eului în univers, pe care a găsit-o Stirner², poate ar fi putut conduce la rezultate mai interesante decît dreptul la putere și la posesie. De altfel, această curioasă omnipotență presupune prin ea însăși o izolare care într-un fel îi anulează sensul. ■

Anton DUMITRIU

² Max Stirner (Kaspar Schmidt), filosof german, adept al hegelianismului. A trăit între 1806 și 1856. Opera de seamă: *Unicul și proprietatea sa*.

¹ Vezi *Magazin istoric*, nr. 6, 7/1990.

Agenda forumului mondial

al istoricilor de la Madrid

Cel de-al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice urmează să se reunească în Spania între 26 august și 2 septembrie a.c. Însumind o problematică universală, reflectând stadiul de evoluție și dezvoltare a istoriografiei pe plan mondial, importanta reuniune a istoricilor lumii — întrunită o jumătate de deceniu după congresul de la Stuttgart și la un deceniu de la cel de la București — se va desfășura într-un nou climat. De o comunitate ecumenică a istoricilor s-a putut vorbi neconținut, chiar și în grelele momente ale războiului rece ori în cele alte perioade de sfârșit a erei dictaturilor comuniste. În anul acesta, marea reuniune are însă loc într-o nouă situație internațională, în care colaborarea și cooperarea istoricilor de pretutindeni beneficiază de condiții istorice favorizante, în care începe să se poată vorbi de o „casă a Europei” și neîndoielnic de o „casă a întregii umanități”. Lucrările Congresului al XVII-lea se vor desfășura, în consecință, pe noi linii de forță, în împrejurări cu mult mai prielnice dezvoltării istoriografiei mondiale.

Deosebindu-se de multe alte tipuri de reuniuni internaționale, unde programele sînt deseori rezultatul întâmplării ori al unor preocupări dominante personale, congresele internaționale de științe istorice au avut totdeauna meritul de a se încadra unui program riguros, stabilit pe bază de înțelegere și consens de către Biroul Comitetului Internațional de Științe Istorice, program menit a aduce în discuție o tematică de marcantă importanță.

Reuniunea de la Madrid se va desfășura în cadrul mai multor secții. În cea a marilor teme vor fi dezbătute: *Descoperirea Americii de către europeni și consecințele ei*; *Megalopolis în istorie: aspecte economice, social-culturale și politice și Revoluții și reforme: influența lor asupra istoriei societății*. În secția de metodologie, temele sînt următoarele: *Concepțiile europene și asiatice asupra timpului în istoriografie*; *Antropologie, istorie socială și istorie culturală și Biografia istorică*. În cele patru subsecții ale secției cronologice dezbaterile vor fi axate în jurul unui bogat ansamblu de teme: *Migrațiile populațiilor în America precolumbiană*; *Miturile și simbolurile, ca izvoare ale istoriei lumii mediteraneene*; *Sistemele feudale în Asia*; *Lumea rurală și mișcarea comunală*; *Cerealele în istoria mondială*; *Modernizarea lumii arabe*; *Declinul Imperiului otoman*; *Nașterea și difuzarea științei, mișcările și schimburile intelectuale*; *Organizarea muncii*; *Raporturile dintre evrei, creștini și musulmani*; *State și imperii în Africa neagră*; *Strategii pentru menținerea puterii*; *Centre și periferii — metropole și colonii*; *Maladii și societăți*; *Formare și școli tehnice în societatea modernă*; *Evoluția profesională a femeii și statutul ei social începînd de la revoluția industrială*; *Noi cercetări asupra tratatelor în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial*; *Politica socială în secolele XIX și XX și Conștiința națională, unitate și mișcări populare în Asia și Africa*. În cadrul Congresului de la Madrid urmează să-și mai desfășoare activitatea 13 comisii interne și 22 organisme afiliate Comitetului Internațional de Științe Istorice și de asemenea vor avea loc 13 mese rotunde.

La Madrid vor fi prezenți desigur și istorici români. Unora dintre ei le revin rapoarte, corapoarte și comunicări și tuturor să facă intervenții în cadrul celor trei secții ale reuniunii, ori pentru unele organisme internaționale ale C.I.S.I. sau afiliate; unui istoric român îi este atribuită conducerea și realizarea unei mese rotunde. Importantă este însă, înainte de toate, participarea activă, menită a evidenția noua situație, de liberă afirmare, a istoriografiei românești.

Dan BERINDEI
Secretarul Comitetului Național al
Istoricilor din România

O declarație
făcută revistei
MAGAZIN ISTORIC
de Excelența Sa,
domnul
ANTONIO NUÑEZ,
ambasadorul Spaniei
la București

Între 26 august și 3 septembrie, va avea loc, pentru prima oară în capitala Spaniei, orașul Madrid, cel de al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice.

Acest Congres se va deschide cu o temă semnificativă: *Descoperirea Americii și consecințele sale*. Nu este vorba numai de un gest mai mult sau mai puțin evident de recunoaștere a efortului Spaniei, amfitrionă Congresului, ci de importanța enormă a Americii în lume, precum și de o formă de deschidere pentru reînfrînarea istorică dintre oameni și culturi din Europa, America și Africa, din anul 1992, care va celebra cel de-al V-lea Centenar al Descoperirii.

La acea dată, o Expoziție Universală, organizată în orașul în care s-a născut Traian — Sevilla — și la care, în sfîrșit, va participa și România, va contribui la celebrarea efemeridelor cu care acum se deschide Congresul.

Și alte teme vor merita atenție specială: implicațiile latinității și schimbările profunde petrecute pe continentul nostru — Europa —, în mod special în Estul Europei și, dintre ele, Revoluția Română.

O importantă delegație română va asista la acest Congres, la care se așteaptă participarea a aproximativ 3 000 de specialiști. Totodată, sînt sigur, ei vor înfrîni în noua Spanie democratică, în constantă dezvoltare, semnele ospitalității tradiționale ale vechilor țări latine.

Lor, delegației române și Congresului al XVII-lea, le dorim succese sincere, iar oaspeții români să se simtă ca acasă.

București, 9 iulie 1990

HÉLÈNE AHRWEILER, Secretar general al Comitetului internațional de științe istorice:

„Nu pot uita
că am fost
aleasă la București”

Atena. Septembrie 1987. Prima reuniune pregătitoare a Comitetului internațional al istoricilor. Timp de patru zile, am avut ocazia să discutăm în mai multe rânduri, împreună cu colegul și prietenul meu, profesorul Virgil Cândea, cu o serie de personalități din lumea științelor istorice. Se poate spune că asemenea altor întruniri la care am văzut-o, doamna Ahrweiler, distinsă reprezentantă a arheologiei elene și franceze, cunoscută cititorilor *Magazinului istoric* (nr. 11/1983) a fost și la Atena dinamul acestei activități, ale cărei rezultate se vor înfățișa luna aceasta la cel de-al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istoricale de la Madrid. Desigur, doamna Ahrweiler era chiar pe sol natal, dar energia și strălucita sa inteligență, tactul și competența pe care le reunește se manifestă la Domnia-sa pretutindeni. Iată cum vedea secretarul general al C.I.S.I., actualul congres. Nu numai istoria avansează extrem de rapid, dar și științele istorice sînt pe cale să-și accelereze ritmul de cercetare și analiză. Baza tehnologică modernă nu poate să nu influențeze și investigațiile istoricilor. În afară de aceasta, înseși evenimentele îi obligă pe istorici la o nouă manieră de abordare a materiei lor de studiu. Descoperirile trecutului îndepărtat se fac și ele într-un ritm amețitor. Arheologii au acum un cîmp nelimitat de studiu. Dar nici alte științe istorice conexe nu se pot plînge.

Cred că nevoia de cooperare între istorici este mai presantă ca oricînd — intervine în discuții președintele C.I.S.I., domnul E. De la Torre Vilar (Mexic). Pe de o parte, nevoia de cercetări interdisciplinare, pe de alta, necesitatea de a pune în evidență aportul fiecărui continent la istoria umanității. Noi nu putem uita că pămîntul este al tuturor, că istoria este a tuturor și deci trebuie să eliminăm petele albe din istoriografia, nu numai a diferitelor țări, ci și a continentelor. Cred că rolul Americilor trebuie încă mai mult studiat, acum în preajma jumătății de mileniu

de la sosirea lui Columb în Lumea Nouă. Va fi o temă de onoare la Madrid.

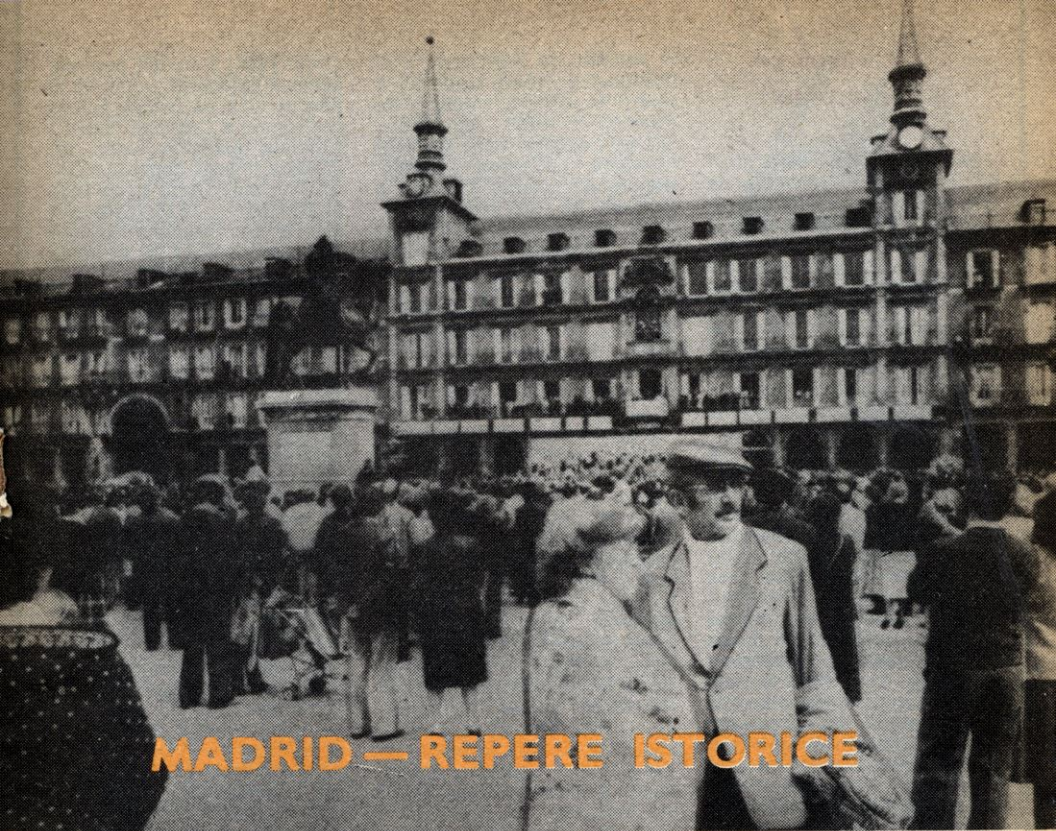
Dar nici Asia și Africa — spune doamna Ahrweiler — nu și-au găsit încă, nici pe de parte, o reprezentare completă istoriografică. Iar Europa poate oferi în continuare noi și noi dezvăluiri ale istoriei țărilor ei. Pentru istorici este esențială cooperarea în deplină libertate a schimbului de opinii și informații științifice.

Fără pace nu se pot obține rezultate rodnice nici în cercetările istorice. Iată de ce cred că vechea dorință a grecilor ca zeita păcii să domnească pe pămînt este mai actuală ca oricînd. Înțelepciunea oamenilor poate să se bazeze pe învățăturile istoriei.

În încheiere, rectorul Sorbonei a reamintit că dacă la Congresul de la București s-a realizat revenirea istoricilor chinezi în rîndul comunității mondiale a istoricilor, dacă la cel de la Stuttgart s-a realizat prima adunare mondială a istoricilor pe pămînt german după cel de-al doilea război mondial, să sperăm că la Madrid se va afirma necesitatea inovației în științele istorice, precum și nevoia unor noi orizonturi pentru toate aceste științe. Cu un zîmbet plin de nostalgie, doamna Hélène Ahrweiler ne mărturisește că nu poate uita că a fost aleasă secretar general al Comitetului internațional la Congresul de la București de acum zece ani.

Evenimentul cel mai important al istoriografiei mondiale din ultimii cinci ani, Congresul de la Madrid și-a găsit în revista *Magazin istoric* un fidel cronicar. Numerele 6, 7 și 8 ale revistei includ o serie de articole consacrate istoriei țării gazdă, iar copertele 1-4 din acest număr monumentelor Spaniei. Desigur, vom urmări cu atenție dezbaterile Congresului de la Madrid și vom căuta să prezentăm cititorilor noștri o serie de puncte de vedere dintre cele mai noi și interesante.

Cristian POPIȘTEANU

MADRID — REPERE ISTORICE

„Sinteză și oglindă a întregii națiuni spaniole, rezultat al unor amestecuri rasiale și ideologice”, așa definea Madridul Enrique Tierno Galvan, primar al capitalei spaniole, între anii 1979 și 1985. „Oraș al contrastelor, inundat de o lumină puternică ce conviețuiește cu obscuritatea; viață rafinată, cvasieuropeană în centru, viață africană, de așezare beduină în suburbiile”, scria despre Madrid eseistul Pio Baroja (1872-1956), în urmă cu o jumătate de secol¹.

Capitală a Spaniei numai din anul 1561, Madridul are o existență milenară. Rolul său de seamă în viața statului și a națiunii a început cu mult înaintea desemnării orașului, de către Filip II (Magazin istoric, nr. 8, 9/1983) ca reședință a unei puternice monarhii a timpului. Stabilind capitala regatului la Madrid, regele s-a condus atît după ra-

țiuni și interese majore ale statului, cît și ale sale personal.

Situat în centrul Peninsulei iberice, Madridul fusese dintotdeauna un punct de tranzit. Toate marile drumuri traversind timp de veacuri peninsula treceau inevitabil prin această așezare. În 1561, curtea lui Filip II s-a instalat într-un punct care-i permitea, totodată, să urmărească foarte de aproape construirea marii mănăstiri de la El Escorial, aflată la 50 km de Capitală, pe care tocmai se decisese să o înalțe în memoria victoriei de la 10 august 1557, repurtată la Saint-Quentin asupra francezilor. Și se pare că, nu pe ultimul plan, în luarea acestei decizii, a cîntărit greu și statul medicilor monarhului. Suferind de gută, acesta avea nevoie de un climat de felul celui oferit de Madrid. Într-un ordin datat Toledo, 7 mai 1561, Filip II arăta că „hotărînd să meargă la Madrid cu casa și curtea sa, acorda un termen de o lună pentru terminarea lucrărilor Alcazarului” (reședință regală aflată în reconstrucție).

¹ Spirit polemist, anarhic și paradoxal, Pio Baroja y Nessi a exprimat în bogata sa operă cultul energiei și al libertății individuale. Citeva dintre lucrările lui: *Casa Azgorri*. Majoratul lui Labraz. *Zalacain aventurierul* (trilogie a pamîntului basc). *Lupta pentru viață* (trilogie). *Memoriile unui om de acțiune* (roman fluviu în 22 volume), consacrate descrierii lumii interlope madrilene.

În imagine: inima Madridului, Plaza Mayor, datează din anul 1610.

La răscruce de drumuri

Beneficiind deci de o poziție geografică deosebit de prielnică și de o climă favorabilă, de o vegetație diversă și bogată, meleagurile madrilene au oferit condiții optime de viață din cele mai vechi timpuri. Cercetările geologice au scos la iveală mărturie de viață și activitate umană datînd din paleolitic. În unele lucrări s-a emis ipoteza existenței în aceste locuri a unei cetăți romane, *Mantua Carpetanorum*, care nu a putut fi însă localizată. Inscriptiile în piatră descoperite la Pardo, mozaicul din Carabanchel și unele vestigii de la Villaverde (așezări mărginașe ale actualei Capitale) oferă teme pentru afirmația că în timpul romanilor zona a fost intens populată. Cetatea ar fi purtat atunci numele de Majeritum.

Ulterior, au lăsat urmele trecerii lor spre sud vizigoții, iar în secolul VIII, arabii au înaintat pe acolo dinspre sud, în campania lor de cuceriri spre nord. Ei au transformat zona Madridului într-o regiune de frontieră instabilă între regatul Toledo (arab), și creștinii din nord¹. Așezarea s-a dezvoltat ca un tîrg maur, condus și întărit de un emir. În anul 927, cînd este menționată pentru prima dată denumirea de Magerit sau Magrit, zidurile cetății au fost distruse de Ramiro II, regele Leonului, dar orașul a rămas în continuare sub stăpînire arabă, fiind chiar fortificat din nou de către emirul Abd-er-Rahman III. Din perioada cînd nu devenise Capitală, se mențin pînă azi în oraș denumiri de străzi ca „de la Moreria” (Moreria — de la „Moro” = maur) sau „Puerta de Moros” (Poarta Maurilor).

¹ Este perioada Reconquistei (*Magazin istoric*, nr. 1/1985), a recuceririi teritoriilor ocupate de arabi, perioadă începută în sec. VIII e.n. În veacurile următoare, au luat naștere regatele Leon, Castilia, Aragon, Navarra, Portugalia. Rînd pe rînd au fost recucerite Toledo (1085), Lisabona (1147), Cordoba (1236), Sevilla (1248), Cádiz (1262).

Așediat de Ferdinand I al Castiliei în 1047, Madridul a fost, în sfîrșit, cucerit de creștinii în 1083, sub Alfons VI al Castiliei, care de fapt urmărea cucerirea capitalei regatului, Toledo, pe care a supus-o în 1085 (*Magazin istoric*, nr. 5/1975). Cum era privit Madridul, un modest tîrg maur în acel timp, reiese din mențiunea ușor ironică păstrată în cronică că „Alfons VI a pornit să cucerească Toledo și s-a ales cu Mageritul”.

Trecută sub stăpînirea regilor Castiliei, așezarea a început să se dezvolte ca centru comercial și bază de pregătire a campaniilor militare împotriva maurilor. În 1152 Alfons VII a acordat orașului primele privilegii. Din acele timpuri se pare că datează și emblema Madridului — un urs ridicat pe picioarele din spate, mîncînd fructe dintr-un pom „Madrño”, ceea ce confirmă existența în acea perioadă a unor păduri cu o faună bogată, obiect al vîntorilor regale. În bătălia de la Las Navas de Tolosa, din 1212, în care forțele unite ale Castiliei, Leonului, Aragonului și Navarrei i-au înfrînt pe almohazi², trupele madrilene au purtat deja drapele cu emblema menționată.

Rolul crescînd al orașului în viața țării este vădit printre altele de faptul că în 1309 Ferdinand IV al Castiliei a reunit aici cortesurile regatului pentru a declara război regelui Granadei. Tot aici și-a convocat și Alfons XI cortesurile, 20 ani mai tîrziu. Se povestește că el obișnuia să stea două zile pe săptămînă într-un loc public din Madrid, „pentru ca vătămății și imprincipații să vină la el și să-l poată vedea”. În 1390, Henric III „cel Bolnăvicios” a fost proclamat rege la Madrid și a dispus construirea primei reședințe regale în pădurea Pardo. Regele Juan II

(1406-1454) a folosit periodic această reședință, unde s-a și născut fiica sa Isabel, viitoarea regină a Castiliei, Isabel I Catolica (*Magazin istoric*, nr. 3/1983). Însuși împăratul Carol Quintul (Carol I, ca rege al Spaniei — 1516-1556) și-a avut reședința acolo, în Alcazarul reconstruit la ordinele sale.

Madridul prezintă deci bogate antecedente regale, astfel încît decizia lui Filip II de a-l transforma în Capitală apare ca o încoronare firească a unei evoluții îndelungate. Unul dintre cei mai cunoscuți cronicari ai vieții madrilene din sec. XIX, Ramon de Mesonero Romanos scria în legătură cu aceasta că Filip II a vrut „să creeze o Capitală nouă, unică, a întregului regat, străină de tradițiile, simpatiile sau antipatiile istorice ale celor precedente, care să poată fi la fel de acceptată de castilieni și aragonezi, andaluzi și galicieni, catalani și basci, valencieni și extremadureni. Un oraș care să poată absorbi și topi în el toate diferitele provincialisme pentru a deveni, în sfîrșit, patria comună, expresia și sinteza diverselor condiții ale locuitorilor regatului”.

Cele două mentideros

Devenit reședință a Curții, centru politic, administrativ, cultural al marelui imperiu în care „soarele nu apunea niciodată”, Madridul a cunoscut o evoluție circumscrisă istoriei generale a țării. Poara uriașelor cheltuieli impuse de războaiele de cucerire și de apărare a imperiului a făcut ca zestrea lui edilitară să nu se îmbogățească prea mult sub Filip II. Monarhul și-a concentrat atenția asupra construirii mănăstirii din El Escorial, care va fi terminată în 1584, devenind locul lui preferat de odihnă și de meditație pînă la moarte, în 1598. Astfel se explică lipsa aproape totală din oraș a edificiilor din sec. XVI. Între puținele clădiri datînd din această perioadă se păstrează sumptuoasa „casă cu

² Dinastie ce a condus un stat din nordul Africii, almohazii au atins, în perioada de apogeu a puterii lor politice și de expansiune teritorială maximă, teritoriile actualelor state Maroc, nordul Algeriei, Tunisia, nord-vestul Libiei, sudul Peninsulei Iberice. Din 1147, almohazii și-au avut Capitala la Marrakech (Maroc).

„șapte coșuri“, a cărei construcție a fost finanțată, după cum afirmă cronicarul Pedro de Répide, de însuși Filip II pentru o prea frumoasă doamnă. Un alt edificiu remarcabil este Casa de Cisneros (fondatorul Universității Complutense din Alcalá de Henares, mutată ulterior în Madrid), situată în piața „de la Villa“ și integrată ulterior în ansamblul palatului Primăriei.

Ca și tatăl său Carlos I, Filip II era un mare iubitor și protector al artelor. Pictorul Tizian a trăit și a lucrat ani îndelungați la curtea acestor monarhi. El — ca și alți pictori italieni, elevi ai lui Leonardo da Vinci — a ajutat la formarea școlii spaniole de pictură din care se remarcă, încă din vremea lui Filip II, nume ca Herrera el Viejo (profesorul lui Velázquez), Francisco Ribalta, Zurbaran, Sanchez Coelho, Luis de Morales, Pantoja de la Cruz ș.a. La Toledo, unde se stabilise din 1577, El Greco își crea marile sale opere.

Secolul XVII a însemnat pentru Madrid o perioadă de dezvoltare rapidă, în special sub domniile regilor Filip III (1598-1621) și Filip IV (1621-1665). Orașul s-a îmbogățit cu numeroase edificii, statui, parcuri și monumente de artă. În 1610 s-a încheiat construcția celebrei piețe „Plaza Mayor“, realizată în numai doi ani, sub supravegherea arhitectului Gomez de Mora, elevul lui Juan de Herrera, care condusesese construirea mănăstirii de la El Escorial. Pe „Calle Mayor“, pe atunci principală arteră de circulație și loc de promenade, s-a înălțat, în piața „de la Villa“, palatul Primăriei orașului, în care se află și în prezent sediul acestei instituții. (În aceeași piață se afla turnul „de los Lujanes“, în care a stat înmormântat regele Franței Francisc I, făcut prizonier de regele spaniol la Pavia, în 1525.)

Este cunoscută înflorirea fără precedent a literaturii și artelor plastice, începută în ultima parte a sec. XVI și continuată în sec. XVII, în

epoca intrată în istorie ca „secolul de aur“ al culturii spaniole. Góngora, Quevedo, Lope de Vega, Cervantes, Calderón, Alarcon, Moreto, Rojas ș.a. au dat o strălucire fără precedent literelor spaniole. Fără a se bucura de un sprijin activ din partea Curții, scriitorii, poeții, dramaturgii dispuneau în Madridul „secolului de aur“ (îndeosebi sub Filip IV) de o largă libertate de exprimare, inclusiv în problemele de stat. Cele două *mentideros* — locurile unde se adunau pentru a comenta și critica evenimentele zilei — erau permanent animate, prilejuind dezbaterile vie a tuturor problemelor vieții regatului.

În aceste *mentideros* — se spune —, știrile ajungeau chiar înainte ca evenimentele la care se refereau să fi avut loc. Deși statul intra vizibil în epoca decadenței, Madridul era animat de viața luxoasă a protipendadei spaniole, care-și risipea averile și energia în petreceri, spectacole, jocuri, aventuri amoroase.

„Un minunat prevestitor al artei nouă“

Arta plastică a atins atunci culmi neîntrecute; opera lui Velázquez, mai mult decît o operă de artă, este cronică vie și veridică a Curții lui Filip IV. Pictori străini renumiți, ca Rubens, Van Dyck, Jordans ș.a., au fost oaspeți frecvenți ai Curții, iar operele lor și ale altor pictori și sculptori italieni, flamanzi, germani au întregit colecțiile regale.

Spaniolii au denumit — și pe bună dreptate — veacul XVIII „marele secol al arhitecturii madrilene“. În 1700, în urma războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei, rămas vacant după moartea lui Carlos II, coroana spaniolă a revenit lui Filip V, nepotul regelui Franței Ludovic XIV de Bourbon și al Mariei Tereza, Infanta de España. S-a deschis astfel era dinastiei de Bourbon, prezentă și astăzi pe tronul

Spaniei. Noul monarh a adus cu sine absolutismul centralist, deci diminuarea și chiar lichidarea multor libertăți și drepturi ale regiunilor și concentrarea puterii și a prerogativelor administrative la Madrid. Spania a fost angajată treptat într-un proces de modernizare și consolidare, care a culminat în perioada domniilor lui Ferdinand VI (1746-1759) și Carlos III (1759-1788), supranumit „regele edil“ și considerat de madrileni cel mai de seamă „primar“ al Capitalei. Într-adevăr, în această perioadă, Madridul a suferit transformări edificare de amploare fără precedent. Au fost demolate întregi cartiere vechi, s-a modificat substanțial planul urbanistic al orașului, au fost înălțate noi edificii și monumente de artă care înfrumusețează și azi capitala spaniolă, au fost create noi instituții bancare, economice, culturale și artistice. Se spune despre Carlos III că avea „defectul-virtute al plăcerii de a construi“, suferea „de răul pietrei“. Sesizat de nemulțumirea și plîngerile madrilenilor, cauzate de neplăcerile legate de demolări și construcții, regele a replicat: „Madrilenii sînt ca niște copii care plîng cînd îi speli pe fața“.

Din această epocă datează edificii ca Palatul regal (arhitect Filip Juvara și Sachetti — din Italia — și Ventura Rodriguez), construit între 1758 și 1764 pe locul fostului Alcazar, distrus de un incendiu în 1734; Muzeul Prado (început în 1785, sub conducerea arhitectului Juan de Villanueva), cu destinația inițială de Muzeu de istorie naturală, inaugurat în 1819, ca Muzeu regal de pictură, cu tablourile provenite din palatele regale; Observatorul astronomic.

grădina botanică, poarta de Alcalá, înălțată în 1778 de arhitectul Sabatini, fântinile Cibeles și Neptun, edificiile unor ministere, academii, muzee etc. A crescut importanța Madridului ca centru cultural artistic și științific, o influență puternică exercitând ideile iluminismului francez. În artele plastice s-a afirmat creația lui Francisco de Goya, „un minunat prevestitor al artei nouă, a vremii noastre”, cum nota Nicolae Iorga după vizitarea Muzeului Prado, în 1927 (*Magazin istoric*, nr. 1/1980, 6/1989).

Sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX au fost marcate pentru Spania de decadența vechiului regim. Procesul era determinat de împotrivirea sa față de transformările revoluționare începute în Franța, ce exercitau o puternică înruiere asupra spiritelor

din Spania, ca și din întreaga Europă. Totodată, cucerirea independenței de către Statele Unite ale Americii a găsit un puternic ecou în coloniile spaniole de pe continent, unde se maturizau condițiile pentru declanșarea luptelor de eliberare națională împotriva dominației spaniole, conducând la dobândirea independenței de către majoritatea statelor latino-americane în primele decenii ale veacului XIX.

După eșecurile suferite de Carlos IV în războaiele duse împotriva Franței revoluționare, Spania a ajuns sub dominația lui Napoleon. La 19 martie 1808, acesta a înscăunat la Madrid, în locul monarhului iberic, pe José Bonaparte, fratele său. Trupele franceze, intrate în Spania sub pretextul supunerii Portugaliei, au instaurat, de fapt,

un regim de ocupație, ceea ce a declanșat o amplă mișcare de rezistență în rîndul poporului spaniol. Semnalul de începere al luptei a fost dat de răscoala populară din Madrid din 2 mai 1808. Reprimarea brutală a răscoalei de către trupele franceze și rezistența eroică a madrilenilor au fost eternizate de Goya, în faimoasele tablouri *Lupta împotriva mamelucilor în Puerta del Sol* și *Execuțiile din 3 mai*, precum și într-o serie de gravuri și desene.

Un veac de frământări

Lupta de eliberare începută în Madrid a marcat, totodată, începutul sfârșitului vechiului regim monarhic absolutist, deschiderea unei îndelungate epoci de frământări sociale și

Din istoria luptelor cu tauri

Spectacolele cu tauri sînt la fel de vechi ca însuși Madridul. Interzise de regina Isabel Catolică, ele au fost cultivate cu aceeași patimă de madrileni. În veacul XVII în oraș existau cîteva arene în care se organizau coride. Cele solemne și oficiale aveau loc în Campo del Rey, în fața Alcazarului (azi Piața Armeria), iar mai tîrziu în Plaza Mayor.

Locuitorii din Plaza Mayor priveau coridele în cursul dimineții. Pentru cele de după-amiază, preferau să-și închirieze balcoane contra tarife stabilite oficial, între 12 ducați (categoria I) și patru (categoria a IV-a), tarife care se măreau substanțial în zilele de mare afleuență. Dintre coridele celebre din această piață este de amintit cea organizată la 21 august 1623, în onoarea viitorului rege Carol I al Angliei, venit la Madrid ca prinț moștenitor pentru a cere mîna infantei Doña Maria. La această coridă, pentru prima dată corpurile taurilor uciși au fost tîrîte din arenă de catiri, obicei care se păstrează și azi. Pasiunea pentru luptele cu tauri era atît de mare între madrileni, încît un primar, contele de Revillo, a murit de necaz în trei zile pentru că, la una dintre coride, taurii au fost prea slabi, compromițind spectacolul.

Numărul de arene a crescut în sec. XVIII, între ele distingîndu-se cea construită în

politice spre un regim constituțional. De-a lungul întregului secol XIX, Madridul a fost scena mișcărilor liberale, a confruntărilor între forțele burgheziei în ascensiune și aristocrația retrogradă, între monarhiști și republicani.

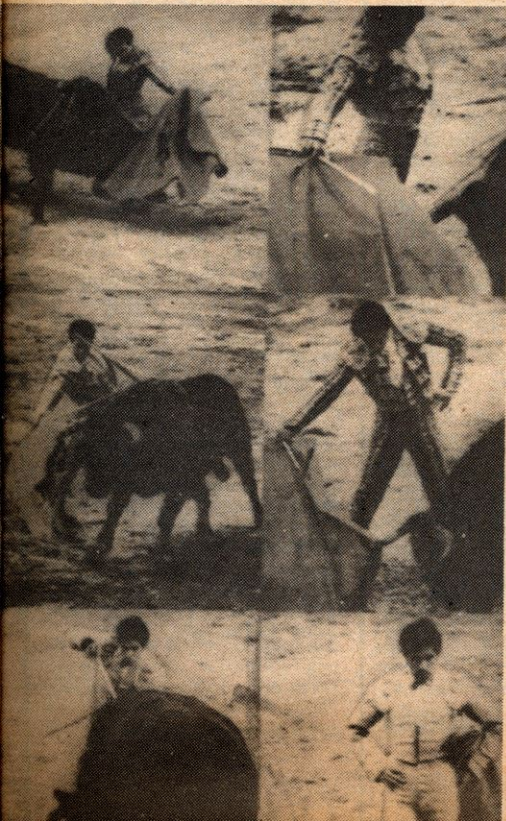
În planul dezvoltării economice și edilitare a Capitalei, s-a remarcat înmulțirea industriei, extinderea comerțului și a sistemului bancar; populația orașului a crescut de la 281 000 locuitori în 1850 la 539 000 în 1900. La 5 februarie 1850, s-a deschis prima linie de cale ferată, care lega Madridul de Aranjuez (orașel-reședință regală la cca. 40 km sud de Capitală); la 24 iunie 1858 s-a adus apa din riul Lozoya, care alimentează și astăzi orașul. Madridul și-a sporit patrimoniul edilitar, pe seama eliminării multor edificii

vechi, unele de valoare istorică și culturală. În 1833, Ramón de Mesonero Romanos deplîngea demolarea casei în care trăise și murise în sărăcie Miguel de Cervantes. După apariția articolului său în presă, guvernul a hotărît restaurarea casei și instalarea unui medalion de marmură cu imaginea scriitorului.

Spania sfîrșitului de secol XIX a parcurs una dintre cele mai grele perioade din istoria sa modernă, culminînd, în 1898, cu pierderea ultimelor colonii din America Latină și a Filipinelor. Ca o reacție la starea de decadență în care oligarhia a adus țara, în Madrid a apărut curentul literar-politic al „generației de la '98”¹, cunoscut sub numele

¹ Anul 1898 a fost marcat în istoria Spaniei de războiul hispano-american, în urma căruia s-a încheiat tratatul de pace de la Paris: Spania a re-

de regeneraționism, care a constituit o încercare de a readuce Spania „pe calea măreției” sale. Criticînd fenomenele negative, regeneraționistii susțineau necesitatea „ridicării nivelului cultural al poporului, realizarea bunăstării sociale și a libertăților”, dar și necesitatea unei „personalități de prestigiu” care să asigure o conducere de „mină forte”. Istoricii apreciază că doctrina regeneraționistă la suveranitatea sa asupra Cubei și a cedat S.U.A. posesiunile Puerto Rico, Guam și Filipine.

1749. În această perioadă lupta cu taurii a devenit o profesiune. Timp de mai bine de un secol, această arenă a fost martora unor faimoase coride, unele dintre ele soldîndu-se cu moartea unor renumiți toreadori (Pepe-Hillo, ucis de taurul Barbudo, la 11 mai 1801, Pepete, răpus de taurul Tocinete, la 20 aprilie 1862 ș.a.). Luptele din această arenă au constituit sursa de inspirație a lui Francisco Goya, autorul splendidei serii de gravuri *La Tauromaquia*.

La 3 septembrie 1874, s-a inaugurat pe strada „la Alcalá”, la ieșirea din oraș o nouă arenă, cu 13 013 locuri. Timp de peste 50 ani, ea a găzduit numeroase spectacole cu tauri, ca cele regale din 25-26 ianuarie 1878 și 1-2 decembrie 1879, prilejuite de căsătoria regelui Alfons XII cu Doña Mercedes de Orleans și de recăsătoria sa cu Maria Cristina de Habsburg, apoi la 2 iunie 1906, cu ocazia căsătoriei regelui Alfons XIII, precum și în cinstea unor șefi de stat străini. O impresie puternică asupra madrilenilor a produs corida din 27 mai 1894, în care și-a pierdut viața toreadorul El Espartero.

Devenită curînd neîncăpătoare, arena a fost demolată, construindu-se o alta, cu 25 000 locuri, inaugurată în 1929 și existentă și astăzi în Plaza de las Ventas, loc îndrăgit de madrileni. În Plaza de las Ventas a fost deschis, în 1951, și Muzeul Taurino, în care sînt expuse capete de tauri, afixe, costume specifice, spade ș.a., obiecte personale care au aparținut unor toreadori celebri, busturi și fotografii ale acestora.

ționistă a constituit un „pre-fascism”, fiind folosită ca bază teoretico-politică de către dictatura generalului Primo de Rivera, „chirurgul de fier”, instaurată în septembrie 1923; aducând din nou țara în impas, dictatorul a fost nevoit să demisioneze în 1930, atrăgând după sine și căderea în 1931 a monarhiei, al cărei sprijin fusese.

Pentru capitala țării, primele trei decenii ale secolului XX au însemnat o nouă creștere urbanistică și demografică (un milion de locuitori în 1934). În 1911 a început demolarea vechilor clădiri de pe „Gran Via” și lucrările la noile edificii care aveau să dea aspectul actual al acestei splendide opere urbanistice, la începutul anilor '30. În 1919 s-au inaugurat primele linii de metro: au apărut noi edificii monumentale: „La Ciudad Universitaria” (sediul Universității Comptutense), El Palacio de la Prensa, Palatul Telefoanelor, impozantul monument al lui Cervantes în Piața Spaniei, Palatul Poștei și Comunicațiilor în Piața Cibeles ș.a. În 1929 s-a inaugurat muzeul Madridului (Muzeul Municipal), instalat într-un edificiu din sec. XVIII, caracteristic sfârșitului perioadei barocului.

Madridul cu Ateneul său a constituit punct de întâlnire și tribuna marilor creatori și gânditori ai țării. Miguel de Unamuno, Ortega y Gasset, Azaña, Fernando de los Rios au dezbătut problemele sociale și politice care frământau societatea spaniolă; noua pleiadă de scriitori, Baroja, Valle Inclán, Azorín ș.a., au îmbogățit cultura spaniolă cu noi opere de mare valoare națională și universală.

Luni, 13 aprilie 1931, seara, străzile Madridului au fost luate cu asalt de mulțimea care saluta entuziastă victoria republicanilor în alegeri. La 14 aprilie s-a proclamat Republica; primul guvern provizoriu prezidat de Alcalá Zamora și reprezentând toate tendințele republicane de dreapta, centru și stînga, s-a instalat în palatul Ministerului de In-

terne din Puerta del Sol. „La republica de las ilusiones” a suscitată mari speranțe în toate păturile sociale asuprite și a dat naștere unei puternice efervescențe în întreaga viață socială și politică a țării și a Capitalei.

Confruntările tot mai puternice au adâncit prăpastia dintre „cele două Spanii” — Spania populară, a claselor muncitoare deposedate (țărani fără pământ și muncitorii agricoli, muncitorimea din industrie, transporturi etc.), și Spania marilor latifundiați, a oligarhiei și a virfurilor militare reacționare care complotau deja cu puterile fasciste. Înfrînte în alegerile democratice din februarie 1936, acestea nu au întârziat să declanșeze războiul civil la 18 iulie același an, prin rebeliunea unor comandanți și unități militare din mai multe centre sub parola „Deasupra întregii Spanii cerul e senin”.

Deceniul de frământări 1930-1940 și războiul civil (care nu a cruțat de orori capitala Spaniei) au frînat creșterea demografică, economică și edilitară a orașului. Abia în anii '60 Capitala își va relua treptat ritmul normal de dezvoltare, pentru ca în anii '70, în perioada agoniei dictaturii franchiste și după dispariția dictatorului, Madridul să devină centrul luptelor politice și sociale, pentru lichidarea structurilor regimului dictatorial, pentru așezarea bazelor dezvoltării democratice a Spaniei de astăzi, în fruntea căruia a venit în 1975 regele Juan Carlos de Bourbon.

Cruțat de ororile celor două conflagrații mondiale ale secolului nostru, la care Spania nu a participat, Madridul, cu capacitatea sa de a-l face pe orice vizitator, din orice parte a lumii, să se simtă ca acasă, ni se prezintă în această lună drept gazdă înfloritoare a celui de-al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorie. ■

Vasile ȘANDRU

COLOCVIU ROMÂNÔ-FRANCEZ

Aminat mereu timp de cinci ani din cauza opreliștilor puse de regimul totalitar din țara noastră, doborât în decembrie 1989, la București, între 14 și 17 iunie 1990, a avut loc un colocviu de istorie româno-francez, organizat de Asociația de drept internațional și relații internaționale (ADIRI).

Lucrările colocviului au fost inaugurate, prin alocuțiuni, de domnii Dan A. Lăzărescu (care a și prezidat întâlnirea) și Adrian Năstase, ambii vicepreședinți ai ADIRI. Ambasada Franței a fost reprezentată de consilierul cultural, doamna Chantal Colleen-Dumond.

În comunicările lor, atît specialiștii francezi, cît și cei români au abordat momente ale relațiilor interbelice româno-franceze în context internațional. Din partea franceză au prezentat comunicări cercetătorii Jacques Bariety (Sorbona), președintele Asociației internaționale de istorie contemporană a Europei („Franța, România și executarea tratatelor de pace — 1915-1924”), Bernard Michel — Universitatea Paris IV („Franța și Mica Înțelegere”), Anne-Marie Cassoly („Universitatea din Strasbourg și România între cele două războaie mondiale”), A. Nouzille („Alianța militară franco-română din 1926”), Jean-Paul Bled, iar din cea română Dan Berindei („Franța și procesul de constituire a României moderne”), Eliza Campus („Relațiile franco-române 1932-1933”), Ioan Chișer („Franța și sistemul alianțelor regionale ale României în anii '30. Convergențe și divergențe”), Cristian Popișteanu („Evoluții și mutații în structurile politice ale României între cele două războaie mondiale”), Nicolae Fotino („Politica de securitate în Europa și Nicolae Titulescu”), Viorica Moisuc („Implicațiile tratatelor de alianță regională ale României cu Cehoslovacia, Polonia și Iugoslavia”).

F.D.

IMAGINI SPANIOLE ALE ȚĂRILOR ROMÂNE

Țări inrudite prin latinitate, Spania și România, situate la extremitățile continentului nostru, dar legate prin numeroase fire economice, politice și culturale, sint apropiate încă de la începuturile istoriei lor. La sfîrșitul secolului XVIII și începutul celui următor, interesul lumii spaniole față de sud-estul Europei a crescut, fapt dovedit și de numărul sporit de lucrări consacrate zonei. Ce anume a determinat acest fenomen?

Horiah Rex Daciae

Perioada la care ne referim, situată între 1784 și 1829, a fost o epocă revoluționară ce a cuprins, inevitabil, atît spațiul românesc, cît și pe cel iberic. În ambele zone noul mod de producție pe baze capitaliste se manifesta tot mai pronunțat, îndeosebi prin lărgirea ariei legăturilor comerciale, apariția noilor clase implicînd schimbări pe plan social. Astfel, răscoalei lui Horea (*Magazin istoric*, nr. 6-7/1968, 10/1978, 10/1980, 9/1982, 2/1985) din 1784 și revoluției din 1821, codusă de Tudor Vladimirescu (*Magazin istoric*, nr. 4/1971, 3/1976, 6/1980, 4/1981, 2/1986) — momente cu profunde semnificații sociale și naționale în istoria românească — le-au corespuns lupta de eliberare a poporului spaniol din 1808-1814 (*Magazin istoric*, nr. 6/1982, 6/1990), împotriva ocupației napoleoneene, și revoluția condusă de Rafael de Riego din 1820-1823.

Una dintre consecințele reformelor iluministe ale regelui spaniol Carol III (1759-1788) a fost și aceea a dezvoltării și extinderii comerțului spaniol. Imperiul otoman, Marea Neagră și țările române reprezentau zone

economice vizate. Un prim pas a fost făcut în septembrie 1782, cînd la Istanbul s-a semnat un tratat de pace și comerț între Spania și Imperiul otoman, părțile acordîndu-și reciproc toate facilitățile comerciale necesare. Pe această cale ascendentă a raporturilor hispano-otomane s-a plasat și prima atestare, la 1794, a unui însărcinat cu afaceri spaniol în Imperiul otoman, în persoana lui José Eliodoro de Boulogny. Acest proces de deschidere politică, dar mai ales comercială, a culminat cu tratatul din 16 octombrie 1827 prin care Poarta acorda navelor spaniole dreptul de a trece în Marea Neagră, prin Bosfor și Dardanele. Curierul purtător al acestui act a fost expediat de ambasadorul Spaniei la Istanbul în ziua de 26 februarie 1828. Spania avea deci interese economice în porturile din bazinul Mării Negre și, probabil, în cele situate pe cursul inferior al Dunării, mai precis la Brăila și Galați, unde era posibilă intrarea navelor maritime. Deși primele nave spaniole pe Dunăre sînt atestate documentar abia în 1847, este foarte posibil ca ele să fi pătruns aici mai devreme.

Acest interes sporit pentru Imperiul otoman, dar și pentru sud-estul Europei în ge-

neral, a facilitat și procesul de formare în Spania a unei imagini mai complete și mai veridice despre țările române, despre realitatea românească în ansamblul ei. Este vorba în primul rînd de o imagine creată la nivelul conducerii politice, avînd la bază rapoarte diplomatice, dar și de o imagine a opiniei publice, prin lucrări tipărite sau informații de presă.

Astfel, primele informații spaniole despre români din epoca ce ne interesează au un caracter politic. Ele se referă la răscoala lui Horea și marchează o evidentă creștere a interesului față de spațiul românesc. Știrile parvenite în Spania erau de două categorii: unele adresate publicului larg, în coloanele ziarului oficial *Gaceta de Madrid*, și altele diplomatice, confidentiale. Importanță este similitudinea dintre cele două categorii de informații și simpatia care reiese din ele față de răscoală. Știrile din *Gaceta de Madrid* exprimă compasiune pentru suferințele țărănilor iobagi din Transilvania, consideră ca legitimă ridicarea acestora împotriva nobilimii care-i asuprea și admiră curajul răsculaților ce au cutedat să înfrunte, pentru drepturile lor, armatele imperiale. În acest ziar a apărut și informația că

Mănăstirea Argeș, așa cum a văzut-o, la 1794, peisagistul englez de origine italiană, Luigi Mayer

În p. 11: foaia de titlu a cărții lui-Fermin Caballero

asupra lui Horea „s-a găsit un sigiliu pe care era gravată o inimă străpunsă de o sabie și înconjurată de următoarele cuvinte: *Horiah Rex Daciae*”. Ideea Daciei românești se impunea deci opiniei publice spaniole. Informațiile diplomatice subliniază și ele caracterul social și național al răscoalei lui Horea.

Un oraș cu multe grădini

La începutul sec. XIX, a avut loc și prima călătorie a unui ambasador spaniol prin țările române. Ignacio Maria del Corral y Aguirre, numit în mai 1800, sosea la București, după mai multe aventuri pe teritoriul Imperiului austriac, la 27 aprilie 1801. La 29, aceeași lună, îl informa pe ministrul Ceballos despre felul în care a fost primit aici: „În ziua de 27 am sosit în capitala Valahiei... Toată lumea din această țară s-a întrecut în îndatoriri și atenții. Am răspuns cu acele expresii afective, care sînt atît de puternice în toate țările..., urmărind mereu să impac sobrietatea cu fastul. M-am informat cum au procedat ambasadorii altor suverani, care au

trecut prin această țară și au fost primiți în acest fel și m-am conformat în totul obiceiurilor cu care am fost tratat.

La o jumătate de leghe depărtare de capitală a ieșit să mă primească, în numele principelui, al doilea postelnic (sau ministru), într-o trăsură a Alteței Sale, cu o strălucită escortă de pedestrași și călăreți, și m-a condus la casa destinată pentru găzduirea mea.

Astăzi am vizitat pe principe [Alexandru Moruzi, aflat pe atunci în a doua sa domnie în Țara Românească (1799-1801)] care m-a primit bine și m-a cinstit după felul oriental”.

În raportul său către guvernul de la Madrid, ambasadorul sublinia deci două aspecte care îl impresionaseră în mod deosebit: ospitalitatea românească și faptul că Țara Românească se afla sub conducerea unui principe propriu, teritoriul ei nefiind inclus în cadrul Imperiului otoman.

O altă modalitate importantă de formare a imaginii despre spațiul românesc în Spania au constituit-o o serie de cărți. Astfel, în 1790 apărea la Madrid lucrarea intitulată *Călătorie la Constantino-*

pol în anul 1784, sub semnătura lui Joseph Moreno. Cărtea reprezintă descrierea călătoriei întreprinse în acel an de o escadră spaniolă la Constantinopol, cu scopul de a cunoaște realitățile din Imperiul otoman și posibilitățile deschiderii piețelor acestuia pentru comerțul spaniol. Autorul face cîteva referiri exacte și interesante cu privire la țările române. Astfel, este subliniat faptul că Moldova și Țara Românească nu făceau parte din Imperiul otoman, fiind doar vasele acestuia. Prezintă o scurtă istorie a Istanbulului, autorul arată că în ajunul cuceririi otomane împăratul bizantin „...aștepta ajutoare de la venețieni și de la lăncu de Hunedoara”; se sublinia, de asemenea, aportul economic al țărilor române la aprovizionarea Porții, cu referiri speciale la exportul de lemn din Moldova, necesar pentru construirea navelor otomane.

O altă lucrare importantă pentru imaginea țărilor române în Spania este cea intitulată *Călătoriile lui Aly Bey el Abbasi în Africa și în Asia în anii 1803, 1804, 1805, 1806 și 1807*. Acest Ali Bey, pe adevăratul său nume Domingo Badia y Lebricht (1766-1818), a reușit să trezească interesul guvernului spaniol pentru călătoria sa, obținînd o pensie anuală de 12 000 reali, plătită familiei pe durata absenței sale. El își asuma în schimb obligația să obțină de la țările vizitate avantaje economice și politice pentru Spania.

Călătoria începută în 1803 a durat pînă în 1807. La 19 decembrie 1807, Ali Bey a sosit la Giurgiu și de aici a plecat mai departe spre București: „capitala Țării Românești — scria el — este un oraș important, cu un aspect cîmpenesc foarte agreabil; străzile sale sînt drepte și destul de largi și toate sînt pavate cu lemn. Casele sînt scunde, dar au porți mari prin care trăsurile pot ajunge pînă la piciorul scării. Există multe grădini. Această capitală are, se spune, o populație de șaizeci pînă la

saptezeci de mii de suflete.

Guvernul civil al țării se află în mîna a doi caimacami, sau locotenenți ai prințului Ipsilanti, asistați de un consiliu de 12 boieri. Țara Românească are un milion și jumătate de locuitori. Mai mult de jumătate din această țară este înconjurată de Dunăre și udată de o infinitate de riuri. Pămîntul, foarte fertil, este străbătut de munți și de păduri bogate în vînat. Aici se află mine și, în fine, tot ce poate fi găsit într-o țară situată la patruzeci și cinci de grade latitudine. Clima este foarte sănătoasă și veniturile țării se ridică la patru milioane piaștri”.

Mereu în frunte un domnitor

Peste alți cîțiva ani, în 1828, însărcinatul cu afaceri al Spaniei la Istanbul, Luis del Castillo, publica la Madrid lucrarea intitulată *Observații asupra comerțului cu Marea Neagră cu specificarea a ceea ce pot face spaniolii acolo în mod avantajos*. El arată că porturile din zonă înlesnesc contactele comerciale cu Moldova și Țara Românească, ale căror produse,

și în special cerea, au interesat întotdeauna Spania.

În același an, 1828, și tot la Madrid, Fermin Caballero (1800-1876) a publicat lucrarea intitulată *Turcia. Teatru al războiului prezent*, în care descria în mod amănunțit principatele dunărene. Autorul, publicist, literat și om de stat spaniol, membru al Academiei de istorie din 1860 și președinte al Societății de geografie din 1875, și-a scris lucrarea fără să cunoască direct locurile pe care le descria, folosind însă o bogată bibliografie. Și el sublinia faptul că Țara Românească și Moldova aveau titlul de principate și nu făceau parte din Imperiul otoman. Arăta că „terenul muntos din nord și nord-vest al [Țării Românești] este plat în rest și abundă în cereale, pepeni și vinuri bune. Griul, ovăzul și secara cresc în cantități impresionante..., ovăzul fiind hrana principală a unor cai de excelentă calitate. Munții au lemn pentru construcțiile navale, precum și pășuni abundente. Se cresc multe albine care produc miere în abundență și o ceară care se vinde foarte scump... Comerțul țării se bazează pe griu, vin, ceară, miere și piei”.

Despre limba țării spunea: „este o latină coruptă și printre oameni culti se vorbește destul de mult italiana, fie datorită înclinației pentru această limbă, fie pentru că tinerii bogați merg la studii în Italia”. Țara a avut mereu în frunte un voievod sau domnitor și „un divan sau consiliu suprem format din douăzeci și patru de boieri, care reprezentau pe vechii stăpîni ai țării”.

Prezentarea principalelor orașe începea cu capitala, București, despre care se spunea că „este mare și puternic, situat pe Dimbovița, la nord-vest de Siliștra și nord-est de Nicopole. Există aici un fel de universitate [colegiul Sf. Sava], unde tinerii înstăriți învață limba română...”.

Informațiile referitoare la Moldova se aseamănă în multe privințe cu cele despre

Țara Românească. Erau date coordonatele ei geografice, numele principalelor riuri, se arăta că este o țară fertilă unde se cultiva griu, ovăz, secară, porumb și creșteau pomi fructiferi. Era menționată, de asemenea, producția mare de sare. Vorbind despre pierderile teritoriale suferite de Moldova în sec. XVIII și la începutul celui următor, Fermin Caballero critica pe acei autori spanioli care le omiteau atunci cînd descriau această țară, informație ce demonstrează faptul că, în ciuda unor posibile și inerente erori, spațiul românesc era destul de bine cunoscut în cultura spaniolă.

Dintre orașele Moldovei sînt amintite Iașul, „capitala principatului, oraș întins, cu 50 000 locuitori...”, care avea „manufacturi de prelucrare a cîniei și un comerț înfloritor, mai ales cu vinurile produse în împrejurimile sale”, Galațiul „oraș puternic, situat în stînga Dunării. Face un comerț intens cu lemn, miere, ceară, sare, untură, salpetru și cereale...” și alte.

Atît Țara Românească cît și Moldova — arăta Fermin Caballero — au făcut parte din anticul regat al Daciei.”

În ansamblu, lucrarea lui Caballero face descrierea cea mai exactă și mai interesantă a principatelor dunărene din cîte cunoaștem noi în cultura spaniolă a perioadei la care ne referim. Scopul ei depășește, așa cum autorul însuși arată în introducere, interesul strict cultural și urmărește să servească un țel practic, acela al lărgirii orizontului de cunoaștere necesare pentru dezvoltarea comerțului spaniol în Marea Neagră și la Dunărea de Jos. ■

Eugen DENIZE

Spaniolul... Ali Bey el Abbassi

MAMUTUL ȘI LITERATURA

Reproducem textul acestui pamflet — cu aprobarea autorului — după apariția sa în revista Secolul XX no. 316-317-318, ca și într-o serie de alte importante publicații europene. O facem deoarece „Mamutul și literatura” a fost scris la 11-XI-1989, fiind ultimul text cunoscut al scriitorului Mircea Dinescu înaintea Revoluției Române din decembrie 1989. O facem pentru că prin pamfletele sale incendiare, Mircea Dinescu și-a înscris numele în istoria antitotalitarismului în țara noastră, ridicând în același timp acest gen din literatura română la nivelul strălucitei tradiții arheziene. O facem incredințați de necesitatea ca asemenea texte să se găsească în colecțiile cititorilor revistei Magazin istoric pentru generațiile actuale și viitoare.

Ne bucurăm la apariția noilor numere ale revistei Secolul XX ca la o veritabilă reparație, fiindu-ne îndepărate cunoscute chinuitoarele și extenuante presiuni prin care această revistă — și oamenii ce lucrează aici — au trecut timp de mulți ani. Operația de sufocare a revistei Secolul XX urmărită de către dictatura ceaușistă, interdicțiile și permanentele șicane la care au fost expuși membrii redacției au putut fi înfruntate nu numai printr-o încordare extremă a inteligenței, răbdării și inventivității lor, ci și prin exprimarea, văzută și nevăzută, a unei solidarități intelectuale și morale, din țară și de peste hotare.

Nu demult în gheturile siberiene s-au descoperit cițiva mamuți bine congealați, în burta cărora, spre stupefacția cercetătorilor, se găseau flori de mușețel. N-o să discut aici despre fătarnicia naturii, nici despre destinul tragic al acestor blinde ierbivore, ci despre o jignitoare comparație din titlul unui articol apărut în presa occidentală: *În România — ultimul mamut stalinist*. Stalinist — desigur, dar de ce mamut? Fiindcă tare mă tem că în loc de mușețel, la o eventuală mutație a cliimei sociale, în pintecul încăpător al stalinistului nostru vom descoperi cițeva duzini de cadavre. Din Valea Jiului, din Brașov, Timișoara, Cluj, Iași, Tg. Mureș, București, au fost și încă sînt „păscuți” oameni vii, prea puțin cunoscuți sau de-a dreptul anonimi, ce-au avut carajul să-și strige exasperarea fie și între patru pereți. Veselul, întremătorul, sugubăvîto al folclor al românilor s-a transformat într-o lamentație soporită, într-un folclor al fricii, al zvonurilor macabre, capabile să paralizaze voința și vorbirea. Frica de moarte, FRICA, a devenit produsul național ce se oferă fără de cartelă și din belșug la orice colț de stradă din România.

Cine să intervină? „Dumnezeu are mîini apolitice, de muzician” — iertată-mi fie vanitatea autocriticii, dar vreau să spun că pînă acum rugăciunea noastră cea de toate zilele n-a prea fost auzită. Preoții, în schimb, au fost obligați să devină un soi de sindicalști în sutane, fiindcă de sfintele sărbători preacuvioasele curele de tran-

smisie ale partidului cădelnițeză în sănătatea *Buldozerului național* fără teamă de Cel de sus. Moartea „accidentală” a cițorva prelați incozomi, precum și tratamentul laic aplicat de angajații civili ai mănăstirii *Secu* unor preoți mai slobozi la gură au băgat spaime pentru totdeauna sub patrafirele duhovnicești. La noi nu funcționează uzina catolică poloneză, nici biserica militantă, nici icona făcătoare de minuni de la Czeszochowa. Noi avem icona prezidențială, uzinele militarizate și bisericile cu productivitatea cea mai sporită din lume la înmormintări, cînd se lasă iarna în casele oamenilor.

Unde să fugi cînd zidul Berlinului a fost importat cărămidă cu cărămidă și mutat la granițele României? Europa a devenit pentru providențialul Conducător o diabolică Atlantidă ce se scufundă în mocrila democrației și numai datorită geniului personal al domniei sale româniei vor scăpa de acest dezastre.

Cine să te apere? Oarba justiție? Păi acești domni, care au studiat la facultate forța și superioritatea „stingii românești” asupra „dreptului roman”, se abrutizează în neputința și obediiența specifică sistemului, încît spre a nu-și pierde posturile ajung ei înșiși să considere dulcea Constituție a R.S.R. drept un simplu material de propagandă, o unealtă a diavolului de care nu te poți prevala în fața instanței. Un fost coleg de liceu, care într-un moment de disperare și revoltă a lipit cițeva fițuici anti-prezidențiale în Gara de Nord, a

fost condamnat, în 1970, la cinci ani închisoare și, lucru fascinant, însuși avocatul apărării l-a înfierat cel mai tare în timpul procesului ținut, bineînțeles, cu ușile închise.

La cine să apelezi? La populara noastră milizie? Zdravenii și imbușoraiți flăcăi ce-au lăsat C.A.P.-urile de izbeliște, în seama bătrînilor și a bietelor femei, au fost plantați în mîndrele lor uniforme din zece în zece metri pe străzile Bucureștiului și privesc acum spre populație ca la o turmă nevolnică de oi. În scurta lor școlarizare au învățat că tot ce mișcă după ora 20, cînd se închid luminile, cinematografele, restaurantele, teatrele — adică ora cînd mor orașele României, toți pietonii sînt prezumtivi infractori sau cel puțin piromani înraii gata să dea foc statuii tovarășului Lenin, care a mai ars, de altfel, și anul trecut.

Unde să găsești un sprijin? La angajații presei? La apostolii cultului personalității, care scriu cu lingura cu care mîncă? De douăzeci de ani încoace în ziarle noastre apar aceleași fotografii grosolan refușate, se zdărnănesc aceleași desălate fraze, singurul spațiu cu adevărat viu fiind cel destinat anunțurilor mortuare. De altfel marii ziariști par să fi murit cu toții în cel de-al doilea război mondial.

Dar Glastnost-ul? Răzbate ceva prin transparența sovietică? Nu știu cum se face, dar geamul prin care presa moscovită privește realitatea din România e destul de afumat. Ca la eclipsă. Adică nu se vede nimic. Am senzația că domnul Gorbaciov se uită spre

România prin ochelarii negri ai generalului Jaruzelski.

Dar dizidenții? Parcă din cînd în cînd mai scot cite un strigăt. Sentimentul ciudat care mă lucrează în ultima vreme e că extrem de puținii dizidenți români sînt tînuți de regim în viață, în mod paradoxal, în scopuri propagandistice. E prea tirziu să-i mai faci să dispară după ce presa occidentală și institutele legate de drepturile omului au luat act de existența lor. Credeți însă că poporul român e din fire mai tăcut ca germanii, maghiarii sau polonezii, de n-a scos la iveală pînă acum decît aproximativ un dizident la două milioane de locuitori? Nicidcum. De fapt în România există douăzeci de milioane de protestatari, de dizidenți lipsiți de publicitate, ce-și duc existența cu călșul în gură. N-am auzit să fi avut loc manifestații antifasciste pe străzile Berlinului în anii '40. Se șoptea cu siguranță prin multe case, dar în stradă era ordine și disciplină, teroarea neagră acționa mecanic, populația se hrănea cu optimismul de partid și de stat, așa ziii trădători erau împușcați înainte de a fi judecați. La noi acum nu pot exista procese politice din simplul motiv că în Constituție scrie clar că orice cetățean are dreptul la libera opinie, ba mai mult, în Statutul Partidului se specifică faptul că orice membru de partid îl poate critica pe însuși Secretarul general. Tehnica organelor de represiune este de a acționa clandestin, ca și cum ar fi în opoziție. „Fiii lui Avram Iancu”, cei care au trimis scrisori de amenințare cu moartea scriitorilor germani emigrați din România în R.F.G., au trimis asemenea „bezele” multor intelectuali maghiari și români din țară. I-am fi reclamat noi pe gîngășii epistolari la Comitetul Central, dar teamă ne-a fost să nu dăm acolo chiar peste tatăl lor, Muncitorilor „periculoși”, în schimb, nu li se trimitea nici un fel de scrisori. Sînt ei înșiși livrați la propriile domiciliu, închiși între patru scînduri și numai familiile ingrozite înțeleg bine mesajul mortuar, fiindcă oficial se specifică a fi vorba de un accident de muncă, sau de stradă, de sinucidere, de apoplexie etc. Înhamat la carul protestatarilor trebuie să fii atent să nu circuli neînsoțit prin oraș, să nu-ți lași copiii să se joace pe afară, să nu aștepti prea mult la o anume instituție pe un fotoliu cu „tapiterie” radioactivă, să-ți dezinfecți bine acasă clanta ușii, să nu fie otrăvită. Situația de la noi nu se poate compara cu nimic în lume. Cînd am auzit că Vaclav Havel se uita în închisoarea din Praga la televizor și avea în celulă mașina de scris computerizată la care lucra, mi s-a părut un banc

reusit. Ca scriitor în România n-ai voie să deții în propriul domiciliu mașina de scris fără aprobare de la poliție, iar în ceea ce privește închisoarea, un fost dizident român, poet de meserie, într-o discuție „amicală” cu procurorul, a avut de ales între numai trei luni de închisoare, petrecute în compania unor înrați deținuți de drept comun, poficioși de băieți tineri — sau emigrarea. Scriitorul a mulțumit procurorului pentru sinceritate și a ales exilul.

În acest context atît de incurajator, unde sînt scriitorii români „ajutoarele de nădejde ale Partidului” — cum au fost răsfățați pînă nu de mult?

Prin anii '50, cei care au făcut pactul cu diavolul au intrat în categoria privilegiatilor. De exemplu, din drepturile de autor pe o singură poezie publicată pe prima pagină în ziarul partidului îți puteai cumpăra un palton din stofă englezăscă și puteai mîca timp de o lună la cel mai grozav restaurant din București. Ce vremuri de glorie! Îi cîntai pe tăcutu, dar tăcutu plătea, nu se juca. Le plătea, de altfel, cu virf și îndesat și celor ce refuzau să-și vîndă talentul. Mulți au fost trimiși la reciclare, smulgîndu-li-se pînă din mînă și imnîndu-li-se din panoplia partidului seceră și ciocanul, spre a tăia stîl în Delta Dunării, spre a-și bate singur culele de coșciug la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Între timp balul continua. Pelușorul, fosta reședință a regelui Carol, primi titlul de „Casă de creație” pentru cei ieșiți de pe banda rulantă a noii fabrici de scriitori. Istoria își dădea poalele peste cap: poezii proletcultiste se lăfăiau în fostul pat al reginei Maria, compunînd agramate și pline de avînt poezii „revolutionare”. Cu un „hei-rup”, cu o „foaie verde”, cu o „slavă lui Stalin” s-au adjudecat vile luxoase și s-au încropit multe averi. Astfel au intrat în arenă primii milionari de partid din rîndul scriitorilor și de atunci și pînă astăzi acest tip de activități ai condeului, cocoașă de prea multe privilegii, au fost aleși să conducă breasla și să fie purtătorii ei de cuvînt.

Vîntul de libertate al anilor '60 a ridicat de la pămînt mulți artiști ce păreau îngropați sub gunoii tantos al mediocrităților. Partidul — care nu greșește niciodată — și-a azvîrlit mulțimii infuriate foștii stegări, și-a plimbat cenzura pe la pedichiură să i se mai aranjeze puțin lungile gheare, a catadicsit să accepte că realismul socialist suferă grav de diabet și-n consecință nu-i nevoie să se presare chiar atît de mult zahăr peste realitate. Minunea însă nu avea să dureze prea mult.

Prin anii '70, cînd scriitorii nu s-au arătat entuziasmați de noua revoluție culturală importată din China, au început depozităriile și represaliile: *Pelușorul* a redevenit reședința de vară a noilor principii; prețul unei poezii și-a regăsit valoarea simbolică, adică echivalentul unei fripturi la restaurant, dar cu pîinea adusă de acasă; fotografiile autorilor au fost extirpate de pe copertele propriilor volume să nu se ajungă. Doamne ferește, la cultul personalității. Totodată s-a lansat și diversiunea că Uniunea Scriitorilor trebuie desființată, fiindcă e o organizație de tip vechi, după model sovietic. Pasămite obositele noastre mijloace de transport în comun erau după model japonez, cartelele noastre de ulei și de zahăr după model american, agera noastră presă după model franțuzesc, numai biata noastră Uniune a scriitorilor — după model sovietic. Oricum, fiecare an a adus cu sine un nou dar: așezarea unor epoeți proaspeți pe umerii cenzurii, invazia lăcustelor amatoare în cadrul Cîntării României, o bine dirijată confuzie a valorilor, marginalizarea celor nedipuși la compromisiuri și scoaterea cîm mai în față a țambalagilor oficiali.

Ultimul zvîcnet de demnitate al breslei s-a consumat în 1981 cînd, la Conferința națională a scriitorilor, multe voci nu s-au mai armonizat cituși de puțin, cu melodia cerută de la centru. Însă ineficienta rezistență pasivă a unor autori importanți, faptul că nu am mers atunci cu revendicările pînă la capăt și am acceptat impunerea de sus a unor conduceri obediente, golu lăsat de emigrarea în masă a artiștilor deziluzionați, toate acestea au subminat Uniunea Scriitorilor, metamorfozată mai nou într-o cooperativă de produs alienare. Spectrul mizeriei planează azi asupra majorității scriitorilor români și asta în vreme ce luna de lună se înalță muntele de omagii către iubii Demolatori. E o ironie a sorții pe care probabil o merităm, fie chiar și numai pentru voalatul colaboraționism de a accepta să publici un articol neutru alături de baligile patriotarde și liricoide ale celor ce stau în patru labe în fața tiranului.

O grevă generală a scriitorilor adevărați ar fi soluția cea mai la îndemînă pentru salvarea obrazului culturii române. Deși, dacă ne vom aduna toate cuvintele la un loc, poate că actualii mamuți vor părăsi cărțile de istorie și vor intra în cele de botanică, la pascut mușetel.

11.XI.1989.

Mircea DINESCU

În nr. 6/1990, revista noastră a publicat textul unei conferințe roșite de istoricul Gheorghe I. Brătianu la 12 noiembrie 1940, la radio București, sub titlul *Intra-rea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia. Între alte numeroase texte primite la redacție în ultimul timp, se află și această evocare datorată unui fost student al renumitului istoric. Domnia sa ne-a pus la dispoziție și un portret al lui Gh. I. Brătianu, ca proaspăt absolvent al liceului.*

În aprilie acest an s-au împlinit 37 ani de la moartea în temniță a istoricului Gheorghe I. Brătianu. Mă număr, cred, printre destul de puțini foști studenți ai săi care mai sîntem încă în viață. În toamna anului 1940, debutam ca student al Facultății de litere și filosofie din București - secția istorie. Tot atunci se transferase, de la Iași la București, și profesorul Gh. Brătianu. Venise ca titular la catedra de istorie universală, rămasă vacantă prin abuziva pensionare de către legionari a lui Nicolae Iorga. Misiunea noului profesor nu era deloc ușoară, dată fiind personalitatea predecesorului. Succesiunea s-a dovedit însă a fi cea mai nimerită. De altfel, relațiile dintre Iorga și Brătianu erau cît se poate de bune, marele apostol fiind cel dintîi care a descoperit și încurajat vocația de istoric a adolescentului, încă elev pe atunci (*Magazin istoric*, nr. 5/1983).

În anul de studii 1940-1941, Gheorghe Brătianu a ținut două cursuri: *Ideea de naționalitate, cu specială privire la unguri și la români* și *De la Antichitate la Evul Mediu*. Prelegerile sale lăsaus impresia unui dialog continuu cu cei cărora li se adresau. În fiecare luni și miercuri, între orele 18 și 19, Amfiteatrul „Odobescu” de la parter era plin; veneau nu numai studenți de la istorie, ci și din alte facultăți, ba chiar și mulți intelectuali bucureșteni.

Nu după două vreme de la debutul bucureștean al profesorului Gh. Brătianu, într-o dimineață de sfîrșit de noiembrie, ziarele au anunțat lapidar asasinarea lui Iorga de către legionari. Vineri, 29 noiembrie, profesorul avea seminar între orele 11 și 13. Contrar obiceiului său, întîrzie. Nimeni însă n-a părăsit amfiteatrul. Cu

circa 5 minute înainte de ora 13, Gh. Brătianu a apărut, cerîndu-și scuze pentru întîrziere. Era vădit agitat și ne-a comunicat că va suspenda seminarul din acea zi, deoarece urmau să aibă loc funeraliile ilustrului dispărut. A înfierat vehement odiosul asasinat, condamnîndu-i curajos pe ucigași. Legionarii nu l-au iertat această cutăzătoare atitudine și în timpul rebeliunii din ianuarie 1941, Gh. Brătianu a trebuit să stea ascuns pe la prieteni, spre a se sustrage furiei răzbitoare a cămașilor verzi.

Urînd aceleași cursuri, studenții din toți cei patru ani de studii susțineau același examen scris. În iunie 1941, ultimul examen a fost la istorie universală. Rezultatele s-au anunțat mai tîrziu. M-a impresionat faptul că toți cei care obținuseră calificative sub cota de promovare erau menționați cu delicatețe „amînați”. La acest examen se obținuseră doar două calificative de „Foarte bine” — o studentă din anul IV și eu, din anul I. Acest examen al meu a contat, probabil, din moment ce profesorul m-a invitat direct să particip la comemorarea unui an de la moartea lui Nicolae Iorga. Comemorarea a avut loc duminică, 6 decembrie, în fosta locuință a savantului, devenită sediul Institutului de istorie universală, instituit ce preluase numele ilustrului dispărut și al cărui director fusese desemnat Gh. Brătianu. Cînd am ajuns acolo, am rămas uluit, căci eram singurul student printre atîtea proeminente personalități ale vieții cultural-politice a țării — foști prim-ministri, miniștri, universitari, scriitori, șefi

de partide. Am socotit, atunci ca și acum, că invitația profesorului Gh. Brătianu a fost una din cele mai mari satisfacții morale pe care mi le-a oferit viața.

Am fost de față și la ședința primirii istoricului la Academia Română, ca membru titular, pe locul rămas vacant prin dispariția lui N. Iorga. Potrivit regulamentului, în discursul său de recepție, noul academician trebuia să se refere la opera predecesorului. Discursul lui Gh. Brătianu s-a intitulat *Nicolae Iorga — istoric al românilor* și constituie un omagiu adus marelui înaintas. În răspunsul său, istoricul Al. Lapedatu a calificat intrarea lui Gh. Brătianu în Academia Română drept un eveniment sîrbătoresc în viața înaltului for de cultură.

Marea iubire pentru România, ale cărei baze și dezvoltare modernă se făcuseră și cu contribuția de mare importanță a bunicului și părintelui său, Gh. Brătianu și-a exprimat-o nu numai prin opera sa, ci și în mod direct, participînd ca voluntar la primul și cel de al doilea război mondial.

Instaurarea brutală a regimului comunist în țara noastră a lovit dureros, alături de alte personalități ale culturii române, și pe istoricul Gh. Brătianu. Între 1947 și 1950, i s-a impus domiciliu forțat, iar apoi a fost arestat, îndurînd cumplite chinuri și umilinte, în temnița de la Sighet, unde a și murit. În 1957, la Mangalia. Teofil Sauciu-Săveanu — fost prodecan al Facultății de istorie în vremea cînd Gh. Brătianu era decan al acestei facultăți, și care a trăit și el o vreme în teribila închisoare de la Sighet — mi-a povestit ca într-una din zile îl zărise pe istoric girbovit și ruinat fizic de atîtea suferințe. Nicolae Crăntinov, un alt „pensionar” timp de 17 ani al acelei închisori, mi-a povestit, în 1981, că într-una din seri, din celula lui Gh. Brătianu s-au auzit bătăi repetate în perete, dar n-a avut curajul să răspundă. Dimineața l-au găsit mort, după unii prin sinucidere, după alții prin asasinat. Nu se știe precis. Se știe însă că totul s-a petrecut în ziua de 23 aprilie, de Sf. Gheorghe, ziua onomastică a istoricului...

Gh. I. Brătianu la absolvirea liceului

Prof. emerit
Mircea T. GEORGESCU

CONTROVERSE

ÎN JURUL UNUI ACT ISTORIC

23 august 1944.
22 decembrie 1989.

Aparent nici o legătură între cele două date.

În realitate și în substanță, între ele există o dublă implicare.

Prima: 23 august 1944 a dus la intrarea comuniștilor din clandestinitate pentru prima oară în guvern. Ulterior, P.C.R. a devenit nu numai partid de guvernământ, ci și unicul partid al țării până la Revoluția din decembrie 1989, când a părăsit scena.

Cea de a doua: datorită prăbușirii dictaturii ceaușiste în totalitatea ei, 22 decembrie 1989 face pentru prima oară posibilă evocarea și, sperăm în viitor, analizarea aprofundată în toate sensurile a evenimentelor de la 23 august 1944, care au schimbat — aceasta e sigur — destinul României. Există, sperăm, de acum înainte posibilitățile pentru o cross-examination (confruntare a tuturor

surselor) a acestor evenimente. Și posibilitățile vor fi, desigur, lărgite în anii ce vin.

Să ne amintim că definirile actului de la 23 august 1944 au trecut printr-o succesivă escaladare, urmînd o filieră impusă din ce în ce mai mult istoricilor și istoriografiei ca sacrosanctă și emanînd, ca întreg monopolul exercitat asupra tuturor domeniilor vieții sociale, politice, economice, culturale și artistice, de la centrul puterii politice, deținătorul nu numai al adevărului absolut, ci al tuturor adevărilor posibile. Deținător care nu era altul decît dictatura bicefală.

Denumit în primii ani „act istoric”, 23 august 1944 a devenit ulterior „insurecție”, „insurecție națională”, „insurecție națională armată antifascistă”, pentru a ajunge în final, prin voința lui Nicolae Ceaușescu, „revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”. După cum la început „ziua eliberării României de către armatele sovietice de sub jugul fascist”, 23 august

1944 urma să ajungă „ziua eliberării naționale” și, în cele din urmă, „ziua națională a României”.

Acum istoricii se găsesc din nou în ipostaza investigațiilor, analizării, deslușirii cauzelor, a faptelor și a urmărilor lor, a implicațiilor lor și a semnificațiilor acestora. De fapt, se pornește la o nouă expediție istoriografică pentru ca la capătul ei să se descopere ce a însemnat 23 august 1944 pentru țara noastră, pentru istoria ei și, desigur, pentru ultima parte a celui de-al doilea război mondial din Europa. Diferența fundamentală dintre această expediție și toate cele din trecut este că acum vor fi mai multe echipe, fiecare pornind de la un unghi de vedere și operind cu propriile linii de abordare a fenomenului. Vor fi desigur premise partizane, după cum e de sperat să existe și echipe „fără de partid”, care să încerce să reconstituie mai întâi și să evalueze apoi întâmplările, oamenii, împrejurările. Pentru că numai într-o asemenea îmbinare analitică poate fi găsită o înfățișare cât mai aproape de adevăr a evenimentelor de la 23 august 1944. Există un număr de lucrări în țară și peste hotare (cele 4 volume de documente 23 august 1944, cărțile scrise de Andreas Hillgruber, Hans Frissner, Hans Kissel, Renato Bova-Scoppa, Nicolette Franck și Paul Quinlan, Ivor Porter; există cărțile de reconstituiri ale lui Aurică Simion, H. Zincă, E. Bantea (cărți care au avut o soartă sinco-pă, căzând sub unghiul de incidență al hăituielilor și interdicțiilor dictaturii ceaușiste); există mai recent cărțile lui Larry Watts și, în sfârșit, cele 4 volume de mărturii și documente scoase de Iosif Constantin Drăgan despre Ion Antonescu (incluzând și confesiunile colonelului Gh. Măgherescu din cabinetul militar al acestuia), precum și altele care aduc un imens material în discuție. Dar mai există încă în arhive un mare număr de documente și mărturii, în țară și peste hotare, fără de care nu vom putea depăși pe deplin bariera unor viziuni incomplete.

Deci, totul trebuie luat de la capăt. În cele cîteva luni scurse din decembrie 1989 au apărut o serie de articole în presă despre 23 august 1944 denumit fie „trădarea națională”, fie „actul istoric salvator al regelui și partidelor istorice”. Confruntarea de opinii extreme există deci. Și este foarte bine să existe o cit mai amplă, susținută și argumentată dezbateră a specialiștilor și a oricăror puncte de vedere documentate. Prea multă vreme a prevalat un singur glas, o singură decizie care pune la punct orice încercare cit de timidă de a numi, altfel decît o făcea oficialitatea, evenimentele de la 23 august 1944. Îmi amintesc groaza care străbătea redacțiile în ultimii ani, dacă dintr-o clipă de neatenție se inversa definiția „revoluției de eliberare socială și națională”, scriindu-se „națională și socială”. Se ajunsese, în 1989, la o adevărată culme a absurdului. Din ordinul dictatorilor se cerea „introduce-

rea” celor doi în... „actul de la 23 august 1944”. Așa stipulau „țezele” din primăvara și vara anului 1989. Nici mai mult, nici mai puțin. Și dacă nu s-a reușit aproape nimic în această privință la a 45-a aniversare, deoare-ce a existat o stupore generală și apoi o încercare de a se dilua pînă la dizolvare o asemenea ineptie, cei doi erau siguri și se bizuiau pe presiunea dictaturii asupra istoriografiei pentru a face ca pînă la nunta lor de argint cu puterea (programată cu deosebire fast și halucinantă apoteozii în iulie 1990) să obțină și acest trofeu. Așa cum obținuseră toate trofeele unei „epopee” prezențe la evenimentele din deceniile patru și cinci pe baza unei participări inexistente în fapt, sau cel mult quasianonime la fapte nerelevante ale istoriei naționale de după 1933. Împreună cu multe alte evenimente ale istoriei noastre din ultimii 70 ani, 23 august 1944 a fost distorsionat, grav răstălmăcit, mutilat pînă la a nu mai putea fi nici măcar recunoscut prin exacerbarea pînă la refuz a rolului unora și diminuarea pînă aproape de zero a prezenței altor forțe și factori sociali și politici (abia cu greu au putut apare în ultimii ani cîteva lucrări la București, Cluj, Iași despre România după Marea Unire în care tabloul societății românești se apropie de veridic). Superdimensionarea rolului unora și eradicarea rolului celorlalți reprezintă o metodologie pe care istoria, cu adevărat științifică, o repudiază. Iar perpetuarea unor asemenea „tehnici” s-ar dovedi multiplu dăunătoare noulor scrieri istorice.

De altfel, rescrierea istoriei noastre contemporane — care fusese înlocuită cu „expunerile” lui și ei — este una dintre întreprinderile cele mai presante și, totodată, cele mai însemnate și dificile ale perioadei pe care o trăim. Ea nu trebuie să sperie pe nimeni și în tratarea ei nici un istoric nu este cazul să aibă complexe. De nici un fel.

Goethe spunea că în vreme ce munca poetului ia sfîrșit odată cu ultimul vers al poeziei, munca istoricului reîncepe cu fiecare generație. Ne sînt la îndemînă multe exemple. Anul bicentenarului revoluției franceze a adus o mulțime de puncte de vedere noi, atît asupra revoluției în sine, cit și asupra originilor ei, a consecințelor, ca să nu mai vorbim de felul nou în care sînt privite astăzi personalitățile ei. De la Guizot la Chaunu și de la Soboul la Le Roy Ladurie e un drum extrem de lung, de întortocheat și de controversat. Există în prezent solide demonstrații istorice — și ele nu vin de la partizanii dinastiei Bourbonilor și ai Restaurăției — care argumentează că Marea revoluție franceză nici nu ar fi fost neapărat necesară.

Sau destinul istoric al administrației Eisenhower în S.U.A. (1952-1960). Viziunile asupra acestei administrații și, desigur, asupra generalului american cel mai vestit în cel de-al doilea război mondial au cunoscut cîteva valuri succesive de elogi și deprecieri.

Sau revoluția din februarie 1917 din Rusia. Trunchiată mereu pînă la quasingare, această revoluție cu un mare impact asupra existenței Imperiului țarist și a prăbușirii acestuia, ca și a evoluției primului război mondial, mai ales în privința frontului răsăritean în care ne găseam implicați noi românii, a fost aproape eliminată în favoarea celei de a doua revoluții ruse, cea din octombrie 1917. De altfel și istoria acestei prime revoluții socialiste a avut o soartă istoriografică (și nu numai) îngrată, fiind denaturată, nivelată și pînă nu de mult redusă exclusiv la o schemă cu un număr de teze și nume aprobate, sau, uneori, chiar confecționate post factum.

Deci, istoria lui 23 august 1944 stă în fața noastră și nu este nici încheiată, nici elucidată.

Magazin istoric deschide această nouă percepție asupra actului de la 23 august 1944 cu o serie de documente necunoscute sau mai puțin cunoscute¹. Sînt documente provenind de la personaje principale ale evenimentelor, unele dintre aceste documente fiind publicate după presa vremii (relatările lui Iuliu Maniu, Constantin C. Brătianu, C. Titel Petrescu, Lucrețiu D. Pătrășcanu), altele provenind din arhive românești pînă acum închise (relatarea generalului Gh. Mihail și excepționala mărturie a mareșalului Ion Antonescu scrisă chiar la 23 august în camera din Palatul regal unde se afla după arestarea sa), iar ultimul, din arhivele militare sovietice, aflat posibil chiar în arhiva lui I.V. Stalin (deosebit de important deoarece este pentru prima oară că vedem o sursă sovietică despre preluarea lui Antonescu de către armata roșie). Se găsește în acest grupaj și un fragment privitor la pregătirea și desfășurarea actului de la 23 august în versiunea lui Mihai de Hohenzollern, așa cum i-a relatat-o, în urmă cu cîteva luni, teleastului francez Frédéric Mitterand, că-

ruia îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale pentru permisiunea de a-i cita interviul în numărul de față al revistei noastre. De asemenea, un document inedit este copia după registrul de audiențe la Palatul regal din 22-24 august 1944, revelatoare într-o serie de privințe și detalii.

Două-trei remarci asupra unor noutăți absolute din aceste documente. Iuliu Maniu numește primul actul de la 23 august '44 „o revoluție” (dintre autorii străini, W. Churchill a fost primul care a definit în memoriile sale apărute în 1948 acel eveniment cu cuvintele „revoluția română”). Mareșalul I. Antonescu dezvăluie negocierile sale cu partea sovietică pentru un armistițiu cu condiții net îmbunătățite (se știe că emisarul care ducea doamnei Kollontai, ambasadoarea U.R.S.S. la Stockholm, răspunsul său plecase din București la 22 august, se oprise la Berlin pentru a schimba avionul și această escală a făcut inoperant mesajul lui Antonescu, întrucît la sosirea la Stockholm, curierul s-a trezit în fața știrii despre evenimentele petrecute la București). Generalii sovietici care l-au preluat pe fostul „Conducător” al României descriu procedeul la care au recurs și ezitările românilor, inclusiv ale comunistilor, în a li-l preda. Iar registrul de la Palat semnalează prezența lui Lucrețiu Pătrășcanu la o întrevvedere cu monarhul, tirziu în seara zilei de 22 august '44.

Sîntem deci la un început de drum. Încercîm cititorilor aceste documente cu convingerea că le vor deschide noi perspective de respect, mîndrie și admirație pentru istoria noastră, întrucît din orice parte l-am privi nu putem în nici un fel ignora sau șterge faptul că 23 august 1944 se integrează în istoria europeană ca unul dintre marile evenimente ale celui de-al doilea război mondial, ca o certă și unanim recunoscută contribuție la scurtarea simțitoare a acestuia. Și mai ales să nu uităm că 23 august '44 a jucat rolul hotărîtor în eliberarea părții de nord a Transilvaniei și în anularea dictatului de la Viena, armata română contribuind ulterior efectiv la eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei, Austriei, ceea ce inscrie eroicul efort românesc în victoria generală a coaliției antihitleriste asupra celui de al treilea Reich. Iar acum, cînd sub ochii noștri se întrevăd perspectivele Europei de mine în care Conferința pentru Securitate și Cooperare (la începuturile căreia diplomația română a jucat un recunoscut rol de pionierat) va ocupa un loc de seamă, nu este cituși de puțin cazul să renunțăm la nimic valoros din zestrea istoriei noastre europene.

Vom face loc în paginile revistei noastre, pe măsură ce vor ieși la iveală, noilor documente și de asemenea noilor interpretări care să arunce o lumină completă asupra unuia dintre evenimentele cheie ale istoriei românilor în acest secol.

¹ De-a lungul anilor, *Magazin istoric* a publicat numeroase documente, articole, evocări, reportaje istorice și mai ales memorialistica, precum și mărturii din presa vremii, care reflectau în principal — dincolo de exagerările, denaturările, modalitățile unilaterale, simpliste și tributul plătit conjuncturilor politice dictatoriale — ecoul internațional extrem de larg al actului de la 23 august 1944 care a surprins pînă la uimire întreaga lume și în primul rînd cancelariile celor două coaliții aflate în luptă; esența sa antifascistă și caracterul său original pe linia continuității politicii românești a faptului împlinit prin care românii au inovat deseori în istoria universală; rolul armatei române în înfrîngerea sa; ieșirea țării cu un ceas mai devreme dintr-un război pierdut și o alianță compromisă grav și alăturarea României la coaliția Națiunilor Unite; faptul că România a ieșit singură de sub dominația hitleristă, iar armatele sovietice care se prăvăleau prin ofensiva Iași-Chișinău din 20 august '44 au găsit capitala țării și cea mai mare parte a ei eliberate prin forțe proprii, neputînd trece la activul lor cucerirea țării noastre; faptul că, prin acțiunea ei, armata română a readus la patria mamă partea de nord-vest de a țării smulșă de Ungaria horthystă prin dictatul de la Viena; faptul că a fost înlăturat regimul militar antonescian, aflat într-o criză fără ieșire, și repusă în vigoare Constituția țării din 1923 cu toate limitările impuse de Convenția de armistițiu și de prezența trupelor de ocupație străine în țară.

ORDIN DE SERVICIU NR. 1

General Gheorghe MIHAIL: Mă găseam la Sinaia, în luna noiembrie 1943, când într-o seară a lunii acesteia, nu mai îmi amintesc ziua, am fost chemat la castelul Foișor din Sinaia, seara către orele 10. O mașină a fost trimisă de la Palat, care m-a transportat la castelul Foișor. Acolo am fost întâmpinat de regele Mihai și regina Elena, mama lui. Eram numai noi trei. Scopul pentru care am fost chemat a fost ca să-mi ceară, să-mi spună regele că intenționează a face o lovitură pe care a făcut-o și Italia în 1943 și anume, de a înceta războiul contra Rusiei Sovietice și a trece de partea Aliților. Și m-a întrebat dacă pot să aduc un serviciu în acest scop. Imediat am răspuns afirmativ. Din acel moment mi-a și fixat misiunea mea în ziua care va fi și anume aceea de șef al M[arelu]i St[at] M[ajor] al armatei și totodată de comandant *en chef* al tuturor forțelor de uscat, aeriene și marine ale țării, ca delegat din partea lui. Am admis total ideea și intenția lui și misiunea pe care mi-a dat-o...

După luna noiembrie [1943], am fost de 2-3 ori convocat la Palatul regal din București — Calea Victoriei. Nu-mi amintesc și nu mi-am notat nici luna, nici zilele când am fost, noaptea, de la Sinaia la București. Mi se trimitea mașina de la Palat. O

dată mi s-a trimis aici la piciorul pantei str. Șoimului. Bineînțeles, la epoca aceea era camuflaj total pe toată țara, războiul era în toi. Era mașina numărul 100 a Siguranței, cu un șofer care se chema Nae. Acesta m-a condus noaptea la Palat. Pentru a înșela orice ochi asupra mișcărilor mele, de la ora 10 seara se stingeau toate luminile, în casa mea se culca, omul de serviciu pe care-l aveam se culca și el, și pe la 11 noaptea, mă sculam, mă îmbrăcam și mă duceam ca să întilnesc mașina. Așa că, nimeni, nici vecinii nu știau mișcărilor mele, ce fac, niciodată nu m-am trădat...

De vreo 2-3 ori, așa am făcut acest drum, noaptea, de la Sinaia la București. Acolo prezida regele în Palatul regal și, obișnuit, luau parte: generalul Sănătescu, care era șef al Casei militare a regelui Mihai, Dămăceanu, Stîrcea, care era mareșal al Palatului, Ioanițu, care era șef de cabinet, și care fusese la școală împreună cu regele. Cam aceștia obișnuit. Și Pătrășcanu, era să-l uit pe Pătrășcanu. O dată parcă l-am zărit și pe Vasiliu Râșcanu. Ce se discuta acolo? Într-o ședință cu toții, regele mi-a fixat mie misiunea în fața tuturor — aceea de șef al M.St.M. Nu știu ce misiune a fixat, nu îmi mai aduc aminte, celorlalți care erau de față.

Altă chestiune care se discuta era chestiunea arestării lui Antonescu, pentru că în discuțiile pe care le aveam eu cu regele Mihai, unul din puncte pentru a-mi executa, a-mi aduce la îndeplinire misiunea de a comanda, era de a paraliza orice acțiune din partea lui Antonescu. Aceasta ceream eu — paralizarea oricărei acțiuni a lui Antonescu, pentru ca să mi se ușureze acțiunea mea militară.

O altă chestiune care am discutat-o cu regele Mihai — și aceasta între patru ochi — pentru că mă primea și aici la Sinaia numai pe mine — era de a mi se clarifica, înainte de a intra într-o acțiune, a mi se clarifica de politicieni care

e situația armatei, în ce condiții intrăm noi alături de Aliți, adică, vom intra ca învinși, ne vor dezarma, vom fi tratați ca co-beligeranți, cum a fost tratată Italia, ca aliați? Niciodată n-am primit un răspuns la aceste întrebări...

Am uitat să spun că în timpul cit conspiram sau aveam aceste întruniri cu regele, am avut două întruniri în str. Izvor nr. 90, în locuința fratelui meu, doctorul oftalmolog Mihail Dumitru... în casa doctorului Mihail, din str. Izvor nr. 90, de două ori am avut întrevedere cu Pătrășcanu, la dorința lui. Pe tatăl lui Pătrășcanu, Dimitrie Pătrășcanu, l-am avut profesor de istorie la liceul din Bacău. Pătrășcanu Lucrețiu era pe vremea aceea copil mic.

El ținea să mă cunoască și randez-vous-ul ni l-am dat în str. Izvor. Scopul lui era de a mă cunoaște, iar al meu de a-l întreba, de a mă pune la curent cu comunismul, ce intenționează regimul comunist în țara românească. Și el mi-a spus. L-am întrebat relativ la rege, relativ la biserică, relativ la partea socială. Și el mi-a răspuns: „de biserică nu se leagă; regele atîrnă de cum s-o comporta”. Acesta a fost rostul celor două întrevederi ale noastre...

În ziua de 23 august, ca de obicei, a venit [mașina] și am pornit la București. Eram îmbrăcat civil, într-un fresco, era cald înăbușitor. Am ajuns cu bine la București, în Piața Palatului. Acolo m-am dat jos — în Piața Palatului — acolo era și punctul de randez-vous la întoarcerea de la București spre Sinaia, respectiv Predeal. Când m-am dat jos din mașină, în fața mea locotenent-colonelul de cavalerie Hirjescu, fost adjutant, mi se pare, al generalului Ilașievici, pe care îl cunoșteam. Îmi dă bună ziua și rîzind îmi spune:

— Vă felicit, d-le general!

Eu foarte surprins:

— De ce?

— Toată lumea vorbește: dv. prim-ministru.

Prin urmare, bucureștenii știau deja că se plămădește o eventuală schimbare în timp. Iar eu am spus:

— Nu știu nimic. Acum după masă am sosit de la Sinaia cu Gigurtu, mă duc să-mi văd părinții și intenționez la 9, tot aici, să mă întinesc, să mă duc înapoi.

În timp ce vorbeam cu Hîrjescu, un ofițer din garda Palatului, un locotenent cu numele de Stoenscu Sever, pe care nu-l cunoșteam, mi se adresează. Eram civil.

- Domnul general Mihail?
- Exact, da, eu.
- Pofțiți în Palat.

Și m-am dus la Palat. Hîrjescu și-a luat rămas bun, zimbînd, cu alte cuvinte îmi dădea a înțelege: „Nu v-am spus eu, dacă vă poștește la Palat, probabil aveți să deveniți prim-ministru”. Și ne-am despărțit.

Am intrat la Palat. O atmosferă în Palat foarte încărcată. O muțenie, o frămîntare, un du-te-vino de colo pînă colo.

Am privit. După cîțva timp, Sănătescu îmi spune: „Antonescu a fost arestat în Palat”. Era prima oară cînd am aflat acest lucru. Prin urmare, arestarea lui Antonescu se face înainte de a sosi eu la Palat. Nu știu cine a făcut, și nici cum s-a făcut. Nici nu m-am interesat. Așa că eu n-am luat parte la arestarea lui Antonescu, au făcut-o alții; nu-mi asum nimic din acest act petrecut la Palat...

Acolo era, cum vă spuneam, o atmosferă foarte încărcată. Mai tirziu, încet, încet, trecînd timpul, am putut să vorbesc cu regele și atunci regele a dat acel înalt ordin de serviciu nr. 1 din 23 august 1944, care spune așa (îmi memorez foarte bine, îl am parcă în fața ochilor): „Vă numesc șef al M.St.M. al armatei (lucru pe care-l știam din ședințele anterioare). Totodată vă deleg, ca în numele meu, să conduceți operațiile tuturor forțelor de uscat, aeriene și marine ale țării. Dat în București la 23 august 1944. Semnat Mihai, contra semnat Sănătescu, prim-ministru”. Atunci am aflat și eu că Sănătescu e prim-ministru al țării... (Biblioteca Academiei Române, arhiva istorică, Documente și memorii pri-

vind alăturarea României la coaliția antihitleristă. 1943-1947, vol. II, pp. 910-915). ■

LA UN ANUMIT MOMENT...

Frédéric Mitterand, unul dintre cei mai cunoscuți te-leaști din Franța, a realizat pentru canalul de televiziune Antenne 2 un interviu cu fostul rege Mihai. Pornind de la acel decembrie 1989, în care poporul român a înlăturat dictatura ceaustă, expresia cea mai agresivă a totalitarismului în istoria țării noastre, marele reporter francez face o retrospectivă a evenimentelor în care a fost implicat fostul rege, ajungînd în mod firesc și la actul de la 23 august 1944, cînd Mihai I a acționat în calitate sa de șef al statului și cap al oștirii. Reproducăm partea esențială a răspunsului lui Mihai de Hohenzollern la întrebarea ziaristului francez:

— Cum s-a desfășurat ziua de 23 august, cînd v-ați aflat pur și simplu singur față în față cu dictatorul, pe care l-ați chemat în biroul Dv. și care nu se aștepta pentru nimic în lume să-l arestați?

— Ceea ce a precipitat lucrurile a fost atacul masiv al rușilor în nord-estul țării [referire la ofensiva sovietică declanșată de armatele Frontului 2 ucrainean în sectorul Iași-Chișinău, la 20 august].

Noi cerusem, în repetate rînduri, ajutorul Aliatilor pentru debarcarea unor contingente importante de trupe aeroportate spre a avea un teritoriu de bază de pe care să acționăm. Dar ei nu ne-au dat nici un răspuns și au devenit din ce în ce mai ambigui cînd le aminteam acest subiect. De altfel, tot Aliatii ne-au cerut, la insistențele sovieticilor, să includem pe comuniști — un grup puțin numeros la acea dată — între forțele cu care pregăteam schimbarea politicii României: noi nu știam pe atunci că aveam să fim oferiți pe tavă de către Aliatii lui Stalin.

Aflînd că mareșalul Ion Antonescu se pregătește să plece pe front, am hotărît să devansez cu trei zile data acțiunii, urmînd ca în loc de 26 august, ea să aibă loc la 23 august.

N-aș putea spune că eram foarte destins în acea zi — și aceasta e puțin spus —, ceea ce cred că este normal. L-am convocat pe mareșalul Antonescu împreună cu primul ministru [de fapt, vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe Mihai Antonescu] la Palat. Scopul meu sincer era să-i cer să oprească acest război, să încheie el armistițiul, să facem tot ce era posibil pentru a salva ceea ce se mai putea salva. După o lungă discuție care a durat aproximativ o oră, el a refuzat pur și simplu dialogul. La sfîrșit, întorcîndu-se extrem de furios spre șeful casei mele militare [generalul C. Sănătescu], care încercase să-i explice și el necesitatea armistițiului, i-a spus: Ce vrei, să dau țara pe mîna unui copil? Acesta era modul său de a vorbi despre mine. La un anumit moment am dat un semnal și trei subofițeri, conduși de un căpitan, l-au arestat pe Antonescu. ■

PUBLICAT PENTRU PRIMA DATĂ

NR.	NUMELE SI PRENUMELE	PREZINTARE
	<u>Seamă de August</u>	
12	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
13	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
14	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
15	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
16	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
17	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
18	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
19	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
20	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
21	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
22	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
23	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
24	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
25	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
26	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
27	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
28	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
29	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	
30	Antonieta Antonovici Mihail Antonovici Prim Ministru	

Despre 23 august 1944 s-au publicat, atît în țară, cît și peste hotare, în cele peste patru decenii care au trecut de atunci, nenumărate și variate documente, alături de mărturiile memorialistice ale unora dintre cei implicați direct în desfășurarea evenimentelor. Lipseau și încă lipsesc mărturiile documentare din epocă, provenind de la autorități supreme în stat în acel timp. Revista *Magazin istoric* aduce în acest număr cîteva asemenea documente.

Iată că un document *inedit*, descoperit recent, ne permite să intrăm în atmosfera de la Palatul regal în zilele cînd se pregătea și se înfăptuia actul de la 23 august 1944. Este vorba de registrul de audiențe în care au fost înregistrate principalele evenimente de la Curtea regală a României în perioada 22 iulie 1944-14 octombrie 1946. Conform uzanțelor, însemnările în registru erau făcute de adjutantul regal de serviciu în săptămîna respectivă, care trebuia să consenmeze, zilnic — în cadrul rubricilor: *ora, numele și prenumele, funcțiunea* — activitățile oficiale sau particulare ale suveranului și familiei sale, cum erau: audiențe, deplasări, participări la diferite acțiuni publice sau private, spectacole etc. Registrul pe care-l avem în față are 198 file, nenumerate, format mare, a fost tipărit la Tipografia Prefecturii Poliției, este legat, cu cotor de piele neagră, iar pe prima copertă are imprimată cu aur cifra regelui Mihai I și mențiunea *Audiențe*.

Înainte de-a ajunge la consemnările din 22-24 august 1944, să mai reținem și ordinea în care adjutanții regali au efectuat serviciul la Palat și deci au scris în registrul de audiențe: 22-23 iulie — colonel Emilian Ionescu; 24-30 iulie — căpitan comandor A. Gherghel; 31 iulie-6 august — col. Bossey; 7-13 august — col. Em. Ionescu; 14-20 august — cpt. c-dor. A. Gherghel; 21-27 august — col. Em. Ionescu; 28 august - 3 septembrie — cpt. c-dor. A. Gherghel.

Deci, în zilele de 22-24 august 1944 adjutant regal de serviciu a fost col. Emilian Ionescu, care, conform îndatoririlor, a consenmat în registru cele întîmplate la Palat în zilele respective. Este același scris, ca în celelalte pagini unde se mai află notațiile lui Em. Ionescu, doar că de la însemnările din 23 august ora 15 este folosit un alt stilou, cu peniță mai subțire.

Documentul pe care îl publicăm acum pentru înția dată are meritul de a fi *prima și singura* pînă acum *mărturie oficială*, redactată chiar la locul de desfășurare a faptelor, privind înfăptuirea actului de la 23 august 1944. El consenmează, în stilul sec, lapidar, al notațiilor de serviciu, atît *succesiunea persoanelor* cu care regele a luat contact oficial în acele zile la Palat, cît și *cronologia* faptelor, ușor diferită în acest *document oficial* de cea menționată în alte surse.

Integrînd și acest document *inedit* în circuitul istoriografic referitor la actul de la 23 august 1944, o facem cu convingerea că însemnările din registrul de audiențe sînt menite să întregască în mod relevant tabloul complex al evenimentelor de atunci. Mulțumim colegilor și colaboratorilor de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române pentru sprijinul acordat. Întrucît toate persoanele menționate în document sînt cunoscute din alte surse, inclusiv din paginile revistei noastre, am intervenit doar cu cîteva paranteze explicative în textul transcris așa cum apare el în registrul de audiențe al Palatului regal, la filele ziilor de 22-24 august 1944.

Ioan LĂCUSTĂ

Marti 22 august

[ora] 12. Audiența domnului Atta Constantinescu, minist[ru]l comunicațiilor.

13. Dejun: G[enera]l C[or]p A[rmată] Sănătescu, dl. Styrcea [l. Mocioni-Stircea], dl. M. Ioanitiu.

17. Majestatea Sa Regele face o plimbare cu mașina la Scroviște însoțit de col. adj. Emilian Ionescu.

20. Dineu: dl. gl. C.A. adj. Sănătescu, dl. Styrcea.

22. Audiența: domnul gl. A. Aldea, dl. [Lucrețiu] Pătrășcanu, dl. gl. Anton, dl. col. Dămăceanu, dl. Styrcea, dl. gl. C.A. Sănătescu, dl. c-dor. Udrischi [adjutant regal].

Miercuri 23 august

13. Dejun: dl. gl. C.A. Sănătescu, dl. gl. A. Aldea, dl. Buzesti, dl. Styrcea, dl. M. Ioanitiu și col. Emilian Ionescu.

15. Audiența domnului Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

16.15. Audiența domnului mareșal Antonescu, conducătorul statului.

17.30. Domniile mareșal Antonescu și Mihai Antonescu sunt reținuți în incinta Palatului Regal la Casa Nouă. Se proclamă căderea guvernului și schimbarea regimului mareșal Antonescu.

18. Sunt chemați și reținuți în incinta Palatului Regal domni: general [C.Z.] Vasiliu, fost subsecretar de stat la interne, general C. Pantazi, fost ministru de război, și colonel Elefterescu, fost prefect al Poliției Capitalei.

18-24. În acest timp — în birourile Casei Militare — în prezența Majestății Sale Regelui, se procedează la constituirea noului guvern și la redactarea Proclamației M.S. Regelui către Țară, a guvernului, precum și la întocmirea unor decrete regale. Amnestie și numiri în diferite posturi. Iau parte la aceste lucrări domni: general de C.A. adj. Sănătescu Constantin, general Mihail Gh., general Aldea Aurel, general Lițeanu, general Anton, general Dombrowschi, Mocsonyi Styrcea, Niculescu-Buzesti, D.D. Negel, V. Vasiliu, col. Ulea, Bălăceanu, Lucrețiu Pătrășcanu, Titel Petrescu, ing. Ceaușu [Emil Bodnaraș], V. Ionescu, directorul Radiodifuziunii, Pogoneanu, lt. col. Răuță, lt. col. Niculescu

ACTUL DE LA 23 AUGUST 1944

Iuliu MANIU, președintele Partidului Național-Tărănesc: Trăim zile mari, zile de înaltă tensiune spirituală, de temeri și speranțe nelămurite. În clocotul acesta de evenimente și așteptări, se torc nevăzută firele unui nou destin românesc.

Tocmai de aceea, cu cât viitoarea evenimentelor este mai copleșitoare și viitorul mai enigmatic, cu atât privirile noastre trebuie să fie mai limpezi, judecata mai calmă, acțiunea mai chibzuită, țelurile mai precise și mai conștiente, nu numai la conducere, ci și în mulțimile cetățenilor.

Scurtele declarații ce mi se cer, le dau cu plăcere, pentru a fi o contribuție în sensul și scopul acesta.

Maiestatea Sa regele Mihai I și-a inaugurat domnia de fapt printr-un gest regal, care va fi început și temei de veac nou în istoria românească.

Pină la 23 august 1944, România a mers pe drumuri greșite. Nu din voia noastră. Puteri vrăjmașe ne-au înbrăncit pe margini de prăpastii în care era să ne prăbușim, spre pierzarea întregului nostru viitor și poate a însăși ființei noastre naționale. Cauzele sînt cunoscute. Dictatura instaurată de fostul rege Carol al II-lea, cu concursul unor politicieni inconștienți, a fost abil utilizată de către Germa-

nia spre a ne impune și nouă politica intereselor sale și a ne țîrî într-un război contrar intereselor noastre. În clipa din urmă, însă, voința fermă a regelui a oprit cu un gest energic fatalitatea și a dat curs nou istoriei. Ascultînd voința națiunii — voință concretizată în partidele politice care s-au grupat în Blocul Democratic — a înfruntat opresiunea germană, a sfărîmat tirania internă, ne-a redat libertatea și ne-a așezat iarăși în alianțele noastre firești, de care nu ar fi trebuit să ne despărțim niciodată.

Passul acesta era așteptat de multă vreme și cu atîta nerăbdare de toată suflarea românească, încît unora li s-a părut prea lungă așteptarea și neînțeleasa întîrziere. Acestora e bine să le amintim că pină la 23 august, noi n-am fost stăpîni la noi acasă. Vrajmașul din afară, susținut de complicități interne îndărătnice, era mult prea tare decît să fi putut noi încerca o împotrivire fizică cu sorți de izbîndă.

Iar o încercare neizbutită ar fi mîrit indefinit suferințele noastre, fără să fi însemnat o contribuție reală la cauza păcii pentru care luptăm acum alături de aliații noștri firești.

Chiar acum, cînd mașina de război germană este în plin declin, gestul nostru n-a fost lipsit de riscuri și de primejdii. Dușmanul avea forțe bine înarmate și savant distribuite pe cuprinsul țării, pentru a preveni și sugruma în fașă o încercare a noastră de eliberare, de care se simțea mereu amenințat, așa încît nu erau puțini cei ce socoteau prea pripită și prea riscantă acțiunea noastră. Dacă totuși am izbutit să-l dezarmăm în timp atît de scurt și fără nici o tulburare serioasă a vieții țării, aceasta se datorește la mai mulți factori, care e bine să fie scoși în evidență.

Lovitura de stat, egală cu o mare revoluție, a fost bine pregătită. Fără nici o modestie falsă, pot afirma că Partidul nostru Național-Tărănesc

Ștefan, din M. St. Major, c-dor. Udrischi, cpt. c-dor. adj. Gherghel, Camil Dumitrescu și alți diferiți funcționari din Ministerul afacerilor externe, precum și adjutanții regal de serviciu col. adj. Emilian Ionescu și maiorul Anton Dumitrescu, ajut. cd. [comandant] Bat[alion de gardă] regală.

21. Audiența domnului ministru al Germaniei, Killinger.

21.30. Se imprimă pe placă Proclamația M.S. Regelui către Țară.

22.30. La posturile de radio se anunță poporului român Proclamația M.S. Regelui.

23. Mare manifestație a publicului bucureștean în fața Palatului Regal — M.S. Regele apare de două ori în fața Palatului de la balcon.

24. M.S. Regele primește în audiență pe un grup de ofițeri englezi foști prizonieri de război.

Joi 24 august

3.30. M.S. Regele se deplasează cu mașina la Tg. Jiu (Pirotehnia armatei Bumbesci-Valea Sadului) pe itinerariul: Alexandria — Caracal — Craiova — Filiși, fiind însoțit de: domnii M. Ioanițu, căpitan Vergotti, sublt. rez. Negroponte, maior Dumitrescu, ajutorul de comandant al Batalionului de gardă regală, colonelul adjutant de serviciu Emilian Ionescu, consul Bălăcianu și cpt. c-dor. adj. Gherghel.

7-9.30. M.S. Regele cu suita se opresc în apropiere de Craiova în satul Cărcea. Col. adj. Emilian Ionescu se deplasează pentru benzină la Craiova.

14. Sosirea la Bumbesci. M.S. Regele ia reședința provizorie în locuința directorului Pirotehniei (colonel Artur Popescu).

18. Sosirea Majestății Sale Regine de la Sinaia însoțită de doamna Netty Catargi și colonel adj. Bossy.

21.30. M.S. Regele primește în audiență pe domnii generali Manafiu, c-dtul Corpului 1 teritorial (Craiova) și pe Dumitrache (c-dtul Diviziei 2 m[un]te Deva). ■

a avut, în această pregătire, o parte de merit pe care istoria nu va întârzia să i-o recunoască din plin.

Al doilea: momentul declanșării a fost bine ales. Apoi: țara — și aceasta trebuie s-o subliniem în chip deosebit — s-a raliat din primul moment, în totalitatea ei, de la cetățeanul de pe strada până la forțele armate de acasă și de pe front, acțiunii de toți dorită și entuziast îmbrățișată. Nici o defecțiune, în nici o parte și în nici un sector al vieții publice, nici o confuzie și nici o împotrivire; ci pretutindeni însuflețire și voința conștientă de a înfrunta toate riscurile noii situații, despre care toți știam că este singura salvare. Din această atmosferă generală — care arată încă o dată cât de greșite au fost drumurile României oficiale din anii din urmă și cât de firești cele de acum — s-a alimentat eroismul armatei noastre, care a fost pusă la greua încercare de a-și schimba de la un moment la altul întreaga atitudine, trebuind să dezarmeze pe foștii ei tovarăși de luptă, mai bine înarmați și mai numeroși decât unitățile noastre. S-au scris, în aceste câteva zile de grele încercări — în timp ce locuitorii Capitalei au suportat cu bărbăție ororile celor mai cumplite și mai criminale bombardamente de teroare ce se pot imagina — s-au scris în Băneasa și la Otopeni, la Ploiești și în altele alte puncte fortificate germane, noi pagini de nepieritoare glorie militară românească. Eroismul fără seamăn al soldatului român a salvat de fapt nu numai Capitala, ci și actul politic de la 23 august și, prin el, însuși viitorul neamului.

Nu ascundem, firește, că armistițiul ce ni s-a impus și pe care ne-am văzut nevoiți să-l semnăm, ne cere sacrificii mari și lasă deschise în inimi răni dureroase. Ne dăm însă seama cu toții că nu avem altă alegere, că toate greșelile politice se plătesc greu, și că popoarele mici pe deasupra, adeseori, sînt silite să plătească și păcatele să-

virsite de cele mari.

Dar în ciuda poverilor și durerilor pe care le-am acceptat, actul de la 23 august 1944 ne deschide zări de speranțe și de lumină în viitor. Dreptatea cauzei noastre este prea evidentă, decît să nu fie recunoscută și împărțită de marii aliați de acum; iar contribuția noastră la sfărîmarea mașinii de război germane, la grăbirea păcii și scurtarea suferințelor generale, sîntem siguri că va găsi o justă prețuire în fața spiritului de dreptate al marilor puteri, care vor rîndui soarta lumii după principiile libertății naționale și a dreptății etnice.

Un început se vede de pe acum. Avînd întreaga aprobare a Aliatilor, trupele noastre au și pornit, în iureș de însuflețire fără margini, spre Ardealul de Nord, au trecut linia blestemată a dictatului de la Viena și cînd aceste decizații vor ieși de sub tipar, multe sate și orașe ale Ardealului de Nord vor fi în țara românească.

După atîtea suferințe și dureri, dîncolo de Feleac curg acum lacrimi de bucurie și în scurtă vreme Ardealul întreg va fi al nostru, așa cum cere dreptatea lui Dumnezeu și voința neînrînată a națiunii române.

Eliberarea Ardealului nostru drag va fi întîia mare și dreptă bucurie a poporului românesc, atît de nedreptățit, sfîrtecat și crucificat în furtunile anilor din urmă. Dar precum durerile trecutului nu ne-au putut doborî, așa biruînțele de acum nu ne vor face să uităm ceea ce nu trebuie uitat.

Nu vom uita că acesta este numai începutul. Nu vom uita că pînă la biruința totală și finală vom mai avea de suferit, va trebui să mai aducem încă jertfe, va trebui să rezolvăm încă probleme de covîrșitoare greutate. Ne rămîn încă frați în risipire; moștenim prăpăd și jale infinită. Din ruine și din lacrimi va trebui să clădim țara nouă, cu suflet nou, cu rînduiri și așezări mai drepte și mai bune.

Nu vom izbuti decît în mă-

sura în care vom ști contopi toate energiile românești într-un singur efort de armonie constructivă. Va trebui, prin urmare, să rămînem și în viitorul apropiat tot atît de solidari, tot atît de strîns uniți în jurul intereselor permanente și a telurilor fundamentale naționale, precum ne-am arătat cu prilejul răsturnării puterii germane și a noului început de viață liberă.

Va trebui apoi să păstrăm o desăvîrșită disciplină, un perfect spirit de ordine și neosvătătoare împlinire a datoriei la toate posturile unde vom fi chemați.

De bună seamă, trecutul își are vinovațiile și răspunderile lui. Sancțiuni vor trebui să se dea. De asemenea, viitorul are probleme uriașe de rezolvat asupra cărora părerile pot fi împărțite. Dar nici trecutul și nici viitorul depărtat nu trebuie să slăbească în nici un chip unitatea de simțire și de acțiune a zilei de astăzi, care reclamă toate forțele și toate puterile neamului nostru.

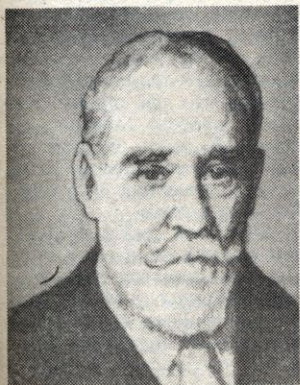
Astăzi fiecare român, în cercul lui de activitate, oricît de modest ar fi, trebuie să se simtă în serviciul neamului, să-și îplinească conștiința datoriei, știind că împlinește o funcțiune națională. Criticismul negativist, spre care înclină firea orășenilor noștri, trebuie să învețe din liniștea constructivă a sate-lor, răbdarea, încrederea în viitor și în conducători și spiritul muncii neodihnite de care țara are acum mai mult ca orînd absolută nevoie.

Dacă vom rămîne uniți, dacă ne vom păstra sufletul tare, de care am dat dovadă în clipele hotărîtoare ale zilelor de acum, nu am nici o îndoielă că pînă în cele din urmă dreptatea românească va trebui să iasă biruitoare, pe toată linia, și să ducă la bun sfîrșit greutățile viitorului ce ne așteaptă. Dreptatea este de partea noastră, și de partea dreptății este Dumnezeu!

Ziua de 23 august este o zi de biruință și un izvor de propagîndă națională. Amintirea ei nu trebuie să amărase

nici sufletele acelora în contra cărora sau în absența cărora s-au săvârșit. Noi nu am voit ca opera săvârșită să fie a partidului nostru, ci bucuroși am fi dorit ca ea să fie organizată chiar și de cei mai înverșunați adversari ai noștri. Am rugat insistent pe mareșalul Antonescu să realizeze el armistițiul, dar el n-a voit. Or, frontul românesc era spart și nu mai era nici un moment de așteptat. A trebuit să acționăm repede, altfel venea pe capul nostru dubla nenorocire. Maiestatea Sa regele, tinăr, dar foarte înțelept, a arbitrat energic în această controversă dintre guvern și națiune și a hotărât repede în favoarea tezei susținută de națiune. Hotărîrea sa a fost binecuvîntată de Dumnezeu; acțiunea a reușit. Cu sufletul reînforțat prin această izbîndă să privim cu ochii ageri și cu mintea hotărîită la greutățile care ne stau în cale pentru ziua de mîine, ca să le putem înfrunta și birui (Universul, 3 septembrie 1944). ■

DUPĂ DOI ANI

C.I.C. BRATIANU, președintele Partidului Național-Liberal: Este bine acum, cînd comemorăm a doua oară actul istoric de la 23 august 1944, act ce a încununat efortul pe care, împreună cu Partidul Național-Tărănesc, Partidul Național-Liberal l-a făcut pentru a împiedica prăbușirea României, să arătăm

ce a însemnat acest efort și în ce fază se găsește el astăzi.

După cum se știe, încă din primul moment în care tendințele dictatoriale s-au manifestat în conducerea politică a țării noastre, Partidul Național-Liberal și Partidul Național-Tărănesc, prin conducătorii lor, au întreprins o acțiune împotriva acestor tendințe și au încercat prin toate mijloacele ce le stăteau la dispoziție, să împiedice minarea instituțiilor democratice.

La început, lupta aceasta s-a purtat numai pe plan intern. Ea nu a fost ușoară și nu a putut fi cîștigată, căci împrejurări externe au venit să favorizeze pe cei ce militau pentru dictatură.

Faza aceasta a durat pînă la instaurarea regimului antonescian. Din acel moment lupta comună a Partidului Național-Liberal și a Partidului Național-Tărănesc a încetat să fie numai o luptă pe plan intern, ci s-a extins pe plan extern, căci pe terenul pregătit de către dictaturile anterioare, dictatura antonesciană a angrenat țara în politica Germaniei.

Față de această nouă împrejurare, Partidul Național-Liberal și Partidul Național-Tărănesc au fost nevoite să ducă lupta nu numai împotriva regimului dictatorial și pentru restabilirea libertăților democratice, ci și pentru scoaterea țării dintr-un joc pe care nu-l dorește și căruia îi era potrivnică.

Cum s-a dus această luptă, se știe. Actul de la 23 august 1944 n-a făcut altceva decît să încununeze efortul neîntrerupt pe care marile partide îl făcuseră în comun acord cu regele Mihai I.

La 23 august 1944 s-a cîștigat în același timp marea bătălie externă, prin rearea României în cadrul alianțelor ei firești și prin încadrarea ei în efortul militar al celor ce luptau împotriva nazismului, și s-a cîștigat în același timp și bătălia internă, căci a treia dictatură a fost răsturnată.

S-a crezut atunci că un capitol trist din istoria țării se

încheiase cu totul și că nu ne rămînea decît să purcedem la acțiunea de restaurare integrală a democrației și în refacerea țării.

După doi ani, lupta pentru libertate și pentru democrație este la fel de dirză ca și în trecut.

Unite, ca și pînă la 23 august 1944, cele două mari partide care garantează permanența românească, înțeleg să continue eforturile pe care le-au început în vremuri atît de triste pentru țară, pînă la desăvîrșirea și pe plan intern a actului ce se arată atît de promițător la 23 august 1944 (Liberalul, 23 august 1946). ■

CUM S-A AJUNS LA ARMISTIȚIU

Constantin TITEL PETRESCU, președintele Partidului Social-Democrat: Istoria amănunțită de mîine va reda cu fidelitate și obiectivitate peripețiile prin care au trecut partidele politice din România în ultimii ani în activitatea care trebuia să ducă la lovitura de stat din 23 august. E bine ca opinia publică să știe însă chiar de acum că actul de la 23 august n-a fost o simplă lovitură de teatru, adică n-a fost o acțiune spontană, ci rezultatul logic al unei coordonări între cele patru partide de guvernămînt din România, cuprinzînd cele două partide burgheze democratice: național-tărănist și național-libe-

ral, împreună cu cele două partide proletare: socialist și comunist.

Partidele politice fuseseră desființate încă de pe vremea regelui Carol al II-lea, dar adevărul este că ele au continuat totuși să activeze clandestin. Asta înseamnă că au lucrat fiecare pe cont propriu, dar fără registre de membri, fără cărți de membri, fără intruniri publice și fără presă.

Singurul partid care a avut o presă clandestină a fost partidul comunist, care avea o experiență căpătâit timp de 22 ani de activitate clandestină.

Cele patru partide care prezintă întreaga opinie publică a țării au lucrat pe cont propriu pentru dărîmarea regimului ex-mareșalului Antonescu, dar au avut legături și între ele, legături care au dus apoi la o coordonare disciplinată a acestei acțiuni. Căci deși atît de deosebite ca doctrină, totuși aceste patru partide s-au regăsit pe linia *interesului național: eliberare a României din ghearele hitlerismului și înțetarea unui război nenorocit*.

Partidul Social-Democrat, al cărui președinte sînt prin încrederea pe care mi-au acordat-o tovarășii mei de luptă, și-a reluat activitatea disciplinată încă de acum doi ani, după ce făcuse fuziunea cu socialiștii-unitari. Primul nostru obiectiv a fost acela de a face curățenie în propria noastră casă. Este adevărat că în partidul nostru nu au fost niciodată afaceriști, dar au fost în conducerea trecută anumite elemente care, printr-un oportunism exagerat, dăunau bunului renume al ideii socialiste. Încă de acum doi ani și pînă la jumătatea anului trecut am terminat purificarea cadrelor partidului de aceste elemente.

Astfel am pornit cu fruntea sus la acțiunea pentru salvarea țării alături de celelalte partide politice. S-a constituit un comitet executiv al partidului, care a luat contact cu tovarășii din organizațiile socialiste din provincie, pentru ca rezultatul final la care ținem

team și pe care l-am atins să fie expresia întregii muncitorimi socialiste din țară, nu numai a unui grup de conducători socialiști din Capitală.

Iar acum cîteva luni s-a contopit în sinul partidului nostru, și pe baza programului nostru, fostul Partid Tărănist-Radical, aducîndu-ne aportul a numeroase elemente luptătoare.

Comitetul executiv al partidului nostru, compus din elemente tinere, energice, hotărîte, capabile și verificate printr-o lungă activitate socialistă, m-a însărcinat încă de anul trecut să iau contact cu conducerea partidului comunist, cu dl. Iuliu Maniu și cu dl. Dinu Brătianu.

În principiu eram de acord cu toții că Germania a pierdut războiul, că România s-a angajat într-o aventură nenorocită alături de Germania dictatorială și împotriva unui mare vecin socialist și că trebuie cu orice risc să înlăturăm regimul nefast *încă înainte de deznodămîntul fatal al întregii probleme europene*.

La începutul anului acesta legăturile între cele patru partide de azi deveniseră din ce în ce mai strînse. Între partidul nostru în special și tovarășii din partidul comunist s-a încheiat în prealabil o alianță cu denumirea *Frontul Unic Muncitoresc* și cu telurile arătate mai sus. Imediat apoi, în urma înțelegerii noastre cu d-nii Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, am putut încheia acum trei luni *Blocul Național Democrat* al celor patru partide.

Nu putem trece cu vederea rolul imens pe care l-a avut în această acțiune patriotică Maiestatea Sa regele Mihai I, ale cărui sentimente și convingeri le cunoșteam, dar pe care căutam pe cît posibil să-l ținem departe de toate aceste frămîntări politice.

Interesant și înălțător însă în același timp este că, paralel și independent de acțiunea partidelor, Maiestatea Sa activa în același sens împreună cu o parte din comandanții de mari unități sau sub diferite forme conducători cu

autoritate în armată, oameni care-și dădeau seama că țara merge spre un dezastru iremediabil.

Nu pot să dau prea multe amănunte, dar cred că pot să spun astăzi că în ultimele două luni șefii celor patru partide au luat contact și cu Maiestatea Sa regele, care era ajutat în acțiunea sa, pe plan militar, de dl. general C. Sănătescu, mareșalul Palatului, dl. general Aurel Aldea, actualul ministru de interne, dl. general Mihail Racoviță, ministru de război actualmente, dl. general Dămăceanu etc., plus personalități proeminente ca dl. Barbu Știrbei, C. Vișoianu, Stircea-Mocsony etc.

Paralel aveam legături cu U.R.S.S. în vederea semnării armistițiului prin dl. Știrbei la Cairo și prin Alexandra Kolontai, ambasadoarea Sovietelor la Stockholm.

Cu cîtva timp înainte de lovitura de la 23 august se hotărîse ca dl. general Aurel Aldea să plece la Moscova cu plenipotență din partea regelui și a Blocului Național Democrat, pentru ca să încheie armistițiul. S-au ivit însă dificultăți de ordin militar și tehnic, astfel că misiunea d-lui general Aldea n-a putut fi dusă la îndeplinire. Totuși, pe anumite căi diplomatice, Aliații fuseseră informați de starea de spirit din țara românească, de hotărîrea partidelor, a Maiestății Sale regelui și a armatei.

Ieșirea din Axă și alăturarea noastră de Aliați a întîrziat însă, deoarece fostul mareșal Antonescu simțise că se pregătește ceva. Cu toate că partidele au lucrat cu absolută discreție, totuși se știa în toată țara că evenimentele se precipită spre un deznodămînt fatal. Fostul mareșal începuse să ia oarecare măsuri de contracarare a ceea ce bănuia și el că se va întîmpla.

Dar tocmai pentru ca să împiedicăm de a se lua măsuri hotărîtoare, măsuri care puteau duce pînă la completa lichidare a acțiunii noastre de

salvare a țării, am grăbit, în a doua jumătate a lunii august, lovitura de stat.

După ce ne-am pus cu toții de acord asupra datei și modalității loviturii de stat, am făcut în ziua de 22 august o ultimă încercare de a-l determina pe fostul mareșal Antonescu să încheie el însuși armistițiul, el care dezlanțuise tot dezastrul. În seara de 22 august, în numele grupului celor patru partide, a fost rugat dl. Ion Mihalache — care avea relații personale cu generalul Antonescu — să se ducă la Snagov și să încerce să-l convingă pe fostul mareșal că interesul țării cere imediată încetare a oricăror relații cu Germania hitleristă, alungarea armatelor germane din țară și încheierea păcii. În acest scop ex-mareșalul era invitat să ceară armistițiul. Să nu pară curios că i s-a cerut lui acest lucru. Era într-o linie logică. Țara era într-o situație tragică, lovitura de stat ce se pregătea nu putea admite întârzieri, masele presau, iar mareșalul trebuia să repare singur greșeala.

Ion Antonescu a răspuns prin dl. Mihalache că își dă seama de situație, dar a cerut un răgaz de o zi pentru ca să reflecteze. Am constatat mai târziu că el voia să ceară... asentimentul nemților.

De aceea, a doua zi dimineața, miercuri 23 august, întruniți acasă la dl. Dinu Brătianu toți reprezentanții partidelor, în afara de prietenul Lucrețiu Pătrășcanu, care era rău hăituit de Siguranță, am rugat pe dl. George Brătianu să facă o ultimă încercare în numele partidelor politice pe lângă fostul mareșal, să plece de urgență la Snagov și să ceară răspuns precis la oferta ce i se făcuse prin dl. Ion Mihalache: da sau ba.

Ex-mareșalul ezita. Dl. George Brătianu, în asentimentul șefilor celor patru partide, i-a sugerat ideea să se prezinte imediat la Palat, pentru ca să discute acolo întreaga chestiune cu Maiestatea Sa regele.

Ion Antonescu a acceptat. După-amiază la ora 4, însoțit de Mihai Antonescu, s-a prezentat regelui, cu care a avut o discuție foarte agitată. Generalul se încapățina să ceară consimțământul nemților pentru încheierea armistițiului României. Ceea ce era o aberație. Maiestatea Sa, în fața acestei atitudini de încăpăținare orbească, i-a declarat arestați [pe cei doi Antonești — n.r.]. Bineînțeles, totul s-a făcut cu asentimentul prealabil al Blocului Democratic.

Imediat după aceea a fost chemat la Palat și generalul Vasiliu, care în momentul acela mai era încă ministru subsecretar de stat la interne, și a fost și el arestat. De asemenea, generalul Pantazi, ministrul de război.

Peste un sfert de oră membrii actualului guvern au primit investitura. Lovitura de stat era consumată.

Pot să mai adaug că — de altfel cred că reiese și din cele ce am povestit până acum — armata și-a făcut complet datoria. Ea a stat în jurul regelui și alături de partidele politice.

Era interesant că s-a lucrat în așa fel, încât faimoasa poliție secretă germană, ferosul Gestapou, n-a știut nimic. Spre pildă, în după-amiaza acelei zile de 23 august, la ora 5, fostul mareșal Antonescu avea întâlnire cu ministrul german Clodius. Nevenind la întâlnire (generalul Antonescu era arestat la ora aceea), ministrul Clodius și-a dat seama că se întâmplă ceva grav. Dar era prea târziu. Gestapoul era deja imobilizat.

Totuși nu se rupseseră toate legăturile cu Germania. Trebuia să aranjăm modalitățile de plecare a armatelor nemțești din țară în așa fel încât populația să nu aibă de suferit. De aceea, pentru ora 8 seara au fost chemați la Palat baronul Manfred von Killinger, ministrul plenipotențiar

al lui Hitler, și generalii Hansen și Gerstenberg, comandanții armatelor germane din țara noastră. Li s-a adus la cunoștință că România a rupt legăturile cu Axa, că a trecut de partea Aliaților și că armatele nemțești pot pleca libere de la noi, fără a fi dezarmate. Cu condiția ca înaltul comandament german să le dea ordine să se retragă în completă liniște. Generalul Hansen și-a dat cuvântul de onoare că așa se va întâmpla.

Baronul von Killinger a fost insolent dar s-a supus în fața realității. Totuși a doua zi dimineața a început bombardarea Capitalei. Cuvântul de onoare al unui general german fusese călcat în picioare, iar bucureștenii au avut să trăiască trei zile și trei nopți de teroare nemai-pomenită, cu imens număr de victime și pagube materiale. De-abia când armata română a putut intra în acțiunea de curățire a aerodromurilor ocupate de nemți, bravii noștri bucureșteni au putut râsufila mai ușurați.

Voi povesti poate altă dată chestiunile de amănunt, partea anecdotică, dacă pot spune așa, adică peripețiile prin care am trecut noi reprezentanții partidelor, atunci când trebuia să ne întâlnim clandestin, când la casa unuia, când la casa altuia, când în apartamentul vreunui prieten comun, când în cămăruța cine știe cărui restaurant periferic, pentru ca să ne putem înțelege asupra mijloacelor de salvare a țării. Nu mai spun de tovarășii comuniști care trăiau de multă vreme în completă viață clandestină. Cu toții ne-am riscat capul. Sîntem însă fericiți că am scăpat țara noastră din făgașul nenorocit în care o băgase regimul de dictatură. De acum încolo ne așteaptă o foarte grea muncă de refacere a țării (*Libertatea*, 5 septembrie 1944). ■

CUM S-A PREGĂTIT ACTUL DE LA 23 AUGUST

Lucrețiu PĂTRĂȘCANU (P.C.R.): Nu a sosit încă momentul de a face istoricul lui 23 august 1944. Încercările de a falsifica adevărul, fie răstălmăcind faptele, fie ascunzându-le sau ignorându-le, trecându-le sub tăcere sau bagatelizându-le, nu pot totuși să înlăture faptul că, în acea zi, soarta poporului român a fost schimbată.

În rindurile care urmează vom dezvălui doar unele emoționante momente din pregătirea lui 23 august. Pentru că o asemenea pregătire a existat, și încă intensă, cu o mobilizare de oameni și forțe, legată de mari primejdii. Toate lucrările pregătitoare ale răsturnării de la 23 august s-au desfășurat sub teroarea bombardamentelor aeriene și a urmărilor Gestapoului și ale Siguranței.

Cîteva din aceste momente au luat un caracter de-a dreptul dramatic. În legătură cu bombardamentele, vreau să amintesc doar două împrejurări.

Pregătirile loviturii din 23 august erau terminate încă de la sfîrșitul lui iunie. Se mai discuta formula politică și în găsirea ei întîmpinam rezistența din partea unora din conducătorii opoziției. Totuși, pentru a nu lăsa să fim surprinși de evenimente, s-a luat hotărîrea, într-o ședință

conspirativă, de a pregăti proclamația guvernului și toate documentele menite să apară din primul moment. Am păsît imediat la redactarea proclamației. Împreună cu alți doi membri ai conspirației, reprezentînd pe rege, ne-am adunat în casa conspirativă din strada Armenească, după ora 11 noaptea. Textul pe care-l pregătisem a fost acceptat în întregime, după oarecare discuții. În momentul în care am păsît la redactarea definitivă a proclamației, s-a anunțat apropierea de București a bombardierelor engleze. Curînd acestea și-au făcut apariția. Dar fiindcă eram urmărit atît de Gestapo cit și de Siguranță, nu puteam folosi în timpul bombardamentelor, fie ziua, fie noaptea, adăposturile și eram nevoit să rămîn în încăperea în care întîmplător mă găseam. Am rămas și de astă dată în apartament, continuînd redactarea proclamației, într-o săliță interioară, din care nu se putea vedea în afară nici o rază de lumină.

Zgomotul bombardierelor se apropia însă din ce în ce mai mult. Și deodată, la cîteva sute de metri, au început să cadă primele bombe. La „Asigurările Sociale”, în Vasilile Lascăr, pe strada Negustori, „Covorul de bombe” ne-a venit deodată la toți trei în minte. Ne-am oprit un moment din lucru. Dar ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, am continuat.

Proclamația a fost gata cînd sirenele anunțau că pericolul aerian a trecut.

Cel de-al doilea moment, tot în legătură cu bombardamentele, este legat de întîlnirea cu reprezentanții din Bloc. Neputînd circula nicio dată ziua, din cauza urmărilor, eram nevoit să intru totdeauna cu o noapte mai înainte în casa unde urma să aibă loc consfătuirile. Hotărîsem asemenea întîlniri într-o casă din str. Masaryk, colț cu Vasile Lascăr. După terminarea ședinței și plecarea participanților am așteptat să se facă noapte, ca să pot păsî casa. Se făcuse ora nouă, nouă jumătate, zece și ma-

șina care trebuia să mă ia întîrzie. Începusem să devin nervos. La un moment dat, sirenele anunță prealarmă. Mă pregăteam și de astă dată, socotînd că ceva neprevăzut avusese loc, să rămîn în casa în care țînusem ședința, cu toate că aceasta însemna o călcare flagrantă a regulilor conspirative. În sfîrșit, mașina vine în ultimul moment. O pană de motor o oprișe multă vreme în loc. Am pornit imediat și ne-am adăpostit într-o stradă lăturalnică de la marginea Capitalei. După zece minute începe bombardamentul. Trei mari blocuri și locuința în care țînusem ședința au fost, în cea mai mare parte, distruse de o mină aeriană. În acea noapte și în acel loc au fost ucîși peste treizeci de oameni.

În pregătirea lui 23 august s-au țînut trei ședințe la Palat, sub președinția regelui. Gestapoul și Siguranța însă supravegheau cu minuțiozitate toate intrările și ieșirile Palatului. Ca reprezentant al partidului comunist și ca singurul reprezentant, de fapt, al întregii opoziții, am luat parte la toate aceste ședințe. Problema spinoasă era cum să intru la Palat, sustrăgîndu-mă nu numai pazei exterioare, ci și eventualilor spioni, recrutați de Gestapo și de Siguranță, în chiar interiorul Palatului. O dublă vîgilență trebuia deci înfrîntă. Folosind o mașină a Palatului, cu un șofer de toată încrederea, am trecut de primele gărzi, rămî-nînd într-o curte exterioară încăperilor principale. Lucrurile se petreceau între orele 11 și 12 noaptea. De aici, folosînd intrări neuzitate și o serie întreagă de coridoare și încăperi, în care nu întîlneșim nici un om, am fost condus în camera în care urma să se țînă ședința. Ședințele aveau loc în apartamentul personal al regelui, din chiar mijlocul Palatului.

Tot Palatul părea adîncit în somn. În sălile și încăperile prin care trecusem era întîrînic complet. Toate aparențele trebuiau păstrate că nimic neobișnuit nu se întîmplă

în acel moment în Palat. Ședințele țineau de obicei pînă la 3 și 4 dimineața. Însă înainte de a se crăpa de ziuă, părăseam Palatul cu aceleași măsuri de precauție ca la venire. Prezența mea la Palat a rămas necunoscută pînă după 23 august.

Al treilea moment este în legătură cu apariția primului număr legal al *României libere*. Imediat după arestarea lui Antonescu, fiind chemat de rege, încă în timpul audienței „Conducătorului” am așteptat totuși să se lase seară ca să intru la Palat. De astă dată însă, prin intrarea principală, fără măsuri suplimentare de precauție. Era ora 9. O parte din membrii guvernului, format ad-hoc, erau deja prezenți. Plecase abia Killinger de la Palat, unde venise să se intereseze de soarta lui Antonescu. Killinger primise asigurarea că acesta părăsise Palatul liber, viu și nevătămat. A crezut sau n-a crezut acest lucru, fapt este că în acea seară n-a întreprins nimic. Antonescu și oamenii lui, în încăperi separate, erau ținuuți sus, sub pază. Am adus cu mine la Palat proclamația guvernului și decretule-legi privind amnistia, documente care urmau să fie citite la ora 10 [22] la Radio. În același timp, am trimis să fie adus și tovarășul însărcinat să prindă pe disc proclamația regelui. Toată această aparatură fusese pregătită încă de mult și așteptam doar momentul să fie pusă în funcțiune.

După citirea proclamației, la ora 10 și 12 minute, după ce țara cunoștea schimbarea intervenită, am părăsit Palatul, pentru a pregăti apariția primului număr legal al *României libere*...

După primele măsuri luate m-am reintors la Palat. Străzile vibrau de mulțime. În Piața Palatului, începuse să se adune mii de oameni, care-și manifestau entuziasmul și bucuria de cele întimplute. Am rămas la Palat pînă la ora 2 noaptea, pentru a aștepta acolo desfășurarea evenimentelor. Așteptam reacțiunea germană. Mai era apoi problema ridicării de la Palat

a lui Antonescu și a celorlalți patru și punerea lor în siguranță. Se dăduse dispoziția ca o echipă din Gărzile Patriotice să ridice pe Antonescu, întrucît noi ne asumam răspunderea de a-i ține sub pază.

După ora 1, Antonescu și ceilalți sînt scoși din Palat, într-o mașină specială. Un al doilea hop greu fusese astfel trecut. La ora 2, sosesc la Palat generalii nemți, Hansen și Gerstenberg care dau asigurări generalului Sănătescu că nemții nu vor începe ostilitățile împotriva armatei române. Mi-am dat seama că este vorba de o nouă minciună nazistă, dar era tot atât de clar că am cîștigat cîteva ceasuri. Și aceasta, în împrejurările de atunci, însemna foarte mult... (*România liberă*. 23 august 1945). ■

„EU NU M-AM CRAMPONAT DE PUTERE”

Mareșalul Ion ANTONESCU: Astăzi 23 august 1944, am venit în audiență la rege la ora 15 1/2 pentru a-i face o expunere asupra situației frontului și a acțiunii întreprinsă pt. a scoate țara din greul impas în care se găsește.

Timp de aproape 2 ceasuri regele a ascultat expunerea, păstrînd ca de obicei o atitudine forțat rezervată, aproape

indiferentă.

La expunerea mea a asistat la audiență dl. Mihai Antonescu.

I-am arătat regelui că de aproape 2 ani dl. Mihai Antonescu a căutat să obțină de la anglo-americani asigurări pentru viitorul țării și i-am afirmat cu această ocazie că, dacă aș fi găsit înțelegere și aș fi putut găsi înțelegere pt. asigurarea vieții, libertăților și continuității istorice a acestui nenorocit popor, nu aș fi ezitat să ies din război nu acum, ci chiar de la începutul conflictului mondial, cînd Germania era tare.

În continuare, i-am arătat conversația avută, imediat la întoarcerea mea de pe front, în noaptea de 22/23, cu d-nii Clodius și Mihalache și în dimineața zilei cu dl. Gh. Brătianu.

D-lui Clodius, i-am vorbit în fața d-lui. M. Ant. pe un ton răspicat și i-am amintit că, atît prin dl. M. Ant. de acum cîteva luni, cît și în februarie, la ultima întrevvedere, am arătat Germaniei că dacă frontul nu se va menține pe linia Tg. Neamț — N. Iași — N. Chișinău — Nistru, România va căuta soluția politică pentru terminarea războiului.

I-am arătat d-lui. Clodius că nici o țară și nici chiar Germania, nu ar putea continua războiul în caz cînd jumătate din teritoriul ei ar fi ocupat și țara total la discreția rușilor.

I-am cerut, ca și dl. M. Ant., să arate acest lucru la Berlin, să roage să înțeleagă poziția țării noastre în fața cataclismului ce o amenință și a mea în fața istoriei și a țării și să-mi dea dezlegarea a trata un armistițiu, dorind să ieșim din această situație ca oameni de onoare și nu prin acte care ar dezonora pentru vecie țara și pe conducătorii ei.

Dl. Clodius a promis că va arăta exact dorința noastră; i-am arătat că noi trebuie să ne luăm libertatea de a ne apăra viața viitoare a neamului.

Relativ la conversația cu dl. Mihalache, deși ea a durat ci-

teva ceasuri, totuși, i-am arătat numai esențialul.

Dl. Mihalache mi-a cerut să mă sacrific și să fac eu pacea, oricât de grele ar fi condițiile puse.

I-am răspuns că eu, fiind exponentul unei revoluții care m-a adus fără a fi pus eu la cale sau să fi avut vreo legătură cu ea, la conducerea statului, dându-mi mandatul să reconstituiesc granițele țării, să restabilesc ordinea morală și să pedepsesc, aducându-i în fața tribunalului poporului pe acei care¹... catastrofa granițelor și prăbușirea dinastiei. Cum țara îmi impusesse și pe legionari și mai tirziu și războiul, pentru a legitima actele mele, am cerut aprobarea țării pentru faptul că schimbam din luptă regimul legionar pentru trădările sale și pentru că intrasem în război în aclamațiile și cu asentimentul întregii națiuni trecuse forțat de operațiuni și Nistrul.

Țara, prin cite 3 milioane

¹ Cuvintele indescifrabile au fost marcate prin trei puncte. Prescurtările sînt exact ca în manuscrisul original. Acest adevărat testament politic al marelui lui Ion Antonescu a fost scris „în celulă”, în seara zilei de 23 august 1944, pe filele unei agende de birou, pe anul 1930, care i-a aparținut regelui Carol II. Agenda a fost păstrată pînă în toamna anului 1984 de către general-maior (r) Gheorghe Teodorescu, fost în ziua de 23 august 1944 șef al gărzii Palatului, cu gradul de maior. Generalul Gh. Teodorescu recuperase agenda în dimineața zilei de 24 august de sub dărîmăturile „Casei mici” a Palatului din Calea Victoriei, care fusese bombardată de aviația hitleristă. Actualmente, agenda se află în fondurile Muzeului de Istorie a României. În săptămînalul *România*, nr. 9/1990, generalul maior (r) Gh. Teodorescu prezintă împrejurările în care a fost scris documentul și îl dă publicității. Iată cum și-a redactat mareșalul Ion Antonescu testamentul său politic: „Pe la orele 21.00, la cererea lui Ion Antonescu de a i se deschide ușa camerei în care era închis, aceasta fiind fără aerisire și de dimensiuni foarte mici (2/3 m), cei doi arestați au fost lăsați să iasă din cameră și să respire un aer mai răcoros, în acea zi fiind foarte cald.

La un moment dat, Ion Antonescu a luat un carnet dintr-un raft cu multe cărți și manuale, a cerut un creion soldatului care-l păzea și așezat pe scaun, cu carnetul pe genunchi, a scris timp de o oră — după care a pus carnetul, cu coperti roșii, la loc de unde l-a luat”.

Textul documentului, fără nici o explicație, a apărut și în revista *Cuget românesc*, nr. 2/1990.

de voturi, mi-a dat dezlegare și a aprobat tot ce eu făcusem.

În consecință, a acceptat astăzi propunerile Molotov însemnează:

a) a face un act politic de renunțare și pierderea Basarabiei și Bucovinei, act pe care România nu l-a făcut pînă acum niciodată de la 1812 și pînă la ultimatumul Molotov.

I-am adăugat că după părerea mea, făcînd acest act, putem pierde beneficiul Chartei Atlantice, în care Roosevelt și Churchill s-au angajat, printre altele, „să nu recunoască nici o modificare de frontieră, care nu a fost liber consimțită”.

Azi a semna propunerea Molotov, însemnează a lăsa mari răscruți pentru viitorul țării și în ceea ce privește granițele țării;

b) să bag țara pentru vecie în robie, fiindcă propunerile de armistițiu conțin și clauza despăgubirilor de război neprecizate, care bineînțeles constituie marea pericol, fiindcă drept gaj al plății lor rușii vor ține țara ocupată nedefinit. Cine, am spus d-lui Mihalache, își poate lua răspunderea acceptării acestei porți deschise, care poate duce la robia neamului?

c) a treia clauză și cea mai gravă e aceea de a întoarce armele în contra Germaniei.

Cine poate, am arătat d-lui Mihalache ... poate să-și ia răspunderea consecințelor viitoare asupra neamului, a unui asemenea gest odios, cînd putem să ieșim din război oricînd dorim.

Am avea bazele viitoare politice a statului asigurate și i-am afirmat că dacă... de dl. Maniu pe care l-am lăsat și i-am înlesnit tratativele directe cu anglo-americanii sau de dl. Mihai Antonescu, care a tratat cu știința mea, eu nu m-aș da la o parte și aș da, dacă mi s-ar cere, orice conces, pentru a scoate România din război, luîndu-mi curajul și răspunderea să spun Führerului în față că România se retrage din război;

d) a patra condiție cerută de Molotov și de anglo-ame-

ricani este să dau ordin soldaților să se predea rușilor și să depună armele, care ne vor fi puse la dispoziție pentru ca împreună cu rușii să alungăm pe nemți din țară.

Care om cu judecată întreagă și cu simțul răspunderii ar putea să dea soldaților rării un astfel de ordin care odată enunțat ar produce cel mai mare haos și ar lăsa țara la discreția totală a rușilor și germanilor?

Numai un nebun ar putea accepta o astfel de condiție și ar fi pus-o în practică.

Vecinătatea cu Rusia, reaua ei credință față de Finlanda, țările baltice și Polonia, experiența tragică făcută de alții, care au căzut sub jugul Rusiei crezîndu-i pe cuvînt, mă dispensează să mai insist.

Notez că atunci [cînd] ni s-a propus acestea, situația militară a Germaniei, deși slăbită, era totuși încă tare;

e) în sfîrșit, propunerile Molotov mai conțineau și clauza care ne impunea să lăsăm Rusiei dreptul de a pătrunde pe teritoriul României oriunde va fi necesar, pentru a izgoni pe nemți din țară. Adică, sub altă formă, prezenta ocupațiunea rusească cu toate consecințele ei.

Reamintind toate acestea d-lui Mihalache, el mi-a spus, ceea ce a constituit o surpriză pentru mine, că trebuie să mărturisească că d-lor, adică național-tărăniștii, s-au înșelat; au crezut în sprijinul anglo-americanilor, însă și-au făcut convingerea definitivă că aceștia sînt total nepregătiți de a îndepune pe ruși și că sîntem lăsați la totala lor discreție, ca și Polonia și poate alte țări. În consecință, trebuie să ne considerăm o generație sacrificată, să ne resemnăm și să așteptăm.

I-am răspuns d-lui Mihalache că într-o astfel de situație este de preferat ca un popor, pe care-l așteaptă, dacă are siguranța că îl așteaptă o asemenea soartă, să moară eroic, decît să-și semneze singur sentința de moarte.

Dl. Mihalache a insistat încă o dată să accept să fac eu armistițiul și să semnez

pacea, fiindcă condițiile puse sînt condiții de pace nu de armistițiu (este sublinierea d-sale). Bineînțeles, am declinat (refuzat) aceasta.

În dimineața zilei de astăzi, pe cînd eram în Consiliul de Miniștri, a cerut să mă vadă dl. Gh. Brătianu, care, spre deosebire de dl. Mihalache, mi-a declarat că vine de la o întrevvedere dintre d-nii Maniu și Dinu Brătianu, și că vine cu mandatul formal de la ambii că sînt de acord și că își iau alături răspunderea, dacă accept să fac eu tratative de pace.

I-am răspuns că accept cu condiția să mi se dea în scris acest angajament, să accepte ca el să fie publicat, pentru ca poporul să vadă că s-a înfăptuit unirea internă și pentru ca străinătatea, aliații și inamicii, să nu mai poată... prin dezbinarea noastră.

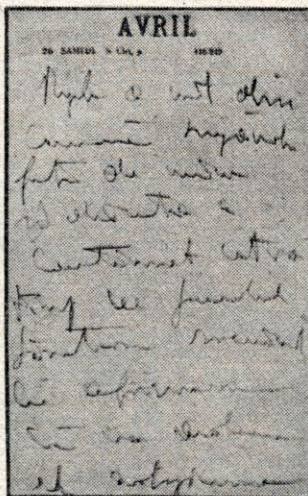
Dl. Brătianu urma să-mi aducă adeviziunea scrisă înainte de audiența mea la rege, fiindcă voiam să merg la această audiență cu hotărîrea luată, adică să-i pot afirma că dat fiind faptul că s-a realizat unirea politică internă, îmi pot lua angajamentul să încep tratativele de pace. Generalul Sănătescu a intervenit în discuții de două ori și și-a luat angajamentul, fără să i-l cerut, că-mi va aduce dinul acest angajament, pentru care i-am mulțumit.

Cum regele spunea ca aceste tratative să înceapă imediat, dl. Mihai Antonescu i-a spus că așteaptă răspunsul de la Ankara și Berna pentru a obține consimțămîntul Angliei și Americii de a trata cu rușii. Aceasta, fiindcă Churchill, în ultimul său discurs, a spus, vorbind despre România, că „această țară va fi în curînd la discreția totală a Rusiei”, ceea ce era un avertisment că vom fi atacați în forță și că vom fi total la discreția lor și că va trebui să tratăm mai intim cu rușii.

Acest „mai intim” legat și de alte indicații pe care le-am avut pe căi serioase, a determinat pe dl. M. Antonescu să arate regelui că este o nece-

sitate să mă aștepte 24 de ore, să primească răspunsurile pe care le așteaptă și după aceea să continue cu tratativele.

Eu am confirmat că sînt de acord cu aceste condiții, chiar cu plecarea d-lui M. Antonescu la Ankara și Cairo pentru a duce tratative directe.

În acest moment, regele a ieșit din cameră, scuizîndu-se față de mine, și discuția a continuat cîțva timp cu generalul Sănătescu, [acesta] revenind cu afirmația că va aduce el adeviziunea scrisă a d-lor Maniu, Brătianu și Titel Petrescu.

Cînd eram în curs de discuțiuni și mă plictiseam așteptînd revenirea regelui pentru a pleca, regele intră în cameră și în spatele lui apare un maior din garda Palatului cu 6-7 soldați cu pistoalele în mînă.

Regele a trecut în spatele meu urmat de soldați, unul din soldați m-a prins de braț pe la spate și generalul Sănătescu mi-a spus: „D-le mareșal, sînteți arestat pentru că nu ați vrut să faceți imediat armistițiu”.

M-am uitat la soldatul care mă ținea de brațe și i-am spus că să ia mîna de pe mine și, adresîndu-mă generalului Sănătescu în obrazul

Regelui care trecea în altă cameră cu mîinile la spate: „Să-ți fie rușine; acestea sînt acte care dezonorează un general”. M-am uitat fix în ochii lui și i-am repetat de mai multe ori apostrofa.

După aceea, brusc, am fost scos din cameră pe culoar, unde o bestie de subofițer mi-a spus să scot mîna din buzunar, ceea ce am refuzat. După aceea, împreună cu dl. Mihai Antonescu, am fost băgat la ora 17 într-o cameră „Safe” Fichet și încuiat cu cheile.

Camera nu are decît 3 m pe 2, este fără fereastră și fără ventilație.

După 2 ore s-a deschis ușa și ni s-au oferit două scaune aduse din afară.

Nu s-a avut nici o dorință de a se da acestei camere-celulă, cel puțin aspectul curat. Este plină de praf și într-o dezordine organizată.

Iată cum a ajuns un om, care a muncit 40 de ani ca un martir, pentru țara lui, care a salvat-o de 2-3 ori de la prăpastie, care a scăpat de la o teribilă răzbunare pe membrii dinastiei, care a luat jurămîntul tînărului rege în strigătele mulțimii care îmi cerea să dau pe toți din Palat pentru a fi liniștiți și care a servit timp de 4 ani, cu un devotament și cu o muncă de mucenic, armata înfrîntă, țara și pe regele ei.

Istoria să judece.

Mă rog lui Dumnezeu să ferească țara de consecințele unui act cu altă mîlă necugetat cu cît niciodată eu nu m-am cramonat de putere. De mai multe ori am spus regelui în patru ochi și în prezența d-lui M. Antonescu că dacă crede că este un alt om în țară, capabil să o servească mai bine ca mine, eu îi cedez locul cu o singură condiție, să prezinte garanții și să nu fie un ambițios sau un aventurier.

Ml. Antonescu
23.VIII.1944

Scris în celulă. ■

A DOUA ARESTARE

În numărul 10/1989 al revistei sovietice Voenno-istoriceski jurnal, colonelul V.P. Krikunov a publicat articolul intitulat Zdrobirea Grupului de armate „Ucraina de Sud”, pe care l-a însoțit de un grupaj de documente. Cel purtând numărul 8 și aflat la pagina 19 interesează într-un grad înalt istoria românească, intrucât aduce precizări și amănunte necunoscute despre modalitățile în care a ajuns mareașul Ion Antonescu sub paza organelor militare sovietice. Documentul, adresat comandantului suprem al armatei sovietice, I.V. Stalin, este semnat de mareașul U.R.S.S. Rodion Iakovlevici Malinovski (1898-1967), care, din mai 1944 până în mai 1945, a comandat trupele Frontului 2 ucrainean în operația Iași-Chișinău, fiind după război, vreme de zece ani (1957-1967), ministru al apărării, și de generalul Ivan Zaharovici Susaikov (1903-1962), din septembrie 1945 până în martie 1945, membru al Consiliului militar al Frontului 2 ucrainean, iar, ulterior, din ianuarie 1946, locțiitor al președintelui Comisiei aliate de control în România¹.

„Moscova, tovarășului Stalin,
2.9.[19]44.

¹ Pentru istoriografia română a devenit de mult o necesitate de a putea cunoaște și cerceta documentele privitoare la anchetarea mareașului Ion Antonescu în perioada celor 18 luni cât a fost reținut în Uniunea Sovietică și în primul rând, desigur, depozitiile sale, din care au fost citate fragmente în cadrul procesului de la Nürnberg de către procurorul din partea U.R.S.S. R.A. Rudenko (Magazin istoric, nr. 11/1970, 10/1986).

Raportez: La 31 august 1944, s-au deplasat la București generalii-locotenenți [I.Z.] Susaikov și Tevcenkov, cărora Consiliul militar al Frontului [2 ucrainean] le-a încredințat misiunea să clarifice unde se află mareașul Antonescu și, dacă îl descoperă, să-l ia sub paza noastră.

La indicația generalului-locotenent Susaikov, membru în Consiliul militar al Frontului, generalul-locotenent Tevcenkov, șeful Direcției politice a frontului, s-a deplasat la comandantul român al garnizoanei, general de corp de armată [Iosif] Tudorescu [corect, Teodorescu], și, prin intermediul acestuia, au fost convocați pentru convorbiri ministrul de interne Petrescu [corect, Aurel Aldea] și primarul orașului, generalul [Victor] Dombrovski.

După câteva tergiversări și intervenții, ei au declarat că Antonescu a fost arestat, locul unde se află nu le este cunoscut, dar există o persoană care îl știe.

După al doilea avertisment categoric al generalului-locotenent Tevcenkov, asupra faptului că comandamentul militar sovietic dorește să afle și să vadă unde și cum este ținut mareașul Antonescu, comandantul garnizoanei, generalul de corp de armată Tudorescu, a luat legătura telefonică cu guvernul. După un timp, a sosit un om îmbrăcat în civil, care s-a prezentat ca fiind membru al C.C. al Partidului Comunist Român, Emelian [corect, Emil] Bodnaraș [care] cunoștea bine limba rusă. La întrebarea unde se află mareașul Antonescu, el a răspuns că acesta se găsește sub paza comunistilor, într-o locuință conspirativă.

Atunci generalul-locotenent Tevcenkov, împreună cu Bodnaraș, cu generalul român Dombrovski, cu generalul-maior Burenin, comandantul sovietic al comendurii orașului, și cu un grup de 40 soldați și ofițeri sovietici, drept pază, s-au îndreptat spre locul unde se afla arestat Antonescu.

Într-o căsuță cu un etaj la marginea Bucureștiului, la etaj se afla mareașul Antonescu, iar la parter — Mihai Antonescu, generalul de corp de armată Vasiliu, generalul de corp de armată Pantazi și colonelul Elefterescu.

Paza interioară a arestaților era compusă din zece civili, înarmați cu revolve. Nu exista pază exterioară.

Generalul-locotenent Tevcenkov i-a comunicat lui Bodnaraș că, din cauza pazei proaste, comandamentul sovietic ia asupra sa paza arestaților și îi va transporta în dispozitivul trupelor proprii. La aceasta Bodnaraș a răspuns că ar fi fost mai bine dacă arestații ar fi rămas pe loc și ar fi fost întărită paza cu soldați sovietici.

După respingerea acestei propuneri, Bodnaraș a rugat să fie luată și paza lor. Această rugămințe a fost satisfăcută și trei comuniști români i-au însoțit pe arestați spre noul loc. Bodnaraș a mai spus că guvernul [român] nu dorește ca Antonescu să ajungă la Moscova.

La 31 august, orele 17.00, grupul de arestați a fost transportat la punctul de comandă al Armatei 53, unde a stat sub paza noastră o noapte, iar în dimineața zilei de 1 septembrie a ajuns la punctul de comandă al Frontului [2 ucrainean].

R. Malinovski, I. Susaikov: ■

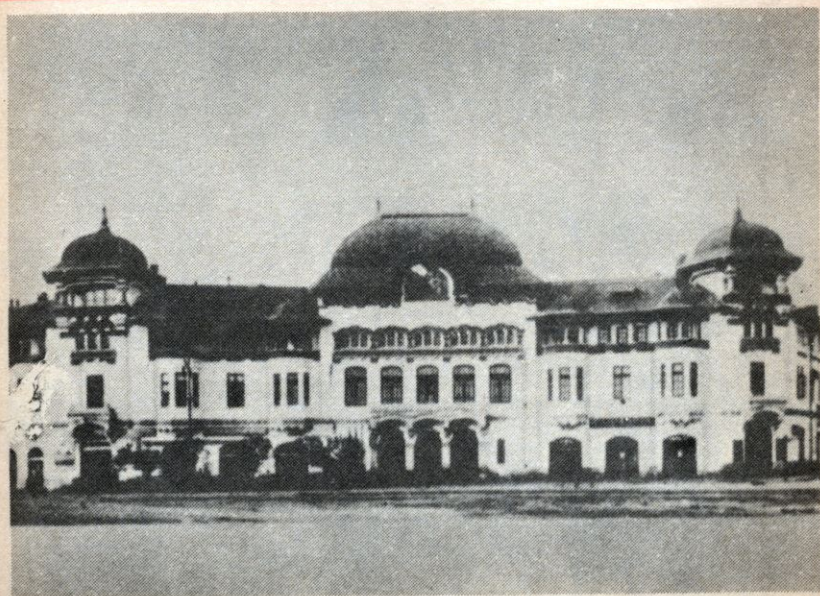
PLANSELE NOASTRE

① ② ③ ④ Alte imagini bucureștene din anii interbelici (fotografii inedite executate de N. Ionescu, Magazin istoric, nr. 7/1990, și păstrate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române): ① Blocul „Cartea Românească”, ② Palatul Monitorului oficial și Hotel „Louvre” din piața Cercului Militar; ③ Hotelul „Athénée Palace” și Casa „Capșa”; ④ Blocul „Carlton”, prăbușit la cutremurul din noiembrie 1940 și Palatul Societății funcționarilor publici, din Piața Victoriei distrus în timpul bombardamentului hitlerist din 24–25 august 1944.

LUCA ARBORE —

VITEAZUL

HATMAN AL LUI

ȘTEFAN CEL MARE

Apreciat de Nicolae Iorga drept „cel mai de seamă istoric al Bucovinei”, Ion I. Nistor (16 august 1876-11 noiembrie 1962) s-a născut într-o familie de țărani din comuna Vicovul de Sus, județul Suceava. Părinții săi, știutori de carte, și-au îndrumat feciorul spre școli. A urmat liceul real din Rădăuți, înființat cu cinci ani înainte de nașterea lui Ion I. Nistor, apoi s-a înscris la Facultatea de litere a Universității din Cernăuți. După obținerea licenței, a fost numit profesor secundar la liceul din acest oraș, apoi la cel din Suceava, predind limba română și istoria (1901-1908). În anul 1908, s-a înscris la doctorat, urmînd cursuri la Facultatea de litere din București. Și-a continuat pregătirea la Universitățile din Viena, München și Berlin (1908-1911), obținînd titlul de doctor în istorie, în anul 1909, și de docent, în 1911, la Universitatea din Viena, fiind apreciat în mod deosebit de profesorii săi.

Hatmanul Luca și unul dintre băieții săi (detaliu din tabloul votiv al gropniței de la Arbore); sus, stema sa

Ivindu-se un loc liber la catedra de istoria românilor și istoria sud-estului european la Universitatea din Cernăuți, Ion I. Nistor s-a întors în acest oraș, preluând titularea catedrei. Tinerul istoric s-a evidențiat în scurt timp cu studii de mare valoare, privind istoria medievală și modernă a României și, în special, a Moldovei și Bucovinei. Înainte de primul război mondial, a publicat *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert* (Relațiile comerciale externe ale Moldovei în secolele XIV, XV și XVI), Gotha, 1911, și *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des XVI Jahrhunderts* (Comerț și schimb în Moldova până la sfârșitul sec. XVI), Cernăuți, 1912. În 1911 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, pentru ca în anul 1915 să ajungă membru titular al înaltului for științific.

A defășurat, concomitent cu activitatea de la catedră, și o susținută muncă culturală. Sextil Pușcariu, profesor și el în acea vreme la Universitatea din Cernăuți, își amintește: „Tineri, izbutirăm să aducem trupa de teatru a lui Petre Liciu și, mai târziu, a lui Belcot, care dădura în orașele principale ale Bucovinei acele neuitate reprezentații teatrale care au culminat cu trilogia lui Delavrancea, jucată în prezența autorului. Umbra lui Ștefan cel Mare a reînviat nădejdi în sufletele celor asupriți în țara lui. Am aranjat șezători literare la care tinerii scriitori din Țara Veche, Anghel, Iosif, Sadoveanu, Gârleanu, Minulescu ș.a. citeau din operele lor. Viahuță ne trimise [tabloul] Păstorița lui Grigorescu și citeva pinze ale tinerilor pictori, pentru începutul unei pinacotei românești. Aurel Vlaicu urmă chemarea noastră și dădu bucovinenilor să vadă pe primul om zburind. Și acest cel dinții aviator era un român”.

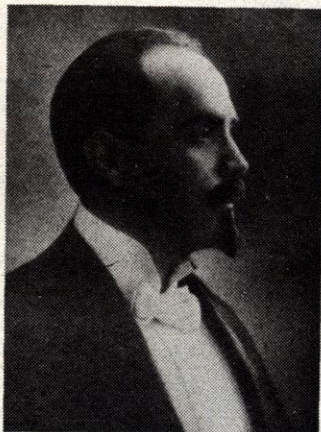
Izbucnind primul război mondial, Ion I. Nistor a venit

la București, la chemarea lui Nicolae Iorga, spre a-și continua activitatea științifică; aici a reușit să publice o serie de lucrări pe care nu le putuse edita sub stăpânirea habsburgilor.

După Marea Unire din 1918, activitatea științifică a lui Ion I. Nistor a continuat sub auspicii noi. A preluat direcția revistei *Junimea literară*, a organizat ziarul *Glasul Bucovinei* și a întemeiat revista *Codrul Cosminului*, în care s-a publicat o bogată literatură, culturală și științifică. În anii interbelici, Ion I. Nistor a fost în continuare profesor al Universității din Cernăuți și rector al ei (1933-1940), apoi profesor la Universitatea din București (1940-1941). A fost unul dintre fruntașii Partidului Național Liberal și a făcut parte din mai multe guverne ca ministru secretar de stat, al lucrărilor publice, al muncii etc. A continuat să publice importante studii de istorie, între care *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare austriace. 1782-1797* (1922), *Bejenari ardeleni în Bucovina* (1926), *Grigore Vodă Ghica* (1928), *Alexandru cel Bun* (1932), *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare. 1798-1812* (1938), *Amintiri răzlețe din timpul Unirii* (1938) etc.

Din studiile mai puțin cunoscute ale istoricului Ion I. Nistor face parte și cel consacrat hatmanului Luca Arbore, sfetnic apropiat al lui Ștefan cel Mare și al urmașilor săi. Studiul — din care reproducem citeva fragmente — a apărut pentru prima oară în revista *Junimea literară*, nr. 7/1924 și 5-7/1925, de unde am preluat extrasele respective, păstrând particularitățile stilistice ale autorului. Pentru cursivitatea lecturii, nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text. Explicațiile în paranteze drepte ne aparțin.

Prof. univ. dr.
Petru REZUȘ

Isusînța de a mulțumi nevoile țării

Sub streșina ctitoriei din Arbore, în țărîna sfințită prin isprăvile sale, își doarme somnul de veci acela care a fost „un braț și o sabie” Moldovei și care a îmbătrînit slujind cu credință sub trei domni ca hatman, pîrcălab și portar de Suceava și ispravnic peste toate oștile țării — Luca Arbore.

Familia Arbore, numită și Copaciu, își trage obîrșia din ceata vitejilor descălecători, care în fruntea voinicilor nebiruiți, cum se numeau ostașii de rînd, au întemeiat țara Moldovei, lăsînd urmașilor pîldă înălțătoare despre felul cum s-o apere și s-o oblăduiască. Luca Arbore, tatăl și fiul, alături de Grumază, Limbă-dulce, Jumătate, Condrea, Carabăț, Troțușan, Cîrjă, Șerpe, Bîrlea, Boldur, Săcuanu, Tăutu, Gangur, Vlaicu,

Hrană, Petrică și alții au ilustrat istoria Moldovei prin faptele lor războinice și prin priceperea și isusînța lor de a mulțumi nevoile țării.

Lui Luca Arbore, tatăl, îi încredință Ștefan cel Mare apărarea cetății Neamțului în acele vijelioase vremuri, cînd Mateiaș Corvinul și chiar înșuși sultanul Mohamed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, încearcă Moldova cu puzderia oștirilor lor, pentru ca unul să sufere înfrîn-

grea dureroasă de la Baia [14-15 decembrie 1467], iar altul să dea piept cu boierimea moldoveană în desigurile codrilor de la Războieni [26 iulie 1476]. În învâlmăseala acelor cîncine și eroice lupte în care se pusese în cumpană însăși existența Moldovei, Luca Arbore, fiul, însoțea pe tatăl său pentru a deprinde meșteșugul armelor și a-și oțeli puterile. Încordările uriașe ale acelor vijelioase vremuri sleiră puterile bătrînului pîrcălab de Neamț, care, după 1479, nu se mai pomenește în acea dregătorie înaltă, pe care o trecuse lui Dajbog. În schimb, apare în curînd, în septembrie 1486, Luca, fiul său, ca pîrcălab și portar de Suceava, capitala Moldovei, una din dregătoriile cele mai vajnice ale țării. În slujba aceasta, grea și plină de răspundere, Luca Arbore, fiul, rămîne pînă la tragicul sfîrșit al rodnicei și laborioasei sale vieți.

De cîtă încredere se bucura Arbore în ochii stăpînului său se vede din faptul că în timpurile cele mai critice pentru țară, cînd Moldova era călcată de oștirile semețe ale craiului polonez Ion Albert, Ștefan cel Mare încredințată apărarea Capitalei amenințată de inamic neînduplecatului pîrcălab de Suceava. Și, în adevăr, Arbore se arată vrednic de încrederea domnului său, împotrivindu-se atacurilor năprasnice ale năvălitorilor și minîndu-i buluc pe joimirii [mercenarii] craiului polon în ploaia săgeților ucigătoare ale plăeșilor lui Ștefan, care îi așteptau în urgia Codrului de la Cosmin [26 octombrie 1497].

După așezarea păcii cu polonii, Arbore găsi un scurt răgaz de a se gîndi și la nevoile familiei sale. În schimbul unei sume de 680 de zloti, el cumpără de la nepoții lui Cîrstea Horaiț și Șandru Gherman moșia Solca de Jos. Prin actul din 7 martie 1502, Ștefan cel Mare confirmă cu drag această achiziție a sfetnicului său iubit și apreciat.

Urînd pilda de la Putna învîcinată a marelui său domn, Luca Arbore își dură o

frumoasă curte boierească, la noua sa proprietate de pe malul Solcâi, numită de atunci încoace Arbore, după numele de familie al stăpînului ei. Pentru a-și desăvîrși însă opera, după obiceiul acelor vremuri, el se hotărî să-și lege numele și de o ctitorie bisericească. În scopul acesta, chemă la Arbore meșteri isușiți, care în timp de șase luni îi ridicară o frumoasă biserică, lingă curtea sa. Pe o zidărie groasă de un metru și jumătate, sprijinită de contraforturi și străbătută de ferești mici cu zăbrele, se ridică acoperișul, stăpînit de un turn cu clopote. Stilul este cel vechi moldovenesc care a modificat formele bizantine prin motive indigene, dar și gotice și romanice, împodobită pe dinlăuntru și pe dinafară cu fresce frumoase, al căror creator pare să fi fost un meșter român. La locul obișnuit, Luca Arbore, după înfățișare încă tinăr, însoțit de jupineasa sa Iuliana și de cinci odrasle ale lor. În pro-naos se găsește cripta familială, menită să adăpostească rămășițele pămîntene ale ctitorului și familiei sale. Acolo se poate distinge încă foarte bine și stema Arboareștilor: un cerc cu patru raze dintre care una prelungită într-o săgeată, avînd la dreapta o stea cu șase colțuri, iar la stînga semiluna.

Scurtă vreme după terminarea ctitoriei sale din Arbore, hatmanul avu durerea de a călăuzi la Putna, spre veșnica odihnă, coșciugul aceluia ce fusese Ștefan cel Mare, pe care-l întovărășise în zeci de bătălii și cu care împărtășise nu numai bucuria izbîndei, ci și toate necazurile și primejdii războaielor. Rămînînd sub noua domnie [a lui Bogdan cel Orb] în slujba sa de pîrcălab și portar de Suceava, Arbore întovărăși ca sfetnic și militar pe Bogdan în campaniile sale.

În martie 1510, Luca Arbore luă drumul Cracoviei, în fruntea unei solii moldovenesti, pentru a așeza acolo pacea cu leșii. Reîntors în țară, avu de furcă cu tătarii, căci Luca Arbore hatmanul va fi fost de

bună seamă acel "Copacius, vir fortis et magni apud suos nominis", despre care aminteste cronicarul polon Wapowski că în fruntea unei cete de 1 000 viteji a dat piept cu tătarii la Prut, "săgetînd foarte rău pe căpetenia lor, Bet-Ghirai", care căzu în luptă. Dar și moldovenii plătiră scump această izbîndă, lăsînd pe cîmpul de onoare 700 din cei 1 000 de viteji. Și s-a întîmplat acest măcel năprasnic în ziua de 25 august 1513.

Un om întreg

Urmașul lui Bogdan [Ștefăniță] era un copilăndru de 11 ani, care cu toată vîrsta sa fragedă fu ridicat în scaunul domniei. În numele principei minor, divanul purta treburile statului. A rîndul său, divanul era stăpînit de autoritatea covîrșitoare și de experiența încercată a lui Luca Arbore. Numai mintea sa ageră și gîndul său hotărît puteau face față greutăților interne și primejdii externe care amenințau țara. În sud, turcii pregăteau un atac hotărît contra creștinătății, la răsărit tătarii rîvneau la avutul Moldovei, iar la miazănoapte bîntuiau ostilitățile cu polonii din pricina Pocuției, pe care Bogdan o cedase leșilor. În împrejurările acestea, Moldova avea nevoie de un om întreg și acesta era Luca Arbore. El avu curajul să rupă cu politica turcofilă a logofătului Tăutu și să îndrepte din nou politica țării spre Polonia. În scopul acesta, el încheie în 1517 pacea cu polonii.

Evenimentele cele mai apropiate veniră să evidențieze cîtă dreptate avea Arbore cu noua orientare a politicii țării sale. Între timp, ajunse pe tronul sultanilor Soliman cel Mare, care se simțea destul de puternic pentru a da o nouă și hotărîtoare lovitură contra creștinătății. Cucerirea Belgradului [29 august 1521] îi deschise larg porțile Ungariei. Această izbîndă a turcilor zguduia adînc întreaga creștinătate și îndeosebi inima exponentului combatant al acestei crești-

Reparația tiraniei în Grecia Antică

nătăți, care era Moldova lui Ștefan și a vitejilor săi. Mai mult decât oricând, se impunea în aceste momente critice o strinsă alianță cu Polonia și cu celelalte puteri creștine.

Din nenorocire însă pentru Moldova, nevinovatul de pe tron atinse chiar atunci (la cucerirea Belgradului) vârsta de 16 ani, care îl îndrituia de a lua frâiele domniei în minile sale fragede și nedeprinse cu minuirea paloșului. Cu toată grija pe care Arbore o avea pentru educația mlăditei domnești, Ștefăniță, neizbutind să obțină mîna fiicei lui Sigismund, zădărnici toate planurile politice ale hatmanului Arbore.

Luca Arbore cunoștea prea bine inima rănită a stăpînului său, dar cu toate acestea el era de credință că datorită îi impune de „a rămîne pironit cu gîndul asupra intereselor țării”. Sub imboldul acestei credințe trimise, pe cît se vede fără știrea domnului, pe boierul Luca Cîrjă în solie la Sigismund, pentru a reînnoi tratatele și pentru a sfătui pe rege de a se pune în fruntea unei coaliții contra turcilor, în înțelegere cu papa și cu alți principii creștini. Luca Cîrjă se prezentă regelui polon și rosti în fața lui o prea frumoasă și convingătoare cuvîntare, care constituie pentru toate timpurile un remarcabil monument de elocvență politică românească.

Craiul polon se grăbi să trimită răspuns afirmativ prin solul său Krupski, pe care însă Ștefăniță, contrar tuturor uzanțelor internaționale, îl aruncă în temniță, osîndu-l [totodată] pe Luca Arbore cu moartea pentru trădare sau „viclenie”. Sentința domnească s-a executat la Hirîu, în aprilie 1523.

Osemintele eroului, decapitat prin zavistie și învinovățiri plasmuite, fură ridicate din Hirîu fără nici o ceremonie și astrucate în cripta din Arbore, pregătită de cu bună vreme de hatman. Lîngă dinșul odihnesc jupîneasa sa Iuliana și copiii săi. ■

Ion I. NISTOR

Veacul al IV-lea al erei vechi aduce schimbări fundamentale în lumea greacă. Acesta este secolul crizei generalizate a cetății, criză care afectează toate zonele locuite de către greci fără însă ca mecanismul să fie întotdeauna același. Este o criză a valorilor fundamentale ale cetății cu efecte multiple, inclusiv de natură instituțională. În general, valorile politice fundamentale ale cetății decurg, într-o formă sau alta, din cele trei calități fundamentale ale cetățeanului, cea de proprietar al unui lot în *chora* (teritoriul agricol al cetății), cea de membru al falangei hoplitice și cea de participant la decizia politică în calitate de membru al adunării poporului. Secolul al IV-lea afectează toate cele trei funcții ale cetățeanului grec. Astfel, importanța activității agricole (atribut al cetățenilor) și implicit importanța proprietății asupra pămîntului (drept cetățenesc) scade, în unele cetăți, în favoarea meșteșugurilor sau comerțului, activități de cele mai multe ori practicate de către necetățeni; recrudescența mercenariatului face ca războiul, și deci apărarea cetății, să intre tot mai mult sub controlul unor specialiști, cetățeanul pierzînd și această calitate; decizia politică este tot mai uzurpată, fie de grupări specializate de oameni politici profesioniști, constituți în adevărate „cercuri de presiune”, fie de un singur individ căci veacul al IV-lea înregistrează reparația masivă a tiraniei în lumea greacă.

Exemplul cel mai elocvent ni se pare a fi chiar cazul Ateinei. În cazul ei concret, criza veacului al IV-lea nu este rezultatul unei decăderi economice, ci dimpotrivă, al unei bruște creșteri economice. Această creștere avea însă loc în domenii „netradiționale”, activități comerciale și meșteșugărești. Echilibrul societății este profund afectat atîta vreme cît, metecii mai mult decât cetățenii, sînt implicați în aceste activități.

Pentru greci cetatea este corpul cetățenesc, teoretic metecii, sclavii și femeile rămînînd în afara ei. Astfel, participarea economică tot mai importantă a unor categorii de necetățeni determină dezechilibrul politic și o criză profundă a valorilor politice tradiționale. Dar aceasta este numai o situație concretă. Marele număr de orașe grecești răspîndite de-a lungul și de-a latul Mediteranei și al Mării Negre comportă o mare diversitate de situații, cauzele crizei fiind de multe ori diferite ca și formele de manifestare ale acesteia.

Desigur, au existat zone în care tirania a fost o realitate aproape permanentă, de pildă Italia de Sud și Sicilia, dar, pentru cea mai mare parte a lumii grecești, secolul al V-lea a însemnat și dispariția tiranilor.

Tirania reapărută comportă cîteva caracteristici noi, necunoscute anterior, caracteristici ce vor fi de fapt menționate și de către noua structură a puterii în Orientul grec — monarhia elenistică.

Alte dimensiuni, brutalitate, deportări masive, armate de mercenari extrem de numeroase ca „argument” al puterii tiranice și multe altele, constituie caracteristici ale tiraniei veacului al IV-lea, pentru care Dionysios din Siracusa și Jason din Feres nu sînt decît două exemple, chiar dacă cele mai cunoscute.

(Va urma)

Gheorghe Vlad NISTOR

În vara anului 1806 diplomatul francez de origine würtembergheză Charles Frédéric Reinhard, a fost numit consul general al Franței în Principatele române. Trecînd prin Transilvania, consulul a traversat doar în trecere Bucureștii, îndreptîndu-se spre Iași, unde urma să-și alăbe reședința principală. Nu a stat nici aici prea mult, deoarece, drept represalii pentru arestarea consulului rus Kiriko de către otomani și transportarea lui la Giurgiu, în urma izbucnirii războiului ruso-turc din 1806-1812, a fost ridicat de autoritățile țariste la 29-30 noiembrie 1806 și trimis sub escortă în sudul Rusiei. A fost eliberat abia la 12 ianuarie 1807.

Consulul era însoțit de soția sa, Christine, o hamburgheză foarte inteligentă, și de copiii lor. Impresiile de călătorie prin țările române, conțesa le-a consemnat în scrisorile pe care le-a adresat mamei sale, Sofia Reinam din Hamburg. Aceste scrisori au fost publicate cu aproape un secol mai tîrziu în volumul *Une femme de diplomate. Lettres de Madame Reinhard à sa mere, Paris, 1900*, informațiile cuprinse în ele fiind analizate de numeroși istorici: N. Iorga, Gh. Georgescu, Victor Papacostea, Al. D. Sturdza.

Din numeroasele momente evocate în relatările doamnei Reinhard să ne oprim, în cele ce urmează, la impresiile prilejuite de primirea la Curtea Domnească din București, domnul țării fiind Constantin Ipsilanti (1802-1806).

O CONTEȘĂ GERMANĂ

LA CURTEA DOMNEASCĂ

DIN BUCUREȘTI

„Mergeam glonț și după ce ne oprirăm cea din ultimă oară înaintea unei clădiri cu înfățișare falnică [Palatul de la Mogoșoaia — n.r.], ce aparținea principelui Brîncoveanu, avurăm plăcerea să vedem profilîndu-se în lumina amurgului turlele Bucureștilor. Caretele Curții ieșiseră înaintea noastră, dar noi, sub cuvîntul că sîntem frînți de oboseală, am ocolit aceste onoruri oficiale și ne urmarăm cu modestie drumul.

Știam că orașul nu e pie-

truit, dar nu mă așteptam să-l găesc acoperit cu grinzi de lemn rău prinse între ele, pe drumul cărora sărmana noastră trăsură se desfăcea și scîrțîia din toate încheieturile. A trebuit să străbătem, în toată lungimea ei, strada principală [Podul Mogoșoaiei, azi Calea Victoriei], astfel că nici un hop nu ne-a fost cruțat. O zguduitură mai puternică decît toate, urmată de o oprire bruscă, ne arată că am ajuns la destinație.

Ni se pregătise cea mai frumoasă casă din Capitală.

În aceste clădiri împărțea dinăuntru este întotdeauna aceeași. În această sală stau nenumărate slugi așezate pe jos sau culcate pe divanuri. Tot în această sală se fac primiri de gală în zilele de sărbătoare. Totul era luminat și masa ne aștepta. Ca întotdeauna, paturile lipseau și a trebuit să le desfăcăm pe ale noastre. [Familia Reinhard călătorea cu un întreg alai, cuprinzînd obiecte de uz casnic, lucruri de mobilier ș.a., pentru transportarea cărora era nevoie de saizeci de că-

ruțe; aceasta explică și numărul mare de popasuri pe care consulul le-a făcut pe parcursul călătoriei sale). Paturile sînt necunoscute aici, le înlocuiesc divanurile, pe care înainte s-a băut și s-a mincat. Am umblat prin odăi a doua zi și le-am găsit foarte goale, divanurile înlocuiau orice mobilă și spre mirarea mea [nu era] nici o oglindă. Soțul meu ceru, cu stăruință, o masă de scris. Am vrut să știu cum se așează oamenii aici să scrie. D. de Sainte-Luce [comisar provizoriu al Franței la București], agentul nostru, mă asigură că cineva se deprime foarte bine să scrie pe genunchi; numai slujbașii prîntului își permit luxul unui *portofoliu* [mapă pentru hîrtii și acte?].

Am fost adesea întreruptă în pregătirile mele de către dregătorii Curții și de către miniștrii care au venit pe rînd să ne spună bun sosît și să ne aducă vestea că audiența era hotărîtă a doua zi de dimineață. Reinhard nu avea încă firmanul de la Constantinopol ce îl împuternicea în mod oficial și nu era să fie primit decît ca un călător de seamă.

Spre a urma obiceiul locului, pe la apusul soarelui m-am dus la *Izvoare* [Herăstrău]. Aceasta este plimbarea cea mai aleasă unde se adună toată societatea elegantă. Acolo, scoborîndu-mă din trăsură și așezîndu-ne pe pămîntul umed, căci întrebuintarea băncilor este necunoscută aici, avurăm plăcerea să privim prea multele feluri de îmbrăcăminte. Femeile poartă îmbrăcăminte grecească ce nu amintește cituși de puțin pe aceea a statului antice. Fusta lor este de mătase sau de muselină, iar trena este totdeauna de blană. Un bariș încrucișat pe piept este ușor virît în briu. Tineretea și frumusețea se ofilesc repede în această țară, iar femeile bătrîne sînt cu totul respingătoare.

Am întrebuintat dimineața de 15 iulie — cotinua Christine Reinhard — gătindu-mă cu multă grijă și mi-am pus întîia dată mantia de curte,

fără a-mi închipui pericolul la care o expuneam. Două carete de gală, înhamate cu cite șase cai și întovărășite de paznici înarmați, pe jos, venîră să ne ia. Soțul meu plecă înainte cu cancelarul Ledux, d. de Sainte-Luce mă întovărăși. El avușese grijă să-mi vorbească despre traiul simplu al palatului, dar nu mă așteptam să trec printr-o adevărată ogradă de țară, plină de păsări de curte și de vite. D. Reinhard se opri la ușa cea mare, iar eu am mers la ușa haremului [termen impropriu; se referă la ușa iatacului doamnei], unde două doamne de onoare ne așteptau. Ele mă suiră pe scări, ținîndu-mă de subțiori. Saloanele de la intrare erau murdare, întunecoase, pline de femei rău îmbrăcate și biata mea trenă a îndurat mult pe lespezile acelea atît de proaste.

Eu însămi mă găseam foarte ridicolă, cu rochia mea de gală, în această sală spoită cu var, ai cărei pereți erau împodobiți cu perdele de cit roșu și care aveau drept singură podoabă cîteva oglinzi ordinare. Prințesa Ipsilanti [Safta, fiica marelui logofăt Constantin Văcărescu] era îmbrăcată într-o rochie de crep roșu, după moda franceză, și aceasta în onoarea mea. Ea trebuie să fi fost foarte frumoasă. Veni înaintea mea și mă sili să mă sui cu dînsa pe divan și să mă așez turcește. Celelalte doamne erau toate îmbrăcate în portul țării și li se îngăduia să se așeze numai pe marginea divanului. Sainte-Luce și interpretul se așezară în fața noastră.

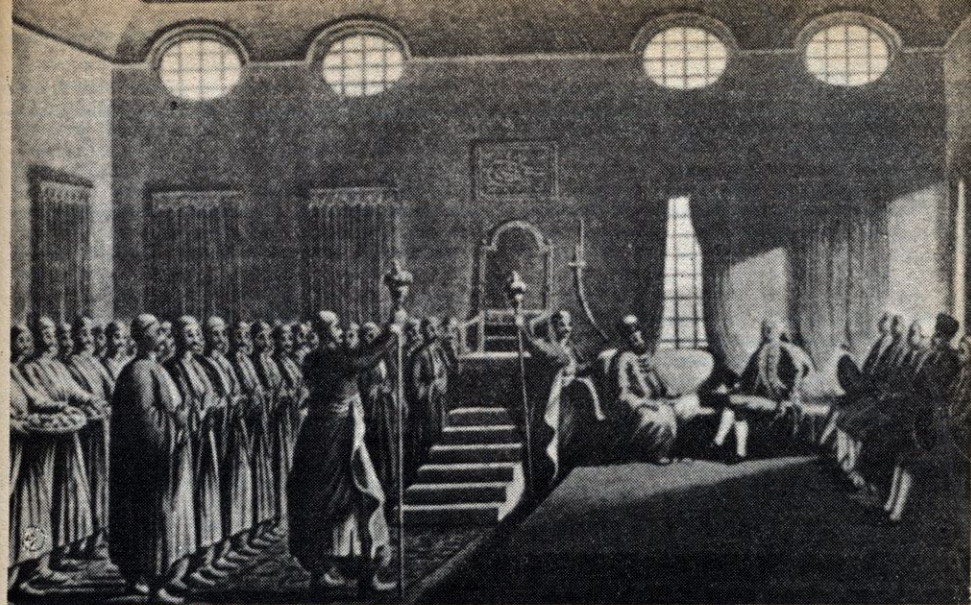
După complimentele obișnuite, mi se puse un șervet brodat împrejurul gîtului, mi s-a dat dulceață și cafea neagră, pe urmă am fost stropită cu parfumuri și la urmă fui tîmliată. Conversația cu ajutorul interpretului cam lîncezea. Mă adresai direct prințeselor care au cîteva noțiuni de limba noastră [franceză] și răsufalai ușurată cînd d. Reinhard apărî în sala în care mă aflam întovărășit de marele postelnic și de alți

demnitari. În momentul intrării în sală, prințesele se sculară în picioare pe divan și le făcură temenele adînci. Această parte a ceremoniei mi se păru cu desăvîrșire caraghioasă și-mi veni foarte greu să-mi țiiu rîsul, cînd începură să tîmlienze și pe bărbatul meu. Văzui cu plăcere sfîrșitul acestei originale vizite ce îmi dădu o foarte curioasă idee asupra obiceiurilor Orientului.

Prințul nostru de a doua zi a fost foarte obosit din pricina grozavei călduri. A fost servit la 12 ceasuri, iar masa a fost pusă cu noi de față în sala în care ne aflam. Bărbații se așezară într-o parte a mesei, iar femeile în partea opusă, d. Reinhard a fost așezat lîngă prințese. Eu am fost așezată între prințesă și o mătuse a ei, cu care am avut norocul să pot vorbi italienește.

Prințesele Ipsilanti are o înfățișare plăcută; el are trăsăturile feței subțiri și tipul grecesc; vorba sa este foarte atrăgătoare și i-ar cîștiga fără îndoială simpatia stăpînului lumii [Napoleon]; privirea lui îi spune mult, dar ascunde și mai multe. El îmi vorbi în limba noastră, pe care o cunoaște bine. Ne întrebă asupra călătoriei noastre și făcu să reiasă deosebirea dintre obiceiurile noastre și ale lor. Neîfiind ca dînsul stăpîn pe vederile mele nu putui să-i ascund cît eram de redusă, necunoscînd obiceiurile românilor. «O să fiți mai mulțumită la Iași, unde totul are să vă amintească Europa civilizată», îmi spuse el. Cerul să-l audă!

Bărbatul meu avu încă două întrevederi cu Ipsilanti. Acesta îi arătă devotamentul său către Napoleon, fără a ascunde totuși că împăratul face foarte puțin caz de el, ba chiar întrebă pe d. Reinhard dacă este adevărat că Maiestatea Sa are o pică personală pe dînsul. Charles îi răspunse că nu are cunoștință de așa ceva și adăugă că suveranul său are o fire prea aleasă pentru a avea astfel de sentimente. Prințesele păru că dorea foarte

Gravură de Luigi Mayer înfățișând primirea ambasadorului britanic Robert Ainslie la Curtea Domnească din București în timpul principelui Alexandru Moruzi

mult să fie în bunele grații ale împăratului, acest mare doborât de tronuri, pentru care ar fi o jucărie dacă ar vrea să zdrobească un biet principe ca dînsul, zicea el.

Domnul făcea impresia unui om foarte inteligent, cunoscînd cele mai mici amănunte din politica europeană. El este ambițios, foarte preocupat de viitorul lui și purtarea sa este călăuzită numai de interesul său personal. Numirea soțului meu stîr-nește aici oarecare îngrijorare. Charles l-a liniștit zicîndu-i că a dus o viață atît de chinuită timp de 20 de ani, încît pleacă la Iași foarte doritor de liniște și de odihnă.

Plecarea noastră este hotărîtă pentru mîine dimineață. Deși suferind, abia aștept să ajung la țelul călătoriei. Marele postelnic și secretarul principesei au venit cu ceremonialul obișnuit să ne urze drum bun. Unul i-a dat soțului meu, din partea principelui, o tabacheră împodobită cu diamante, iar celălalt îmi dădu două minunate șaluri de cașmir. Necunoscînd obiceiul țării, am fost foarte mirați. De frică să nu supărăm pe cei ce ne făceau aceste

daruri, d. Reinhard le-a primit, întrucît erau făcute oarecum cu solemnitate apoi auzind că tabachera era prețuită la 2 000 de piaștri, a hotărît s-o înapoieze. D. Parant [vice-consul la Iași] nu a vrut să ia asupra-și și acest demers delicat, zicînd că tabachera este dată cum s-ar da o decorație. Totuși, pentru a-și împăca conștiința, Carol îi încredință prețioasa cutie și scrisse marelui postelnic că agenții Franței erau opriți de a primi daruri de așa mare valoare, fără autorizarea guvernului lor, către care cerea să se adreseze în acest scop.

Bacșiurile și darurile sînt la ordinea zilei și cele pe care trebuie să le dăm mereu ne fac călătoria mult mai scumpă decît dacă am face-o într-o țară unde prețurile sînt fixate de mai înainte. De aceea, ori trebuie să fii slujbaş, ori să nu te uiți la chel-tuală, pentru a apuca drumul luat de noi. Îmi face plăcere să spun că românii ne-au arătat totdeauna cea mai mare grijă și erau recunoscători pentru cele mai mici atenții ce le aveai pentru ei...

Desigur că pentru tînăra și

frumoasa (cum o arată portretul), doamnă Christine Reinhard care venea din Parisul napoleonean în plină splendoare, cu luxul lui rafinat, cu palate împodobite cu tablouri de pictori renumiți și cu mobilier artistic și de preț, imaginea Bucureștilor de la început de veac XIX putea să contrarieze. Sigur că nu putea vedea la București saloane așternute cu marmură, nici pereți împodobiți cu oglinzi uriașe și frumos ornamentate. Era, în schimb, normal să vadă în capitala Țării Românești, la acea epocă, ceremonii și obiceiuri orientale la curtea domnului fanariot, cu care nu era obișnuită, și pe care, de altfel, nici poporul nu le-a gustat sau apreciat vreodată.

Dincolo de documentul istoric, mărturia ei rămîne însă prețioasă pentru caldele cuvinte pe care le are la adresa ospitalității românilor, pentru remarcile privitoare la „portul țării”, la veșmintele soțiilor de boieri, ca și pentru tabloul de viață pe care îl reconstituie. ■

Prof. dr. docent
George POTRA

Anul 1944 aduce noi înfringeri forțelor Pactului Tripartit, acestea fiind reduse la o defensivă lipsită de perspectivă. Pe frontul din Pacific, trupele americane înaintează sistematic, sub formă de clește, care amenință să se închidă în jurul Japoniei metropolitane, în paralel cu declanșarea, din vara anului 1944, a unor atacuri aeriene asupra insulelor japoneze. Pe îngustul front italian, rezistența germanilor, aflați în continuă retragere, nu poate împiedica cucerirea capitalei italiene, la 5 iunie, de către forțele aliate (Magazin istoric, nr. 2-5/1986). Dar trupele hitleriste se vor crampona în nordul peninsulei pînă la sfîrșitul războiului în Europa. „Bombele zburătoare” V-1 și V-2, lansate asupra Marii Britanii, nu pot schimba nici ele cursul războiului, iar speranțele lui Hitler în realizarea unor salvatoare arme secrete, în speță a armei atomice, nu se adeveresc.

Pe frontul din răsărit, armatele sovietice, pornite în ofensivă încă de la începutul anului, sparg blocada Leningradului, ating granița Finlandei, eliberează Ucraina și ocupă, la 30 martie, orașul Cernăuți, traversînd apoi Prutul și pătrunzînd în partea de nord-est a României. În luna mai, forțele germano-române izolate în Crimeea sînt nevoite să părăsească peninsula cu mijloace navale și aeriene. Sînt înregistrate pierderi grele, ca urmare a refuzului de a se da curs cererii adresate lui Hitler de către mareșalul Antonescu de-a evacua la timp Crimeea. Pentru România se creează o nouă situație periculoasă la granița apuseană, prin ocuparea Ungariei de către trupele germane (Magazin istoric, nr. 8/1980). Faptul reprezintă un avertisment sever adresat tuturor celor care ar încerca să se desprindă de germani. Un alt semnal, dar de altă natură, îl constituie oprirea sovieticilor în fața Varșoviei răscolate, insurgenții polonezi fiind lăsați să fie striviți de hitleriști, fără a li se acorda nici un fel de ajutor.

Anul 1944 este marcat de încercările repetate ale reprezentanților regimului Antonescu și ai opoziției de a purta tratative cu Aliații. La cererea sovieticilor, anglo-americanii refuză însă să se angajeze în tratative separate. Aliații cer României capitularea fără condiții. La scrisoarea trimisă în martie de generalul britanic Henry Maitland Wilson, comandantul aliat suprem din Mediterana

(Magazin istoric, nr. 4/1974), mareșalul Antonescu răspunde la 2 aprilie: „Vă rog, nu cereți unui soldat cinstit și unui om bătrîn să-și sfîrșască zilele în umilință... Nici un popor, sînt sigur, cu forțele aproape intacte, cum sînt ale noastre, nu ar putea să capituleze și să se retragă din acțiunea în care însăși libertatea și existența lui sînt în joc, fără o garanție serioasă pentru zilele ce vor veni...” (Antonescu. Mareșalul României și războaiele de reîntregire, vol. III, Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, 1989, pp. 388-389). Cînd, începînd din iunie, anglo-americanii întrerup orice contacte cu România, devine clar că nu rămîne decît o singură cale realistă: înțelegerea cu Uniunea Sovietică, ceea ce implică perspectiva ocupării țării de către sovietici, situație pe care Antonescu refuză s-o accepte fără garanția unui armistițiu prealabil.

În contextul ofensivei sovietice pe frontul Iași-Chișinău și sub presiunea unor evenimente imprevizibile, are loc actul de la 23 august 1944. România întoarce armele împotriva Germaniei naziste și se alătură Națiunilor Unite, fără existența acelui armistițiu pe care Antonescu îl dorise încheiat în condițiile unui front stabilizat și prin obținerea unui acord din partea lui Hitler. Armata română, raliată în jurul regelui — capul oștirii —, reacționează prompt și fără defecțiuni, slujind orientarea politică a țării imprimată de noul guvern care poartă girul Blocului Național Democrat realizat la 20 iunie din principalele forțe politice ale țării. Se adevărește într-un fel una din aprecierile lui Hitler, făcută la 11 noiembrie 1941, într-o convorbire cu Bormann despre relațiile regele Mihai-Antonescu și o posibilă evoluție a lor: „Ultimul suport al unei monarhii inadecvate — cum aprecia atunci Führerul această instituție în România — este armata”. (Hitler's table-talk. Hitler's conversations recorded by Martin Bormann, Oxford University Press, 1988, p. 121).

Din punct de vedere strategic, actul de la 23 august, permițînd sovieticilor să depășească fără lupte bariera Carpaților și deschizîndu-le drumul spre centrul și sud-estul continentului, contribuie categoric la scurtarea duratei războiului în Europa. Ajunse în România, armatele sovietice se află în fața unui guvern de coaliție națională care asigură continuitatea ființei statale românești,

angajat cu toate forțele, alături de Națiunile Unite, în lupta pentru eliberarea teritoriului românesc anexat de Ungaria horthystă prin dictatul de la Viena și, mai departe, pînă la victoria finală împotriva fascismului.

Noua situație istorică din România creată prin actul de la 23 august 1944 a făcut ca armatele sovietice, la sosirea lor la București (30-31 august), să se afle în fața unei capitale și a unei mari părți a teritoriului național eliberate prin lupta forțelor insurecționale române. Faptul împlinit — strategie politică tradițională la români — nu a fost agreat în unele cercuri comuniste. După sosirea ei de la Moscova, Ana Pauker, unul dintre conducătorii p.c.r. (care „se bucura de o mare încredere și simpatie tocmai printr-elementele dogmatice, antipartinice, demascate de P.C.U.S. după Congresul al

XX-lea și îndeosebi din partea lui Molotov”) a afirmat că „a fost o mare greșeală înfăptuirea actului istoric de la 23 august”, susținînd că „ar fi fost mai bine” dacă răsturnarea dictaturii „era lăsată numai pe seama acțiunilor militare ale armatelor sovietice” (Scînteia, 7 decembrie 1961, p. 2, coloana 3). Abia în octombrie 1944, după ce Churchill a propus, la Moscova, lui Stalin, în cadrul acordului procentajului, ca în România sovieticii să-și exercite influența în proporție de 90 la sută (Magazin istoric, nr. 6/1985, 3/1990), aceștia s-au simțit cu minile complet eliberate. Înțelegerea, apreciată chiar de Churchill drept cinică, avea să marcheze soarta României pentru aproape o jumătate de secol.

Andrei ȘPERCO

1944

București, 26 ianuarie

...După confidențele făcute de către vicepreședinte [Mihai Antonescu] unuia dintre conducătorii Partidului Liberal, germanii, prin vocea lui [Adolf] Galland [general, unul din așii aviației germane] (conferința din 25 ianuarie), ar fi expus cabinetului de la București faptul că România devenea, pentru ei, bastionul, „placa turnantă” de care germanii înțelegeau să se servească pentru a concentra și a reorganiza armatele lor retrase din Ucraina și din Balcani, dacă necesitățile strategice i-ar obliga să lase în mîinile inamicului bastionul oriental și meridional al „Fortăreței Europa”. Celebrul aviator ar fi cerut formal românilor să lase să treacă prin teritoriul lor, dacă s-ar face simțită nevoia, 70 de divizii provenind de pe frontul rusesc și alte 16 dispersate actualmente în Grecia, Bulgaria și Iugoslavia.

Statul Major Român încearcă să cîștige timp sub pretextul studiilor pe care trebuie să le facă pentru a răspunde dacă este materialmente posibil să se dea satisfacție cererilor Wehrmachtului. (Raport politic nr. 5)

21 februarie

Pe data de 17, mareșalul

Antonescu a reunit pe comandanții tuturor unităților care apără regiunea bucureșteană.

... El a declarat că armata română numără astăzi 30 de divizii, mai bine înarmate și echipate decît cele din 1941 și în special înzestrate cu arme automate. El a adăugat că germanii erau pe cale să livreze României dotarea completă, în care de luptă de tipul „Tiger” și „Panther”, a unei divizii blindate, și că se angajau să furnizeze 3 400 camioane grele pentru transportul trupelor și al materialului...

Cei care ne cer să ne pre-dăm britanicilor și americanilor uită că regiunea cea mai apropiată a acestora se află la 600 kilometri de frontierele noastre occidentale, în timp ce rușii sînt la mai puțin de 150 kilometri de Nistru. Or, nu poate fi vorba de capitulare în fața lui Stalin...

P.S. (22 februarie). Înainte de închiderea ședinței, mareșalul i-a invitat pe generali să se declare pentru sau împotriva continuării războiului. Nimeni nu a îndrăznit să se pronunțe deschis împotriva războiului. În urma acestui vot unanim, „Conducătorul” spune lui Maniu că armata refuză să capituleze. (Raport politic nr. 9)

28 februarie 1944

Hitler trimițîndu-i avionul său personal, mareșalul Antonescu a plecat [la Kles-

sheim] pe 26 februarie dimineața împreună cu generalul Lovinescu, specialist în transporturi pe căi ferate:

... După o declarație făcută domnului Dinu Brătianu de către o înaltă personalitate guvernamentală, „Conducătorul” ar fi promis colaboratorilor săi să refuze orice noi trimiteri de trupe române pe front. Totuși, el ar fi lăsat să se înțeleagă că, dacă „Führerul” ar lua angajamentele ferme pe care le-a evitat pînă acum în problema Transilvaniei, decizia lui [a lui Antonescu] ar putea să fie modificată.

Aceasta ar indica că el mai crede, dacă nu într-o victorie germană, cel puțin în posibilitatea unei păci negociate... (Raport politic nr. 11)

10 martie

... Șeful statului german ar fi cerut mareșalului Antonescu să continue să lupte alături de el și să apere frontierele României. Interlocutorul său a răspuns că el era înainte de toate soldat și că nu avea decît un cuvînt de onoare: el a asigurat că armata română va apăra frontierele țării...

Ceea ce a părut mult mai important „Conducătorului” este că „Führerul”, după ce a lăudat pe români pentru bravura și loialitatea lor, ar fi lăsat pe interlocutorul său să sperie că, dacă România continuă pe acest drum drept și dacă Ungaria își conservă

atitudinea echivocă pe care o are de citva timp, nu ar fi exclus ca problema Transilvaniei să fie revizuită în favoarea României... (Raport politic nr. 12)

20 martie

... Antonescu, plin de încredere, aducea, în urma vizitei la Hitler, trei promisiuni cărora le atribuia o mare importanță: 1) nu i se vor mai cere noi trupe pentru frontul ruses; din contră, dacă circumstanțele vor cere evacuarea Crimei, unitățile românești vor fi retrase primele; 2) Wehrmachtul va apăra cu îndrăjire linia Bugului; 3) dacă România continuă să se arate o aliată loială în timp ce ungurii se eschivează, „Diktatul” de la Viena va fi revizuit pe seama maghiarilor...

Or, angajamentele nu au fost ținute... Aceasta, românii o proclamă cu glas tare. Pînă și în anturajul mareșalului se aud ofițeri superiori strigînd: „Hitler ne-a trădat”...

Unul din informatorii mei, care frecventează prin profesie numeroși militari, îmi spune, totuși, că majoritatea ofițerilor, chiar de grad înalt, pe care i-a întîlnit în ultimele zile, consideră în ceea ce îi privește războiul ca terminat... (Raport politic nr. 14)

28 martie

Răspunzînd la apelul „Führerului”, „Conducătorul” s-a dus pe 23, cu avionul, la cartierul general al lui Hitler. El era însoțit de domnul Mihai Antonescu și de generalii Șteflea, șef al Statului Major General și Bănescu, director al operațiilor.

Toți s-au reîntors pe data de 25...

„Führerul” ar fi formulat noi plîngerii împotriva domnului Mihai Antonescu, dar fără să ceară imperios îndepărtarea sa. Pe de altă parte, el ar fi exprimat dorința de a vedea intrînd în cabinet doi militari, generalul Dragalina, guvernatorul Bucovinei, și un general de cavalerie al cărui program se definește prin faptul că și-a schimbat în

Korne numele său românesc de Cornea. Nu se știe încă în ce măsură mareșalul va ține cont de sugestiile lui Hitler, dar se înclină să se creadă că el își va păstra principalul locotenent [referire la Mihai Antonescu].

Pe de altă parte, s-a înțeles ca România să continue lupta alături de Germania. „Führerul” ar fi promis să trimită întăriri în Moldova. Se vorbește de 500 000 oameni (?). În schimb, el va cere de la români o participare militară limitată la apărarea teritoriului lor, ceea ce Antonescu i-ar fi acordat... (Raport politic nr. 17)

12 aprilie

Cei care l-au văzut pe mareșalul Antonescu înainte de raidurile americane din 4 și 5 aprilie asupra Bucureștiului, Ploieștiului și a altor localități, spuneau că este mai mult sau mai puțin resemnat să intre în contact, nu numai cu anglo-saxonii, ci chiar cu rușii.

... Orice ar fi, „Conducătorul” afirma, la 7 aprilie, domnului Dinu Brătianu, și la 8, domnului Mircea Cancicov, că era hotărît să continue lupta.

La data de 10, el adresa armatei un ordin de zi din care ajunge să fie relevant acest pasaj: „Arătați națiunii că noi știm să murim pentru a triumfa. Arătați lumii că noi știm să învingem pentru a nu muri”... (Raport politic nr. 20).

Mogoșoaia, 5 august

... De cîteva săptămîni forța numerică a Wehrmachtului în regulat dunărean este în regresie constantă, 8 divizii, dintre care 2 blindate, au fost retrase de pe frontul Moldova. Acestea din urmă au fost deja identificate de către ruși în regiunea Varșoviei. În dispozitivul de apărare moldavo-basarabean nu figurează mai mult de 8 divizii germane, iar fiecare dintre acestea nu are numărul mai mult de 5 000 luptători. [Din datele de care dispuneau organele românești, la 23

august 1944, în România se aflau dislocați 626 635 militari germani, dintre care 390 873 pe linia frontului, 128 682 în zona etapelor, 70 832 în interiorul țării, iar 36 248 în aeronautică și marină (Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 948, dosar nr. 327, f. 290)]. O divizie blindată, dispunînd de 30 tancuri grele de model recent, ar fi ținută în rezervă.

Garnizoanele germane din interior reprezintă în jur de 50 000 oameni (apărare antiaeriană, pionieri, trupe de transmisiuni, S.S. în uniformă... etc.). Acest total nu cuprinde nici pe S.S. camuflați în civili, nici „Gestapoul”, nici organizațiile paramilitare ale „Volksdeutsche” [ale germanilor din România].

Cît despre „Luftwaffe”, a cărei putere este foarte diminuată, ea s-ar compune din elemente enumerate mai jos:

La Craiova, 6 avioane a căror misiune constă în a distrage minele aruncate de anglo-saxonii în Dunăre;

La Mizil și la Tirgoșul Nou (aproape de Ploiești), 2 grupe de vînători de zi, conținînd fiecare de la 20 la 30 aparate și de la 200 la 300 de oameni;

La Otopeni (aproape de București), între 20 și 30 vînători de noapte;

La Buzău-Siliște, un aeroport important, pe care se găsesc: 200 bombardiere „Junkers” cu cîte 4 oameni în echipaj, 30 aparate de transport „Gigant” și un mic număr de vînători, totul deservit de 2 500 sau 3 000 oameni;

La Galați, 50 bombardiere „Junkers” și 700 oameni;

În sfîrșit, la Stănești (aproape de Făgăraș) și la Focșani, 2 mici grupe de avioane de vîntoare. (Raport politic nr. 37).

Mogoșoaia, 4 septembrie

... Seara [de 23 august] se încheie printr-o proclamație regală: la microfon, Suveranul își anunță poporul că, hotărît să iasă din război, acceptă condițiile armistiștiului formulate de Națiunile Unite.

(Continuare în p. 52)

1920: în culisele afilierii

la Comintern

I. FLUERAȘ „NU VOIEȘTE A SE CONFORMA”

În timpul cit Zinoviev s-a aflat la Harkov, delegația socialiștilor români a făcut vizite la diverse foruri ale puterilor sovietice și la organisme ale Internaționalei Comuniste. Toți delegații (între timp reveniseră la Moscova și ceilalți doi, Alexandru Dobrogeanu-Gherea și David Fabian) au dat răspunsuri în scris la cele șase întrebări formulate de către Buharin.

Scrisoarea lui I. Flueraș, din 20 noiembrie 1920, adresată Comitetului Executiv al Internaționalei III și conținând răspunsul la cele 6 întrebări, făcea o prezentare generală a evoluției mișcării muncitorești din România de la încheierea războiului și pînă la plecarea delegației din țară, insistînd deosebi asupra explicațiilor privind participarea socialiștilor din Transilvania la activitatea Consiliului Dirigent. În încheiere, I. Flueraș solicita conducerii executive a Comitetului să precizeze în ce măsură exigențele celor 21 condiții de afiliere se raportau direct la Partidul Socialist din România.

După reîntoarcerea lui Zinoviev la Moscova, delegația română a fost convocată într-o nouă ședință la sediul Cominternului. Din partea Comitetului Executiv au luat parte G. Zinoviev și N. Buharin, acesta din urmă prezidînd lucrările ședinței. Înainte de a se trece la fondul problemelor, Buharin a făcut cunoscut participanților la ședință că scrisoarea lui I. Flueraș conținea motivații inacceptabile pentru Comintern și de aceea i-a cerut să părăsească sala de ședințe.

Referitor la acest moment, notele liderului socialist transilvănean ne dezvăluie următoarele:

„După ce Zinoviev s-a reîntors de la Harkov, în 24 noiembrie am fost invitați la ședința Comitetului Executiv al Internaționalei, unde, după ce s-a citit ordinea de zi, s-a sculat Buharin și a declarat că Comitetul a citit răspunsul ce l-a dat d-l Flueraș, din care reiese că nu numai că nu-i pare rău de ce-au făcut ei [socialiștii români], chiar într-un mod scandalos arată că nici nu voiește a se conforma tacticii și principiilor Internaționalei Comuniste a III-a, de aceea este de părere

că [cu] d-nul Flueraș [nu] au de discutat și dînsul poate pleca; față de această declarație nimeni n-a avut de obiectat contra.

Fabian s-a sculat și el, înțelegîndu-se cu Dobrogeanu, și a declarat în numele comuniștilor din delegația Română că se afiliază la părerea lui Buharin. După astea eu m-am sculat și fără să le răspund nici un cuvînt am plecat”.

Dorind să consemneze cît mai exact acest episod al convorbirilor, I. Flueraș a no-

tat intervențiile fiecărui vorbitor:

„Buharin. Am avut la ședința precedentă în mijlocul nostru delegația română și printre reprezentanți erau și cei din Transilvania. Le-am pus diferite întrebări și printre altele și asupra motivelor care i-au îndemnat să ia parte la guvern. Astăzi am primit de la d-nul Flueraș o declarație, în care nu numai că nu se căiește de felul său de acțiune, ci aduce motive cu totul scandaloașe pentru acest fel de acțiune. Noi știm că felul de acțiune a d-lui Flueraș este fără rușine și de aceea propunem ca d. Flueraș are a părăsi sala (adică ședința).

Zinoviev. Cine dorește a lua cuvîntul în ac[eastă] chestiune?

Fabian. În numele membrilor comuniști ai delegației române mă asociez propunerii tov-ului Buharin. Noi am considerat dintr-un început trimiterea d-lui Flueraș la Moscova din partea conducerii partidului nostru ca o ofensă.

Zinoviev. Pun propunerea la vot. Se primește cu unanimitate. Printr-asta s-a stabilit un precedent și sper că domnii miniștri nu vor mai îndrăzni să bată aici la Internaționala III-a. Ei nu au ce căuta aici, atît timp cît se mențin pe punctul lor de vedere ministerialist”.

În următoarea zi, dată fiind situația care se crease, Ion Flueraș a adresat următoarea cerere Secretariatului Cominternului:

„Către Secretariatul Internaționalei Comuniste din Moscova.

¹ Incidentul din această ședință a fost reamintit de Zinoviev la Congresul III al Cominternului: „Un domn Flueraș, care a venit la noi din România, mai înainte fusese ministru; el fu foarte ofensat din tovarășul Buharin și spuse, cu amabilitatea sa obișnuită: domnule Flueraș, dumneavoastră sînteți un ministru burghez și gîndim că ați continuat de a fi; dar noi vă rugăm a părăsi această sală (ilaritate). El s-a plîns de lipsa noastră de ospitalitate internațională”. (Compte-rendu de la session du Comité Executif de l'Internationale Comuniste 1920-1921, Section de la presse de l'Internationale Comuniste, Moscou, 1921, p. 40).

Subsemnatul membru al delegației partidelor socialiste din România, vă rog să binevoiți a-mi da hirtii necesare pentru a putea pleca în direcția Germania spre România. Căci în urma evenimentului petrecut față de mine aseară la ședința executivă a Internaționalei, prezența mea poate fi neplăcută în Rusia, de aceea voiesc a pleca cât se poate de urgent.

Moscova, la 25 noiembrie 1920.

Ion Flueraș

La 26 noiembrie, Flueraș a plecat din Moscova, cu destinația Petrograd:

„Moscova la Petrograd, aici, neputînd pleca imediat mai departe, din lipsă de transport.

Am mai vizitat orașul...

Din Petrograd am plecat în 8-lea decembrie, prin Finlanda, și am sosit în Germania, la Stettin, în 17.XII.1920”.

Îndepărtarea lui Flueraș din delegația socialiștilor români a avut efecte directe asupra situației mișcării muncitorești din România. El fusese unul dintre cei 6 reprezentanți ai social-democrației române în C.N.R.C. și, apoi, se numărase printre primii socialiști din statele est-europene ajunși miniștri într-un organism guvernamental. De fapt, nu calitatea de membru al Consiliului Dirigent, invocată de Buharin, a constituit adevăratul motiv al contestării lui Flueraș și etichetarea lui ca „reformist”, „oportunist” etc., ci mai ales faptul că acesta, împreună cu ceilalți socialiști transilvăneni, era un luptător dîr și sincer pentru cauza unității naționale a poporului său. Aprecierea unirii Transilvaniei cu România drept „ocupație”, preocuparea aproape fatișă a Cominternului de a crea partide comuniste fracționate pe provincii (Transilvania, Banat, Basarabia, Bucovina), independente ca structură, forme de manifestare și obiective politice relevau de fapt poziția Internaționalei III de nerecunoaștere a Marii Uniri din 1918.

Epilog

Expulzarea lui Flueraș din sala de ședință a creat un moment de mare tensiune în cadrul convorbirilor dintre delegația română și reprezentanții Cominternului. Ținînd seama de faptul că îndepărtarea lui Flueraș în condiții atît de neobișnuite în uzanțele internaționale, ca și unele deosebiri de vederi ivite în rîndurile membrilor delegației în cursul discuțiilor pe marginea celor 21 condiții de afiliere puteau pune în pericol îndeplinirea mandatului primit și, în ultimă instanță, unitatea partidului, Gh. Cristescu și C. Popovici au declarat că „în interesul mișcării noastre de acasă și în interesul Internaționalei” acceptă să participe în continuare la discuții împreună cu ceilalți membri ai delegației. Ei au cerut să se consemneze faptul că atît ei personal, cît și întreg partidul „au fost totdeauna călăuziți de tactica și principiile socialismului internațional”, că „mereu am luptat împotriva reformismului”.

După expluzarea lui Flueraș, s-a ținut o nouă ședință, la 28 noiembrie, în cadrul căreia Zinoviev a adresat delegației române un număr de 6 întrebări:

„1. Declarați că în numele Comitetului Central al dvs. sinteți de acord cu cele 21 de condiții?

2. Aceste teze și condiții trebuie adoptate fără rezerve de către următorul dvs. congres?

3. Declarați că, imediat după întoarcerea dvs. în România, Grigorovici, Jumanca, Flueraș și consorții [lor] vor fi excluși din partid?

4. Declarați că vă supuneți tuturor hotărîrilor Federației comuniste balcanice și că-i asigurați cea mai fierbinte participare și înțelegere din partea voastră?

5. Sinteți de acord ca, împreună cu partea comunistă a delegației române și cu participarea Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, să elaborați o listă a noului Comitet Central al

partidului român, compusă din comuniști de încredere?

6. Puteți garanta că, imediat după întoarcerea dvs. în România, organul central [de presă] își va schimba poziția și va scrie în mod comunist?”

Față de aceste propuneri cu caracter ultimativ, Al. Dobrogeanu-Gherea și David Fabian s-au declarat integral de acord cu cererile formulate. În comunicarea scrisă către Comitetul Executiv al Cominternului, Gh. Cristescu și C. Popovici și-au exprimat rezerve față de excluderea lui Grigorovici, Jumanca și Flueraș și stabilirea listei conducerii centrale a partidului; la rîndul său, E. Rozvan preciza, tot în scris, că nu era de acord cu propunerea făcută de Zinoviev de a face parte din viitorul Comitet Executiv al P.S.R.

La insistențele Comitetului Executiv al Cominternului, în ziua de 5 decembrie 1920, toți membrii delegației au semnat următorul angajament: „1) Declaram că personal sintem completamente de acord cu tezele celui de-al II-lea Congres al Internaționalei Comuniste și cu cele 21 de condițiuni și ne însărcinăm a stărui cu toate forțele pentru recunoașterea lor de către Comitetul Central. 2) Ne însărcinăm a lupta din toate forțele noastre ca aceste teze și condițiuni să fie complet admise de către apropiatul congres al partidului nostru. 3) Ne însărcinăm a declara, îndată după întoarcerea noastră în România, prin presă și oralmente, necesitatea de a exclude din partid pe Grigorovici, Jumanca, Flueraș etc. și a cere această excludere. 4) Ne însărcinăm a lua parte în modul cel mai călduros la Federația balcanică comunistă și a recunoaște toate deciziile acesteia. 5) Ne însărcinăm a propune și susține prin toate mijloacele lista următoare a membrilor Comitetului Central al partidului: 1. Popovici, 2. Cristescu, 3. Moscovici, 4. Carol Bartha, 5. Boris Ștefanof, 6. Iancu Iliescu, 7. Tănase Gheorghiu, 8. Rozvani, 9. Bălineanu. 6)

Ne obligăm că, îndată după întoarcerea noastră în România, redacția organului partidului nostru va fi schimbată în așa mod ca această gazetă să devie veritabil comunistă și că în primul număr al ei, după sosirea noastră, va fi inserat un articol program, anunțând ruptura cu tactica veche, greșită, și intrarea partidului pe calea comunismului revoluționar".

La câteva zile după semnarea acestui document, unii membri ai delegației care se mai aflau la Moscova au fost primiți de V.I. Lenin la Palatul Smolnii. S-a discutat situația din Rusia, planul de electrificare, situația politică internațională, mișcarea muncitorească din Balcani, tactica bolșevicilor față de unele grupări politice din Rusia etc. C. Popovici i-a solicitat lui Lenin să-i explice pentru ce motive „a făcut concesii capitaliștilor, de ce a avut tratative cu guvernele burgheze și de ce a făcut alianță cu contrarevoluționarul Mahno".

Sosit mai târziu la întâlnire, Gh. Cristescu a abordat unele probleme privind raporturile dintre România și Rusia Sovietică, solicitând părerea lui Lenin în legătură cu această problemă. Evocând, mai târziu, această discuție, Cristescu afirma: „La sfârșitul anului 1920, eu îi spuneam lui Lenin: de ce revendicați Basarabia? Dacă țarismul a făcut un rapt voi vreți să-l continuați? Lenin mi-a spus că e o chestiune grea și delicată, că trebuie să se întâlnească delegați români și sovietici pentru a stabili bazele concret-istorice ale rămânerei la noi. Ne-a îndrumat spre Cicerin".

După alte câteva zile de la întrevăderea cu V. I. Lenin, membrii delegației române, cu excepția lui Al. Dobrogeanu-Gherea, au plecat spre țară.

Epilog la epilog

La sfârșitul anului 1920, câteva zile după întoarcerea delegației române de la Moscova, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste a

expediat o lungă scrisoare pe adresa conducerii Partidului Socialist din România cu mențiunea expresă de a fi publicată în organul central de presă al partidului, *Socialismul*. Violența tonului, gravitatea și falsitatea acuzațiilor pe care le conținea explică

de ce nu i s-a acordat spațiul tipografic solicitat, dar aruncă o lumină edificatoare asupra acelor „principii” pe care Cominternul le-a introdus în practica mișcării comuniste internaționale, principii subordonate dictatului brutal

(Continuare în p. 52)

GHEORGHE CRISTESCU: „URMĂRILE LE VOM SIMȚI MULTĂ VREME“

Acestea au fost mărturiile lui Ion Flueraș privind modul în care delegația socialistilor români, sosită la Moscova în anul 1920 pentru a lua un prim contact cu reprezentanții Internaționalei III, a fost silită să accepte condițiile de afiliere la acest organism internațional.

În perioada ce a urmat nu numai Ion Flueraș — expulzat de reprezentanții Cominternului din Rusia Sovietică —, ci și alți militanți socialiști s-au convins de profunda nocivitate a aderării la programul Comintern pentru interesele naționale. Unul dintre aceștia a fost chiar Gheorghe Cristescu, membru în delegația română din anul 1920 de la Moscova și, ulterior, primul secretar general al partidului comunist din România. Cristescu — cel care, chiar în timpul discuțiilor de la Moscova, a încercat să adopte o poziție de dialog cu reprezentanții Cominternului — a părăsit, ulterior, rândurile partidului comunist din România. În ciuda acestui fapt, datorită prestigiului de care Gh. Cristescu se bucura în rândul muncitorilor români, conducerea Cominternului, i-a menținut în mod abuziv în Biroul Internațional Comuniste ca reprezentant al României, ceea ce a determinat din partea lui o luare de poziție fermă. Astfel, la 13 iunie 1927, ca membru al Partidului Socialist din România, Gh. Cristescu a adresat o scrisoare Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste din Moscova, prin care își anunța și motiva demisia sa din acest organism. Iată conținutul acestei scrisori, așa cum a apărut ea în Izbinda socialistă, din 1 august 1927.

G. D.

Demisie Către Comitetul Internațional Comuniste Rusia Stimați tovarăși!

Sînt 7 ani de cînd am fost în Rusia cu o delegație de la noi pentru a vedea creerea operei revoluției ruse. Cu acea ocazie, discutînd situația politică a partidului nostru, ne-ați cerut să clarificăm lupta partidului față de tovarășii minimaliști, impunîndu-ne să-i dăm afară, rupînd partidul în două.

V-am obiectat că este o greșală mare să rupem partidul, că vom slăbi forța de luptă a clasei muncitoare, mai cu seamă, cînd se vede destul de clar, că burghezia s-a coalizat, nu numai pe scară națională, ci și internațională.

Solidaritățile burgheziei trebuia să opunem și noi solidaritatea națională și internațională a clasei muncitoare. Ați persistat cu hotărîrea noastră de a rupe partidul, motivînd că cunoașteți bine situația internațională și că vremurile merg în sensul vederilor noastre.

V-am spus că vă înșelați, totuși v-am ascultat și, venind în țară, am rupt mișcarea muncitorească.

Sîntem în al 7-lea an de la ruptura mișcării și, în loc să mergem către prognoze, după cum ați spus, am ajuns de am distrus o mișcare.

Azi nu mai avem nimic, nici 6 000 de organizații în syndicate, iar politicește am rămas numai cu carieriști și, în ziua cînd veți ridica protecția voastră, nu știu dacă ar mai rămîne 30-40 de oameni devotați ordinelor voastre. Conștient v-am spus atunci că fac, și facem, un mare rău clasei muncitoare, și că urmările le vom simți multă vreme.

De atunci și pînă în prezent nu ați învățat nimic. Și azi voi persistați pe același drum greșit, împărțind pe muncitori în tabere ce se sfîșie între ele ca fiarele, în loc să lupte în comun contra sistemului burghez. În astfel de condiții eu nu mai pot împărtăși linia voastră de conduită, ca atare vă înaintez demisia mea în calitate de reprezentant al României în Biroul Internațional Comuniste, luîndu-mi libertatea de acțiune pe care o voi crede mai folositoare închegării unității clasei muncitoare de la noi din țară, unite ce va servi, desigur, foarte mult, năzuințelor muncitorești din Rusia.

Cu salutări proletare
Gheorghe Cristescu

„ISTORIA MEDIEVALĂ NE AJUTĂ SĂ ÎNȚELEGEM UNITATEA EUROPEI“

L-am întâlnit prima oară pe profesorul Obolensky prin intermediul scrierilor sale, pe cînd eram student. M-a atras atunci mai ales una dintre cărțile sale: *The Byzantine Commonwealth* (Commonwealthul bizantin). I-am explicat profesorului Obolensky — în timpul întrevederii pe care mi-a acordat-o, în toamna anului trecut, la Sofia — că interesul meu era determinat de dorința de a cunoaște foarte bine ce a însemnat acel *Commonwealth* bizantin, pentru a vedea în ce măsură se poate vorbi de unul otoman. Și am avut bucuria să aflu că domnia sa considera foarte interesantă o asemenea direcție de cercetare.

L-am cunoscut deci pe profesorul Obolensky la Sofia, în timpul Congresului internațional de studii sud-est europene (30 august-5 septembrie 1989). A rostit, în ședința de deschidere, cuvîntul de salut al Comitetului național britanic de studii sud-est europene. L-am admirat apoi pentru maniera în care a condus una dintre ședințele secțiunii de istorie medie, impunînd de la început o disciplină severă, dar atât de bine venită la o asemenea manifestare de amploare. Atunci cînd vorbitorul intra în penultimul minut al expunerii sale, primea un prim bilet din partea profesorului. Dacă nu se oprea exact la epuizarea celor zece minute acordate, urma al doilea bilet, moment din care nimeni nu mai îndrăznește să zăbovească mai mult de 30 secunde la pupitru.

L-am ascultat din nou, într-o simbătă după-amiază, la ceremonia acordării titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității „Kiril

și Metodiu“ din Sofia. Are o voce extraordinară, autoritară și caldă în același timp. Așa cum l-am mărturisit, aș fi putut să îl urmăresc ore în șir, chiar dacă nu înțelegeam un cuvînt din limba rusă — atât de elegantă, de aristocratică, după cum avea să ne spună mai apoi profesorul Virgil Cîndea — pe care o vorbea.

Cu ajutorul domnului Cristian Popișteanu, am obținut o întrevvedere de o jumătate de oră cu Sir Dimitri Obolensky. Marți, 5 septembrie 1989, am sosit la hotelul „Sofia“ la ora 11.15, cu un sfert de oră mai devreme. Vroiam să fiu punctual, în buna tradiție britanică. Așteptam în hol, cînd l-am zărit coborînd din lift. Era ora 11.26. Dar înainte de a prezenta cititorilor revistei *Magazin istoric* acest interviu, citeva cuvinte despre profesorul Dimitri Obolensky.

S-a născut în anul 1917, în Rusia. A trăit, de la vîrsta de un an, la Paris, unde a urmat liceul. A predat mai mulți ani în Statele Unite. De mult timp este profesor la celebrul Trinity College, Oxford, din Marea Britanie. Dar îmi spunea că pe măsură ce trec anii, simte tot mai mult nevoia să gîndească și să vorbească în rusește. Bizantinist de renume mondial, profesorul Obolensky a studiat erezile apărute la slavii sudici, în primul rînd bogomilismul. A devenit o autoritate în acest domeniu datorită metodei sale riguroase de investigație imbinată cu o cunoaștere aprofundată a izvoarelor. O altă direcție de cercetare au constituit-o relațiile Bizanțului cu țările din estul Europei, mai ales cu Rusia Kieveană.

— Domnule profesor, simteți un mare istoric, un mare bizantinist. Prin întreaga Dumneavoastră activitate științifică ați subliniat importanța istoriei Europei de sud-est. Dar, așa cum probabil cunoașteți, pentru mulți istorici din Occident istoria Europei, mai ales după căderea Imperiului bizantin, încă se

mai oprește la Viena. Simteți de acord cu un asemenea punct de vedere sau considerați că istoria întregului sud-est european este importantă pentru cunoașterea istoriei europene în general?

— Cea mai bună cale pentru a înțelege corect istoria Europei este să încerci să su-

bliniezi unitatea ei. Și pentru aceasta trebuie să cobori pînă la epoca medievală. Pot fi identificați patru factori în istoria medievală a Europei — valabili și pentru Europa de vest și pentru cea de est, desigur cu particularități specifice fiecărei zone în parte — și care se află la baza unității Europei: 1) Imperiul roman; 2) tradiția clasică; 3) Bi-

serica creștină; 4) migrațiile. Imperiul roman a fost continuat în estul Europei de Imperiul bizantin. Acesta a asigurat și continuitatea tradiției culturale clasice. A revenit apoi mediilor culturale românești și slave să ducă mai departe această tradiție clasică. Cel de al treilea element, Biserica, a jucat un rol important și pentru o îndelungată perioadă de timp în acest proces. În sfârșit, cel de-al patrulea element, migrațiile, îl întâlnim și în Europa de vest și în cea de est. Slavii au reprezentat pentru răsăritul continentului nostru ceea ce germanii au fost pentru vestul lui. Iată cum istoria medievală ne ajută să înțelegem unitatea Europei. Repet, acești factori pe care i-am menționat nu au acționat în mod identic, dar au jucat un rol important în modelarea culturală a Europei.

— Care este situația actuală și viitorul studiilor sud-est europene în Marea Britanie?

— Studiile de istorie sud-est europeană au progresat foarte mult în Marea Britanie. Desigur, istoria Bizanțului este mai bine cunoscută de către studenți, cercetătorii sunt mai bine organizați, bizantinologia are o tradiție mai veche. Expertii în istoria otomană sunt ceva mai izolați și mai împrăștiați prin centrele universitare britanice. Există în cadrul lui British Academy un comitet, al cărui președinte sunt, ce promovează studiile privind istoria sud-estului european în toate centrele universitare, căutând să atragă și să formeze specialiști pentru toate domeniile și pentru toate epocile. Nu se poate spune că acești cercetători sunt foarte numeroși, mai ales dacă îi comparăm cu specialiștii din alte domenii ale istoriei, dar ei există, au la rîndul lor studenți. Deci, în Marea Britanie se realizează importanța evenimentelor care au avut loc la est de Viena și există voința de a le studia.

Ce ar trebui făcut pentru dezvoltarea acestor studii? În

primul rînd, să avem răbdare, să nu ne grăbim. Important este interesul pentru zona sud-est europeană, pentru bogatele sale tradiții istorice.

— **Sînt istorici din țările sud-est europene care se străduiesc să identifice cu orice preț forme ale feudalismului de tip occidental în organizarea economică, socială și politică a zonei în epoca medievală. Cred că ei caută un soi de legitimare, în loc să insiste asupra formelor particulare pe care le-a cunoscut feudalismul aici. Nu credeți că o asemenea mentalitate — adică: nu avem forme de tip occidental suficient de clare, atunci nu avem de a face cu istorie europeană care să prezinte interes — este una dintre rațiunile pentru care Europa încă se oprește la Viena, chiar și în monografiile prestigioase precum Cambridge Mediaeval și respectiv, Modern History?**

— Desigur, trebuie să atragem atenția asupra specificului bazelor economice, a raporturilor față de pămînt, a fărîmării politice. Eu personal sînt un mare admirator al lui Marc Bloch. În lucrarea lui clasică despre feudalism se întreba cît de legitim este să aplici conceptul în mod nerestricțiv la întreaga Europă sau la Japonia, de exemplu. Concluzia lui era că nu poți vorbi de feudalism la fel peste tot. El o spunea într-un mod foarte delicat: atunci cînd este vorba despre alte țări decît Europa de vest, încerca o „neliniște discretă” (cred că acesta era chiar termenul său) în a folosi conceptul. În Anglia, istoricii și-au însușit, în general, această rezervă.

— **Considerați că anul 1453 a fost o catastrofă pentru Europa de sud-est? Vedeți, domnule profesor, uneori am sentimentul că între bizantinii și osmanii există un soi de „război rece” și cred că principala explicație o constituie**

răspunsul la această întrebare. Profesorul Steven Runciman a scris o carte intitulată The Great Church in Captivity (Marea Biserică în captivitate), dar și dinul era de acord că din anumite puncte de vedere Biserica se bucura, sub otomani, de mai multă libertate decît avea pe vremea împăraților bizantini.

— Să nu uităm că anul 1453 a pus capăt vieții unui imperiu care a dat foarte mult Europei. Este adevărat, în acel moment Bizanțul trecea printr-o criză politică și militară, dar pe plan cultural el cunoștea ceea ce Steven Runciman a numit ultima renaștere bizantină. Chiar dacă nu a fost întrerupt complet de otomani, procesul cultural a devenit foarte dificil în urma cuceririi acestora. Anul 1453 a reprezentat deci o severă lovitură dată Imperiului bizantin și Europei de sud-est. A existat o continuitate după 1453, desigur, dar nu trebuie să minimalizăm consecințele evenimentului: a fost o criză. Pe de altă parte, sînt de acord că între bizanținiști și osmanii trebuie să existe o mai bună colaborare, relații mai strînse, mai multă înțelegere din ambele părți.

— **Sper că veți fi de acord că există o școală românească de bizantinologie. Cum apreciați contribuțiile ei la cunoașterea istoriei Imperiului bizantin?**

— Desigur, există o asemenea școală. Să nu uităm că primul Congres de istorie bizantină s-a desfășurat — și nu în mod întâmplător — la București. Și dacă am cita doar numele lui Nicolae Iorga, ar fi suficient pentru a realiza cît de importante au fost contribuțiile românești. Românii au scris foarte mult, lucruri importante în acest domeniu. Școala românească a adus o contribuție majoră la mai buna cunoaștere a istoriei Imperiului bizantin.

**Interviu consemnat de
Dorin MATEI**

Armătura defensivă a Franței, Linia Maginot, cu rețeaua ei de galerii subterane, nu va putea împiedica înaintarea germană

nuarie 1932, în vîrstă de 55 de ani), ministrul de război în funcțiune declară: „S-a săpat o suprafață de 12 000 000 mp de pămînt, s-au turnat peste 1 500 000 mc de beton, s-au construit peste 100 km de galerii subterane... Nu se va neglija nimic pentru a face din această gigantică realizare un obstacol pînă astăzi de negîdit, căruia îi vom da cuvîntul de ordine de la Verdun: «Pe aici nu se trece!». O sursă germană mai tirzie evaluează: betonul consumat de fortificațiile de la suprafață echivalează cu Piramida de la Giseh, oțelul întrebuițat la blindajul fortificațiilor cîntărește de șase ori mai mult decît Turnul Eiffel, galeriile subpămîntene au lungimea tuturor liniilor metroului din Paris”.

Capetenile armatei, în frunte cu generalul Maurice-Gustave Gamelin, șeful Statului major general, își vîd materializată concepția lor cu privire la apărarea națională, întemeiată pe strategia statică și lineară, pe desășurarea tunurilor și mitralierelor și

LINIILE STRATEGICE MAGINOT

În perioada interbelică, lumea a asistat la o monumentală ilustrare a zonelor sterile ale strategiei și tacticii militare, în de acord cu tendințele care configurau fizionomia marii conflagrații planetare ce avea să vină: Linia Maginot în nord-estul Franței și Linia Siegfried în sud-vestul Germaniei.

29 decembrie 1927. În cochetul castel din Rue Dominique din Paris, în ambianța interioară păstrată din epoca napoleoneană — ne informează publicații ale timpului — se poartă o discuție de însemnătate majoră între ministrul de război al Republicii Franceze, Paul Painlevé, și președintele Comisiei pentru armată a Camerei Deputaților, André Maginot. „Domnule Maginot, se adresează gazda oaspetelui, d-ta ești adversarul meu politic, dar, în numele națiunii, îți cer colaborarea. Nu mi-o refuza”. Și deputatul, dominat încă de imaginea primului război mondial, în cursul căruia fusese grav rănit în hecatomba de la Verdun, de amintirea înaintării inamice pînă

în apropierea Parisului, își exprimă entuziasmul acordul la sistemul de fortificații subterane la granița franco-germană, pe care, potrivit afirmațiilor ministrului responsabil pentru apărare, să nu le poată atinge nici un tun, nici un aruncător de mine, nici un car de luptă, nici un avion.

28 decembrie 1929. André Maginot, acum titular al Departamentului de război, obține de la Parlament impresionanta sumă de trei miliarde de franci care, împreună cu fonduri alocate ulterior, vor fi înghițite de construcțiile liniei defensive fortificate din nord-estul țării, finalizată peste șase ani. În bilanțul făcut la 19 august 1935, cu prilejul dezvelirii monumentului lui André Maginot¹ (decedat la 7 ian-

realizarea unei perdele de gloanțe și obuze în stare de „a zdrobi infanteria atacantă”, atacatorilor și apărătorilor fiind văzuți la modelul anului 1918. În jurul Liniei Maginot se făurește un adevărat mit.

Nu este luată în seamă părerea unui alt rănit la Verdun, Charles de Gaulle, acum locotenent-colonel, care în cartea lui *Spre armata de profesie* (1934), în consonanță cu alți gînditori militari ai vremii, ca generalul englez John F. C. Fuller sau mareșalul sovietic Mihail Tuhacevski, anunță sfîrșitul războiului de poziție, reliefează imperativul mobilității, valoarea crescîndă a blindadelor și aviației. De Gaulle opinează că „acoperirea strategică a țării” să se asigure prin constituirea unui „instrument de manevră și preventiv”, bazat pe noile arme, pe mașinizare, pe motorizare. „Miine — scria el — fiecare element al trupelor și al serviciilor va evolua prin munții și văi pe

¹ Monumentul, ridicat în fața celebrului osuar de la Douaumont de pe fostul cîmp de luptă de la Verdun, surprinde momentul cînd eroul din 1914, sergentul Maginot, rănit, este ridicat și purtat de camarazii săi de arme. Imensul grup de bronz se detașează pe un zid de granit de 40 m, în centrul căruia un basorelief reprezintă un scut, „simbol al scutului con-

struit de fostul ministru, pentru a apăra Franța împotriva oricărei noi invazii”.

vehicule adecvate. Nimic nu va fi dus altfel la locul cuvenit — nici un om, nici un tun, nici un obuz, nici o piñe". Nu se bucură de mai multă audiență nici intervenția în Parlament a unui viitor prim-ministru, Paul Reynaud, care, sprijinit pe date furnizate de de Gaulle, conchidea: „Ar fi un miracol ca un sistem conceput în condițiile Europei din 1927 să asigure securitatea națională în Europa anului 1935".

Și, cum s-a văzut, cu atât mai mult în 1940! Pentru Wehrmacht, Linia Maginot n-a constituit un obstacol în bătălia pentru Franța. Reactualizând planul Schlieffen, forțele germane au efectuat un atac la dreapta, prin Belgia și Olanda, și au învâlit și ocotit în fapt Linia Maginot.

Mitul Liniei Maginot a împiedicat înțelegerea clară a manevrelor prin care se urmărea anihilarea Franței și erodarea sistemului european statornicit prin tratatele de la Versailles. Aplicind ceea ce teoreticianul militar generalul A. Beaufre numește manevra anghinare — a realiza

cord, opt milioane tone ciment, peste un milion tone de oțel și fier și un milion tone material lemnos s-au convertit în 14 000 de buncăre și cazemate, dispuse pe o fișie de teren lungă de 640 km și lată de 14 km, la un cost de trei miliarde și jumătate de mărci. „Dacă Linia Maginot putea fi considerată un simbol de prestigiu, cu căile sale ferate subterane, încăperile prevăzute cu aer condiționat pentru efective, cinematografele sale subpămîntene și chiar crescătoriile de ciuperci, apreciază profesorul Charles Whiting, Westwallul este o construcție tipic germană: dură, simplă, spartiată".

Și dacă pînă în 1944, Hitler nu a avut nevoie de acest zid și l-a ținut cu buncărele inculcate, după debarcarea americano-engleză din Normandia din iunie același an, Linia Siegfried a fost pusă în stare de operativitate. Fără a influența deznodămîntul, ea a determinat o prelungire cu o jumătate de an a celui de-al doilea război mondial în Europa.

În ultimii ani destinul celor

două linii a început să devină obiect de cercetare¹. Astfel, profesorul Jean-Pierre Panouillé a publicat în revista l'Histoire de la Paris un amplu studiu — Diagnosticul Liniei Maginot, iar Charles Whiting, și mai înainte citat, deopotrivă profesor și scriitor, care trăiește în Republica Federală Germană, a scos, la New York, cartea Linia Siegfried — ultima redută nazistă, o evocare a eforturilor soldaților ce s-au confruntat în „Grădina Diavolului", lucrări din care reproducem, cu titlurile și subtitlurile redacției, două sugestive fragmente.

General maior (r)
Constantin ANTIP

¹ Și nu numai obiect de cercetare. De exemplu, începind din 1971 multe dintre fortificațiile Liniei Maginot au fost vindute la licitație. Motivind dorința unui excentric de a cumpăra o cazemată compusă din 20 de încăperi situate la 30 m sub pămînt, nevasta lui, consemna presa în vara lui 1977, a spus: „Soțul meu este colecționar de arme. De la pistolete la trecut la vehicule militare. O cazemată i-ar prinde bine în panoplia sa".

ȘI SIEGFRIED: DIAGNOSTIC ISTORIC

foarte repede un obiectiv parțial, după care urmează o oprire, negocieri și începerea altei operații —, Hitler a întreprins acțiunile de pe malul stîng al Rinului, din Austria și Cehoslovacia. Fiecare dintre aceste obiective a fost realizat în 48 de ore, ceea ce, remarcă Beaufre, corespunde timpului minim de reacție la politică internațională și a fost prezentat ca singurul și ultimul. După aceste „fapte împlinite", Hitler s-a orientat spre înlocuirea strategiei indirecte cu strategia directă, a declanșării războiului. Spre a se asigura la vest pentru a putea acționa la est, dictatorul nazist a inițiat propria sa Linie Maginot, Westwallul, cunoscut sub numele de Linia Siegfried. În mai 1938, a decis fortificarea în decurs de 18 luni a ansamblului frontierei dintre Germania și Franța, Luxemburg și Belgia. La 20 iulie, sub conducerea inginerului dr. Fritz Todt, lucrările începeau în forță, antrenind o masă uriașă de oameni, între care 100 000 de specialiști în domeniul genului. Într-un timp re-

larna grea '44-'45 — și nu aceste fortificații ale Liniei Siegfried — vor opri temporar ofensiva Aliaților spre inima Germaniei

O lume subterană

Pe măsură ce lucrările de construcție sînt terminate, fortărețele Liniei Maginot își primesc garnizoanele. Ostașii descoperă lumea subterană în care urmează să trăiască. Ea are două intrări, una pentru accesul în interior al trupelor, cealaltă pentru introducerea muniției și altor materiale. Intrările se află la mare distanță între ele, pentru ca artileria inamică să nu le supună focului, ca pe un obiectiv unic. Cele două galerii care pornesc de la respectivele porți coboară în pământ, pentru a se uni, la circa 1 000-1 500 metri distanță de linia de foc. Acolo se află cazările, instalate la o adîncime variind între 12 și 30 de metri, după consistența terenului. Astfel ostașii din interior sînt la adăpost de bombardamente. În niște alveole încăpătoare sînt stocate munițiile și hrana.

Bineînțeles, nu lipsește nici... vinul. Enormele agregate electrice, echipamentul medical, micul tren care asigură transportul oamenilor și al materialelor ogîndesc caracterul modern al instalațiilor. Efectivele dispun, de altfel, de un mare număr de tehnicieni de înaltă calificare: artiști, mecanici, electricieni, specialiști în comunicările telefonice și de telegrafie fără fir. Condițiile lor de viață în fortificații sînt deseori comparate cu cele ale marinărilor. Într-adevăr, cușetele suprapuse din dormitoare, culoarele înguste, grelele uși blindate care separă galeriile, echipele care fac cu schimbul „de cart”, izolarea oamenilor, care nu comunică cu exteriorul decît prin radio, toate acestea seamănă leînt cu existența la bordul unei nave. De la centrul de comandament și transmisiuni, pornesc în evantai galeriile ce conduc la „blocurile” în care se află mitralierele și tunurile cu tragere rapidă. Aceste blocuri pot fi mari „cupole cuirasate”, asemănătoare unor ciuperci de oțel și camuflate printre tufișuri, turele ca niște misterioase farfurii, al căror blindaj central poate — cînd se primește ordinul de tragere — să se înalțe din pământ sau, în sfîrșit, simple cazemate, dar dotate cu ziduri de beton de o grosime de pînă la 3,5 metri.

Așadar, în fața unei Germanii care, după venirea la putere a naziștilor, se manifestă din ce în ce mai agresiv, pentru a deveni, curînd, de-a dreptul amenințătoare, se ridică „Fortăreața Franța”. În 1933, tricentenarul

nașterii lui Vauban¹ oferă prilejul de a se celebra „armătura defensivă a Franței”. Edouard Daladier, noul ministru de război, „care inspectează neobosit granițele”, mareșalul Pétain, „care explică specialiștilor cum să traseze liniile blindate ținînd cont de formele terenului”, un obscur director al serviciilor de geniu, calificat de revista *L'Illustration* drept „moștenitorul spiritual al lui Vauban”, precum și toți ceilalți activi participanți la edificarea noii „bariere” sînt prezenți ca discipoli ai marelui inginer militar din secolul XVII. În definitiv, marea grijă a lui Vauban n-a fost, după Daladier, aceea de a „zăvoi frontierele”?

Interesul admirativ pentru ceea ce s-a realizat — sub numele de Maginot — la frontiera de est nu poate însă evita punerea în lumină și a limitelor operei înfăptuite. Căci „linia” nu apără decît regiunea Metz și — ceva mai la răsărit — regiunea Lauter, adică mai puțin de 200 km de graniță. Și chiar acolo apărarea este discontinuă. Or, convins că numai fortificarea va asigura apărarea națională, ministrul Daladier este cuprins de „maginită”. El vrea să prelungească Linia Maginot pînă la Dunkerque (pe țărmul Oceanului Atlantic), pînă la Basel (la frontiera cu Elveția)... Și „maginită” se extinde în Alpi, în Corsica, în Tunisia, la Djibuti, în plin desert african, se toarnă beton.

Pînă în 1940, creșterea tensiunii internaționale întreține această febră a construcțiilor. Desigur, noile lucrări nu au multe puncte comune cu foarte costisitoarele lucrări precedente. Executate din inițiativa și sub direcțiile unor comandanți militari locali, cu o mîină de lucru necalificată, aceste noi fortificații constituie o linie defensivă intermitentă și — cel mai adesea — lipsită de valoare: Marele public, bineînțeles, nu are habar de aceste diferențe. Dimpotrivă, el se mîndrește că Franța este imitată. Cehoslovacia își construiește, cu ajutorul tehnicienilor francezi, propria „Linie Maginot”. Germania construiește „Linia

Siegfried”². „Betonita”, care bînuie în diferite țări, pare francezului simplu un omagiu adus spiritului de prevedere al lui Painlevé, al lui Maginot, al lui Daladier, al mareșalului Pétain. Dar cînd, în 1935, Hitler anunță oficial restabilirea serviciului militar obligatoriu în Germania, francezul de rînd se întreabă: cum să răspundă, „prin defensivă”, acestei violări deliberate a tratatului de la Versailles?

Vizitatorii rămîn extaziați

Cînd trupele naziste pătrund în zona demilitarizată a Renaniei, încălcînd din nou tratatele de pace, primul ministru al Franței — Albert Sarraut — cere, într-o ședință a Cabinetului, să se întreprindă „o operațiune de poliție militară”. Imposibil, răspund generalii; armata noastră este concepută pentru defensivă în spațiile unei întări, în speță Linia Maginot. Ea nu dispune de elemente independente, pentru o asemenea misiune. Ar trebui ordonată mobilizarea generală, riscîndu-se astfel un război, pentru care Franța nu este pregătită.

Dar, cel puțin, Franța este apărată? Da, răspunde categoric generalul Weygand, într-o broșură din 1937. Da, răspund, la rîndul lor, generalul Chauvineau și mareșalul Pétain³. Da, răspunde și un misterios „Colonel X”, care publică lucrarea *Linia Maginot, scut al Franței*. Da, răspund și ziarele, de fiecare dată cînd amenințarea de război plutește în aer.

² Este de menționat că la desfășurarea acestui uriaș șarpe de beton, germanii au beneficiat și de faptul că, odată cu invadarea Cehoslovaciei, în 1939, au pus mîna pe datele tehnice ale scutului fortificat al Franței, care fuseseră comunicate de Paris guvernului de la Praga pentru a grăbi executarea sistemului său defensiv vestic. Cazemate clasice a Liniei Maginot, Linia Siegfried îi contrapunea buncărul tip al lui Todt — 12 m lungime, 6,30 m lățime, 5,50 m înălțime, pereți de beton de 2,75 m grosime, cu paturi suprapuse pentru 14 oameni. Cele mai multe dintre fortificațiile germane dispuneau de două orificii pentru tragere cu mitraliera și tunul, asigurîndu-se, ca și în cazul celor franceze, sprijinirea reciprocă cu foc.

³ Mareșalul scrisese o prefață elogioasă la cartea generalului Chauvineau, intitulată *O invazie mai este posibilă?* și în care autorul susținea justetea construirii Liniei Maginot.

¹ Sebastian Le Prestre, senior de Vauban, inginer militar și mareșal al Franței (1633-1707), a consolidat prin diferite lucrări ingineresti granițele țării, construind 33 fortărețe și întărind sau reparînd altele peste 300. Este autorul unui sistem de fortificații foarte apreciat la vremea sa. Pe teritoriul țării noastre, cetatea Alba Iulia a fost construită după „sistemul Vauban”.

1 martie 1936, de pildă cînd zona demilitarizată a Renaniei este invadată de armata lui Hitler, cotidiene, ca *Paris-Soir*, publică articole cu titluri edificatoare: *Incredere totală în fortificațiile de la graniță; Scutul nostru de la răsărit*. În septembrie 1938, revista *Match* prezintă un amplu reportaj însoțit de fotografii, conducându-i pe cititori în interiorul Liniei Maginot. Același lucru îl face și *L'Illustration*, în ianuarie 1939. Un scurt metraj cinematografic, purtînd titlul *Sîntem, oare, apărați?* și realizat în 1938, este încununat cu marele premiu național al filmului documentar francez.

În iarna anului 1939-1940, ziarele și filmele introduc marele public cît mai adînc în fortărețe, prezentînd „linia”, în cele mai mici detalii. Celebrul ziarist american Kniekerbocker afirmă în *Paris-Soir* și în jurnalele de actualități ale cinematografei că a văzut cu ochii lui „o fortificație inexpugnabilă, un sistem de apărare pe care nici o putere militară din lume n-ar putea vreodată să-l străpungă”. În martie 1940, fotografiile din *Match* înfățișînd tineri soldați bronzindu-se la razele ultraviolete ale unui „soare artificial”, o popotă de campanie unde „se bea bere la halbă ca într-o braserie”, un dormitor ostășesc, prevăzut cu „încălzire centrală”, demonstrează cititorilor că acolo, în răsărit, există un adevărat „oraș subteran” care s-a adaptat de minune la necesitățile vieții curente”. Alte fotografii, din aceeași revistă, prezintă un mitralior cu ochii în vizorul armei sale sau o importantă rezervă de muniții și subliniază eficacitatea „inviolabilei întărituri”. La cîteva săptămîni după reportajul din *Match*, apare povestirea-reportaj în vizuină, a celebrului romancier Roland Dorgelés, scrisă după cîteva zile petrecute în tovărășia ostașilor din Hochwald. „Dominantă pentru aceste fortărețe este impresia de securitate, pe care o dau la fiecare pas”, notează autorul.

Un popas la una dintre cazematele Liniei Maginot este obligatoriu pentru orice oaspete de marcă. Winston Churchill, Chamberlain, ambasadorul William Bullitt al Statelor Unite, suitanul Marocului, mai mulți deputați turci, corespondența ziarului *Daily Herald*, soția directorului revistei americane *Life* străbat galeriile subterane, de unde pleacă „impresionați”. Regele George VI al Marii Britanii se plimbă cu trenul electric prin subteranele din Hackenberg, asistă la manevrarea unei turele,

„Cupolele cuirasate” ca niște ciuperci de oțel ale Liniei Maginot se vor dovedi ineficiente

după care ia masa la popota unei cazemate. Actualitățile cinematografice fac mare caz de acest „dejun la 70 metri sub pămînt”, tot astfel cum acordă multă publicitate sărbătorilor de iarnă, petrecute în fortificații, unde sosesc felicitări și pachete cu daruri de la rudele și prietenii militarilor din garnizoanele „liniei”. În acest climat, un film realizat de casa Pathé și consacrat „memoriei lui André Maginot” propune transferarea rămășițelor pămîntești ale fostului ministru la Panteon. Oare nu grație liniei care-i poartă numele și care reprezintă „cea mai importantă realizare a secolului” poporul francez „poate fi sigur că dispune de o securitate perfectă?”.

Parlamentari sceptici

Serviii abundent cu imagini, cu reportaje elogioase, cu formule peremptorii, francezii au încredere în sistemul de apărare a granițelor țării. Puțini dintre ei remarcă faptul că publicitatea care se face acestui sistem prezintă mereu aceleași și aceleași lucrări, pe care sînt, de altfel, conduși să le viziteze și oaspeții străini. „Credeam că Linia Maginot ține pînă la Dunkerque”, mărturisește Susanne Bidault, responsabilă propagandei cinematografice din cadrul Departa-

mentului informațiilor. Dar, în octombrie 1939, generalissimul Gamelin declară în particular senatorului Bardoux: „Nu uitați că nu există o Linie Maginot de la un capăt la altul, ci crîmpele de Linie Maginot. În partea principală a frontului, nu dispunem decît de fortificații de campanie, cu cîteva posturi betonate; așa ceva nu constituie un obstacol de netrecut”. În schimb, doar la o lună distanță, Edouard Daladier, care cumulează în acel moment funcțiile de prim-ministru și de ministru al apărării, susține exact contrariul în fața deputaților: „Nu numai despre Linia Maginot și despre liniile care o prelungesc pînă la Marea Nordului și pînă la Munții Jura este cazul să vorbim astăzi, ci și despre o succesiune de linii, de obstacole antice, de betonaje și de cazemate, care protejează teritoriul francez”.

Parlamentarii Frammond și Taittinger, reîntorși, în martie 1940, dintr-o călătorie de inspecție pe front, se arată mult mai sceptici. Ei observă că, în sectorul Sedan, lucrările defensive sînt rudimentare. Rîul Meusa constituie, desigur, un bun șant anticar, dar este prea puțin adînc și nu foarte larg. În regiunea Charleville, fortificațiile pentru infanterie sînt mediocre. Cele pentru artilerie sînt mai bine concepute, dar le lipsesc crene-

luri de oțel și nu dispun de material antigaz. La alte întărituri, doar cofrajul e terminat, betonul nefiind încă turnat. Convinși de dificultățile pe care le-ar fi comportat o ofensivă de anvergură împotriva adevăratelor fortificații ale Liniei Maginot, înaltul comandament german caută punctele slabe și le găsește. „Știam că, între Montmédy și Sedan, foarte puternica structură a Liniei Maginot lasă loc unui sistem cu mult mai slab”, avea să noteze generalul Guderian (unul dintre specialiștii trupelor blindate ale Wehrmachtului, așa-numitele „Panzerdivisionen”, șeful Statului major al armatei între 1944 și 1945), în cartea sa *Amintirile unui soldat*, apărută și în versiune franceză la Paris, în 1954.

Cei ce au studiat îndeaproape luptele date de garnizoanele din fortărețele de la Frontiera Franței au subliniat că lucrările defensive concepute și realizate înainte de 1935 au rezistat, în cea mai mare parte, bombardamentelor și acțiunilor de asalt. Hochwaldul, bunăoară, nu s-a predat decât la 25 iunie 1940, adică la trei zile după semnarea armistițiului. Soarta războiului s-a jucat în altă parte. Și când Franța a capitulat, amărăciunea oamenilor ei a fost pe măsura iluziilor cu care fuseseră hrăniți. Ei au înțeles atunci, cum menționau ziarele, că, dacă n-au avut destule care de luptă și avioane, aceasta s-a datorat faptului că s-au irosit în beton disponibilități financiare și de mână de lucru care nu erau nelimitate.

În final rămîne o întrebare: oare „adevărată” Linie Maginot, cea care apăra regiunile Metz și Lauter, era efectiv de nepătruns? Nimic nu este mai puțin sigur. Adevărat că, în cele mai multe cazuri, fortificațiile serioase au rezistat, puținele dintre ele care au căzut fiind atacate pe la spate și asta la cîteva zile înainte de armistiștiu, atunci cînd trupele de legătură primiseră deja ordinul să se replieze. Dar acțiunea combinată a artileriei și a detașamentelor de asalt naziste împotriva fortificației de la Ferté, din 18 mai 1940, care a avut ca efect moartea prin asfixiere a întregului efectiv al garnizoanei franceze blocate sub pămînt, arată că trupele inamice ar fi fost, poate, capabile să frîgă și alte nele ale lanțului. ■

(Va urma)

Jean-Pierre PANOUILLÉ
În românește de
Leon SĂRĂȚEANU

MINISTRUL ELVEȚIEI LA BUCUREȘTI TRANSMITE...

(Urmare din p. 42)

România se alătură acestora din urmă. Dictatura a luat sfîrșit. O declarație a noului guvern și lectura citorva decrete-legi completează mesajul regelui.

... Pe 23 august seara, regele și credincioșii săi nu dispuneau, pentru a apăra Bucureștiul, decât de 5.000 de soldați prost echipați și din care cea mai mare parte nu aveau decât trei luni de instrucție militară. Acești tineri recruți, întăriți cu o mie de agenți de poliție, s-au bătut cu un curaj magnific împotriva a 11.000 de germani foarte bine înarmați. În ziua de 24, noi trupe au putut fi angajate în luptă, ceea ce a restabilit egalitatea numerică între cele două tabere, superioritatea armamentului rămînd apanajul Wehrmachtului...

În împrejurimile orașului lupta terestră a durat trei zile. Ea a atins punctul culminant vineri dimineața, pe 26. Gerstenberg reunise la Otopeni și în pădurea de la Băneasa o trupă de șoc de 5.000 de oameni foarte bine înarmați pe care își propune să-i trimită asupra Bucureștiului. Această forță a fost literalmente spulberată de aviația americană...

Trebuie să recunoaștem tînrului rege și anturajului său imediat, meritul de a fi lucrat fără odihnă pentru cimentarea uniunii tuturor.

Dar, recunoscînd întru totul importanța primordială a rolului său, este necesar să adaug, așa cum îmi atrage atenția în mod corect d-l Maniu, că manevra ar fi eșuat dacă armata și națiunea nu s-ar fi raliat instantaneu stindardului regal... (Raport politic nr. 41) ■

(Va urma)

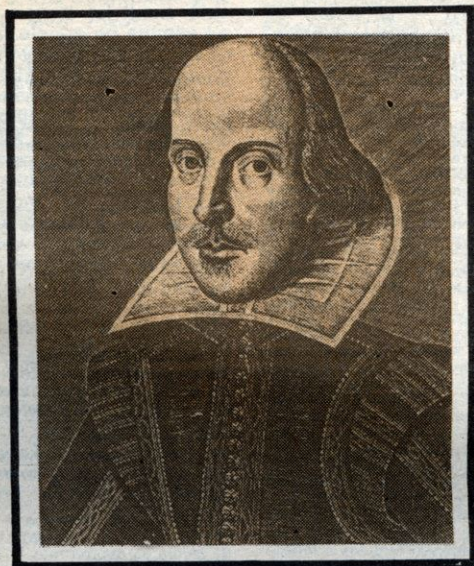
ION FLUERAȘ...

(Urmare din p. 45)

asupra celorlalte partide. Comitetul Executiv al P.S.R. era învinuit, între altele, că a împiedicat dezvoltarea mișcării muncitorești din România, că a trădat interesele proletariatului. Ion Flueraș și Iosif Jumanca erau numiți „social-trădători” pentru că, în cadrul Conferinței de pace de la Paris, au exprimat adeziunea socialiștilor transilvăneni la realizarea Marii Uniri din 1918; unirea Transilvaniei cu România fiind definită de autorii scrisorii drept rezultat al „politicii imperialiste românești”, cei doi lideri socialiști erau considerați „la-chiei comisionari ai domnului Brătianu!”. Se aprecia, apoi, că liderii din conducerea P.S.R. s-au solidarizat cu revoluția din octombrie numai pentru faptul că „revoluția rusă dăduse Basarabia României”. Cît privește *Socialismul*, era socotit că face parte dintre „gazetele ordinare burghezo-democratice”. Comitetul Executiv al P.S.R. era acuzat pentru „superficialitatea lui oportunistă ordinară”, manifestată cu ocazia includerii lui I. Flueraș — „fostul ministru care participase la semnarea tratatului de la Versailles” — în rîndul celor care au compus delegația ce a vizitat Rusia Sovietică. Scrisoarea se încheia cu concluzia că întreaga conducere a P.S.R. era „net trădătoare a intereselor clasei muncitoare”.

Astfel, prin presiuni brutale, intimidare, cultivare și încurajare a cerințelor interne, lipsa oricărei respect față de celelalte partide, situarea bolșevicilor și a Rusiei Sovietice pe postamentul de lider al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, conducerea Internaționalei Comuniste a grăbit sciziunea mișcării muncitorești și a Partidului Socialist din România, fapt confirmat de Congresul din mai 1921. ■

Florian TĂNĂȘESCU,
Marian ȘTEFAN

CINE ERA SAU CINE NU ERA SHAKESPEARE

Ogburn a împlinit vârsta de 76 de ani. El a luptat în cursul celui de-al doilea război mondial cu un regiment al armatei britanice, denumit *the Merrill's Marauders*¹, pentru că opera în Birmania, în spatele liniilor japoneze. În anul 1959, Ogburn s-a folosit de experiența făcută pe front ca să conceapă un scenariu de film ecranizat la Hollywood și să-și înceapă cariera de scriitor, deși îndată după

încheierea celui de-al doilea război mondial se angajase la Departamentul de Stat al U.S.A. Tatăl lui, Charlton Ogburn Senior, era procuror (*attorney*) la New York; maica lui, Dorothy Ogburn, a consacrat și ea mai înainte o lucrare contelui de Oxford, urmînd pe această linie unui institutor englez pro-oxfordian, purtînd numele nefericit de J. Thomas Looney², care publicase încă din anul 1920 o lucrare intitulată: *Shakespeare [sic] Identified in Edward de Vere, the Seventeenth Earl of Oxford*³.

Stratfordienii au început

prin a-și bate joc de numele destul de caraghios al noului contestator al paternității lui Shakespeare. Cei mai mulți dintre ei, de altfel, nici n-au crezut nimerit să ia în discuție noua alternativă. Ceea ce are de fapt valoare în toată această controversă rămîne opera lui Shakespeare. Dar în afară de aceasta — insinuează Ogburn —, s-au făurit cariere academice de către susținătorii paternității lui Shakespeare, identificat ca „omul născut la Stratford”. Și ar mai fi și o altă latură, recenta latură financiară, nebnuită de shakespeareologii mai vechi. Anume, în secolul

¹ *Marauders* (din fr. *maraudeurs*, en maraude, *marauder*), poate de la un străvechi etimon care a dat în franțuzește *mal* = rău, este un termen intraductibil în limba română. El nu echivalează totdeauna cu dezertor, fiind aplicat unor luptători care nu luptă în cadrul ostirii regulate, ci execută diferite operații, fie de pradă pe cont propriu, fie, în cazuri mai rare, cum este cel de față, în spatele liniilor dușmane. Nu se suprapune totuși sintagmei de *franc tireur*.

² Numele vine de la substantivul englez *loon* = ticălos, snapan, pun-gaș, pierdevară, derbedeu...

³ Este titlul complet al lucrării tipărite de Looney în anul 1920 la Londra. Revista redă numai primele două cuvinte din titlul lucrării.

În imagini: gravura lui Martin Droeshout de pe coperta ediției din 1623 (stînga) și Sir Francis Bacon, socotit și el printre posibili autori ai pieselor lui Shakespeare.

nostru s-a încropit la Stratford-upon-Avon o tot mai înfloritoare industrie shakespeariană". În speță, mii și mii de turiști au luat obiceiul să viziteze în fiecare an orașul în care s-a născut Shakespeare, să se holbeze la mormântul lui William Shakespeare, să se îmbulzească în străvechea lui locuință și pe urmele să arunce câte-o privire și în căsuța locuită de Anna Hathaway, soția lui William Shakespeare. Toți acești turiști culturali cheltuiesc în fiecare an milioane de dolari cu asemenea îndeletniciri.

Ogburn nu este decât unul — cel de pe urmă, s-ar părea — dintre bărzăniilor care zbirnile, încă din anul 1856, în jurul memoriei lui Shakespeare, și care au ajuns până astăzi să propună nu mai puțin de 17 scriitori care — fie numai unul din ei, fie poate și mai mulți deodată — au conceput și scris de realitate opera pusă pe numele lui William Shakespeare. Printre acești 17 autori figurează nume ilustre, chiar în afara contelui de Oxford. Anume: Sir Francis Bacon, Christopher Marlowe, contele de Derby, contele de Rutland, Sir Walter Raleigh și însăși regina Elizabeth a-2. În lu-

crarea tipărită în anul 1984 sub titlul de *The Mysterious William Shakespeare*, Ogburn ia în discuție cazul cel mai celebru — și, poate, și cel mai bine și ingenios argumentat. Anume, candidatura cancelarului Sir Francis Ba-

Robert Cecil, fiul lordului Burghley, ajuns marchiz de Salisbury; primul doi conți de Essex: Walter Devereux și Robert Devereux; contele de Dorset și Henry Wriothesley, conte de Southampton, cunoscutul patron al lui Shakespeare și partizanul contelui de Essex în uleiirea pusă de acesta la cale împotriva reginei Elizabeth I-a, uleiire care pe Essex l-a costat capul (fiind acuzat de lordul Burghley și de Sir Francis Bacon) iar pe Southampton o condamnare pe viață, curmată la suirea pe tron a reginei James I (1603-1625); trei nobili de rang ilustru, în afara reginei Elizabeth I-a, și anume: Regina Maria Stuart a Scoției (!), contesa de Rutland (Elizabeth Sidney) și contesa de Pembroke (Mary Sidney). Pe listă mai figurează, printre alții, un Henry lord Paget, Cardinalul Thomas Wolsey (!), Sir Charles Blount, lord Mountjoy, apoi un Earl of Devonshire, William Alexander, lord of Stirling, Sir John Bernard, ca și Anthony Bacon (un frate al filosofului) etc. etc. În sfârșit, s-au furișat și ingenioase atribuiri a redacției operelor lui Shakespeare unor colectivități intelectuale active în acea vreme, cum ar fi: iesușii, rosacruceii etc. Faptul incontestabil este că etosul teatrului shakespearian — mai puțin al sonetelor și al poemelor shakespeariene — este un etos imperativ medievalist, cavaleresc și, foarte probabil, criptocatic, acest din urmă atribut fiind că se poate de primejdii de evidențiat sub domnia unei regine anglicane ca Elizabeth I-a și a unui rege care concepea teoria monarhiei de drept divin, antinomică viziunii politice catolice medievale, cum a fost James I, patronul lui Shakespeare. Amănuntul că, printre personajele cit se poate de pozitive ale teatrului lui Shakespeare, figurează cel puțin doi călugări (Fra Lorenzo în *Romeo și Julieta*, Fra Francesco în *Mult zgornit pentru nimic*) care se străduiesc — și cel de-al doilea de altfel și izbuteste — să rezolve o situație tragică în sprijinul personajelor pozitive ale piesei; cîțiva cardinali; și chiar una din cele mai înalte eroine din întregul repertoriu shakespearian, desăvîrșita Isabella, din *Măsură pentru măsură*, care ne este înfățișată în actul întâi al comediei tragice drept a votarist de Santa Clara, adică o ucenică a celui mai riguros dintre toate ordinele călugărești consacrate femeilor în evul mediu, acela întemeiat de Sfânta Clara din Assisi (1194-1253), tovarășa de strădăni educative a marelui sfânt Francesco din Assisi (1181-1226). Nu încapă în douăla că aceste inițiative — care l puteau costa în fond cel puțin timfa, decât nu chier esafodul — nu constituie simple coincidențe. Ca și părintele său John, William Shakespeare era, fie că o vor shakespeareologii protestanți, fie că nu, un criptocatic evident.

con la gloria de a fi conceput și scris piesele puse pe numele actorului William Shakespeare. Bineînțele că discută cazul lui Bacon pentru a-l elimina pe marele ginditor raționalist din competiție. Argumentele folosite sînt totuși suficiente de puerile. În speță, scrie Ogburn, în calitatea lui de sfetnic al reginei Elizabeth I-a, de membru al parlamentului etc.³ Sir Francis Bacon (1561-1626) era mult prea ocupat cu problemele politice și cu scrierea vestitelor sale *Essuri* ca să mai scrie și voluminoasa operă pusă pe numele lui William Shakespeare. În afară de acest argument apare și altul de ordin stilistic. În speță, stilul folosit în proză de lordul Bacon of Verulam nu se potrivește cu stilul din pasaje în proză ale operelor lui Shakespeare⁴.

Cel de-al doilea *claimant* și anume Christopher Marlowe (1564-1593) avea — după Ogburn — și talentul, și ca-

³ Sub domnia regelui James I, Bacon va ajunge lord păstrător al sigiliului în anul 1617 și apoi lord cancelar al regelui în anul 1618. Creat baron de Verulam în același an, Bacon a fost îndepărtat din toate funcțiile publice în anul 1621 fiind învinuit că luse mită.

⁴ Un test hotărîtor, despre care nici Ogburn nici autorul articolului din revistă nu suflă nici măcar un cuvînt, domină întreaga problematică privind-l pe așa-numitul *claimant*. E vorba de *testul imagistic*, practicat concomitent (pare-se fără să știe unul de altul) de către savanta engleză Miss Caroline Spurgeon (1869-1942), profesoară de literatură engleză la Universitatea din Londra, și de către shakespeareologul german Wolfgang Clement ajuns în anul 1946 profesor de limba și literatura engleză la Universitatea din München. Amîndoi au indexat seria *imaginilor* folosite de Shakespeare în opera lui, indicînd frecvențele, ierarhiile lor, și comparîndu-le cu frecvențele și ierarhiile *aceleorași imagini* figurînd în operele fiecăruia din zecile de *claimants*. Amîndoi au ajuns la rezultate similare înverderînd: (a) caracterul *omogen* al ierarhiilor și frecvențelor imaginilor în fiecare operă shakespeariană și (b) distanțarea uneori excepțională față de regulim imaginilor din operele celorlalți poeți. Cf. *Shakespeare's Imagery and What it can tell us* publicată în 1935 de Miss Caroline Spurgeon și *Shakespeares Bilder*, publicată în 1936 de Wolfgang Clement, la numai 27 de ani, și refăcută și publicată într-o versiune engleză sub titlul *The Development of Shakespeare's Imagery*, în anul 1951, cu o prefață substanțială semnată de marele shakespeareolog britanic John Dover Wilson.

¹ Shakespearean *gadflies*. Gadfly = tăun, bărzăun. Fly înseamnă muscă (de la verbul to fly = a zbura). Gad, ca verb, provine dintr-un etimon scandinav (islandic *gadda*) exprimînd o mișcare fără vreo țintă, o hoinăreală. Aplicată activității anti-stratfordienilor, epitetul indică imaginea unor fluturi de noapte zburlînd în jurul unei lumini.

² Pare destul de ciudat că de puțin informații apar, alături autorul american al articolului, cit și însuși calul său de bătaie, în speță Charlton Ogburn, pe seama numărului total al așa-numiților *claimants* adică a autorilor pe seama cărora diferiți cheamați sau necheamați s-au înversunat să pună compunerea operelor lui Shakespeare, în afara celor 7 nume figurînd pe lista de mai sus mai figurează, în calitate de *claimants* nu încă 10 autori (ca să completeze cifra de 17 riscată de revistă) ci cel puțin 44, printre care autori dramatici (Thomas Dekker, John Fletcher, Robert Greene, Ben Jonson, Thomas Heywood, Thomas Kid, Thomas Lodge, Thomas Nashe, George Peele, James Shirley și John Webster); poeți (Samuel Daniel, John Donne, Michael Drayton, Sir Philip Sidney, Edmund Spenser și John Lyly); nobili de rang înalt (lord

pacitatea literară să fi scris
piesele lui Shakespeare¹, nu-
mai că a fost înjunghiat² și a
murit în anul 1593³.

¹ Această supoziție, pur gratuită, în-
vederează și superficialitatea lui
Charlton Ogburn, și aceea a autorului
articolului, care se abține s-o comen-
teze, în speță, așa cum au arătat cei
doi shakespearologi menționați la
nota anterioară între imagistica folo-
sită de Shakespeare și aceea folosită
de Marlowe în piesele și în poemele
lui nu-i nici un fel de asemănare. Dar
eu însumi, care am tradus 26 de piese
shakespearice și patru piese de Mar-
lowe în versiune românească, mi-am
dat foarte curind seama de absoluta
antinomie dintre etosul și tonalitatea
operei lui Shakespeare și etosul și to-
nalitatea operei lui Marlowe. Pe cînd
Marlowe este prototipul omului Ren-
așterii, de un individualism exacerbat
și disprețuitor față de societate și de
semeni săi, Shakespeare (care nu a
urmat nici o universitate și nu făcea
ca atare parte din seria trușeze a aceor
University Wits, printre care se
aflau și Marlowe și marea majoritate a
dramaturgilor contemporani lor) ră-
mîne credincios etosului și marilor
valori cavaleresti europene medievale.

² În cursul unei certe sfîrșite într-o
circumă în seara de 30 mai 1593. Da-
torită însă faptului că la data de 18
mai 1593 — prin urmare cu numai 12
zile înaintea morții lui Marlowe —
consiliul secret al reginei Elizabeta
I-a emisese un ordin de arestare im-
potriva lui, oficial sub învinuirea de
ateism și de blasfemie, dar de fapt, se
pare, pentru că și încălcase anumite
misterioase atribuții și nu-și îndeplî-
nea corect unele sarcini privind ser-
viciile secrete britanice de spionaj și
contraspijonaj împotriva colosului
spaniol, sarcini pentru îndeplinirea că-
rora Marlowe făcuse cîteva tainețe că-
lătorii în Țările de Jos și chiar în
Franța. Într-o lucrare tipărită în anul
1955 sub titlul cîntat de *The Murder
of the Man who Was Shakespeare*,
Calvin Hoffman, — extrapolînd datele
figurînd în lucrarea mai veche a lui
Leslie Hotson intitulată *The Death of
Christopher Marlowe* (1925) — a emis
o teorie curioasă, și anume că de fapt
Marlowe n-a fost ucis în seara de 30
mai 1593, ci că totul a fost o punere
la cale simulată din partea puternicu-
lui serviciu secret britanic (*Intelli-
gence Service*) organizat cu deose-
bită iscusință de cel mai destoinic
dintre sfetnicii reginei Elizabeta I-a,
Sir Thomas Walsingham. De fapt,
scrie Calvin Hoffman, Marlowe ar fi
fost trimis din nou în Franța, să su-
pravegheze incitările conflicte poli-
tice dintre agenții Spaniei, regele Na-
varei Henric al III-lea — eroul come-
diei de curte *Zadarnice necazuri de
ubire*, — recunoscut ca rege al Fran-
ței sub numele de Henric al IV-lea în
urma trecerii sale la catolicism — și
vechii partid protestant, încă foarte
influent la curtea noului rege al Fran-
ței, La Paris, necunoscut de nimeni,
Marlowe, scrie Calvin Hoffman a avut
tot răgazul să compună operele dra-
matice pe care le-a trimis în Anglia
prin agenții protectorului și iubitelui
său Sir Thomas Walsingham, ca să fie
reprezentate sub numele comple-
zătorului său coleg actor, William Sha-
kespeare. În afara aspectului absolut

încurajată, pare-se, de
cître marele poet și
eseist american Ralph Waldo
Emerson (1803-1882)⁴, o ce-
tățeană a Statelor Unite ale
Americii, Miss Delia Bacon
(1811-1859) — simplă coinci-
dență de nume⁵ — a compus
o lucrare⁶ în care exprima cu
patimă părerea că la opera
lui Shakespeare ar fi colabo-

abracadabrant al acestui scenariu, ră-
mîne un argument incontestabil, evi-
dențiat mai sus. Anume, o antinomie
absolută între *Welterschauung*-ul lui
Marlowe și cel al lui Shakespeare.
Toți eroii pieselor celui dintîi: Tam-
bourleyne, Barabbas (Evreu din
Malta), ducele de Guise (din *The
Massacre at Paris*), dr. Faustus, re-
gele Eduard al II-lea și favoriții săi,
Galveston și Mortimer, sînt individuali-
tăți exacerbate, amurale și asociale,
care nu se căiesc niciodată — cu sin-
gura excepție a doctorului Faust —
pentru nemaipomenitele fărîdelegi
săvîrșite de ei pe parcursul fiecărei
piese. Eroi negativi (*villains*) ai lui
Shakespeare sînt și ei zugrăviți ca în-
truchipări ale răului și ale păcatului
pe lume. Dar, departe de a fi exaltați
de etosul fiecărei piese — cum se pe-
trece lucrurile în dramaturgia lui Mar-
lowe — ei sînt înfrinți în cele din
urmă și finalul fiecărei piese shakes-
pearice se înalță, compensator și
pilduitor, ca să atragă atenția specta-
torilor asupra primejdiilor încălzirii
subiective a scării de valori sociale și
morale specifice feudalismului medie-
val. Unii *villains* ai lui Shakespeare:
Othello, Edmund, Angelo, chiar Re-
gele Lear, se căiesc la sfîrșitul piesei;
alții, ca Iago, Richard al III-lea, Paro-
les, Macbeth și regele Claudius din
Hamlet, ca și Don Juan, fratele rege-
lui Aragonului, din *Mult zgornit pen-
tru nimic*, nu se căiesc pînă la urmă
și mor blestemati. Dar personalitatea
lor exacerbată spre rău nu este exal-
tată de Shakespeare, cum își exaltă
Marlowe, cu atîta brio, cu atîta impetu-
ozitate, personalitatea ticăloșilor săi
villains. Într-o opera lui Marlowe și
aceea a lui William Shakespeare este
mai mult decît o antinomie: este o
prăpastie!

³ Sau nu a murit, cum am văzut că
vrea să demonstreze Calvin Hoffman!

⁴ Chiar în cunoscuta lui lucrare in-
titulată *Representative Men* (1850),
Emerson, într-un capitol consacrat lui
Shakespeare sub titlul de: *Shakes-
peare, or the Poet*, îl critică vehement
pe Shakespeare pentru faptul că, în
loc să ducă o viață morală pildu-
toare, după modelul puritan din acea
epocă, s-a înjoșit să aducă pe scenă
toate viciile și toate păcatele societății
contemporane lui, punîndu-se în
slujba frivolităților curții regale brita-
nice...

⁵ Se știe că *bac* înseamnă *slă-
nină*, pulpă de porc dintr-un etimon
germanic care a dat în nemțește *Ba-
che* și în olandeză *bak* = porc. Fran-
ceza vede folosea și ea cuvîntul *ba-
con*, provenit însă probabil dintr-un
etimon al latinei vulgare, *baco*.

⁶ Lucrarea Deliei Bacon era in-
titulată emfatic: *The Philosophy of the
Plays of Shakespeare unfolded* (Dez-

rat cel puțin două genii, și
anume Sir Francis Bacon și
Sir Walter Raleigh
(1552-1618), un exemplar ex-
cepțional al Renașterii en-
gleze⁷ care, printre alte acti-
vități, a avut și o strălucită
activitate poetică, mult lău-
dată de către publicul eliza-
betan. Biata femeie a stîrnit
indignarea stratfordienilor,
după ce petrecuse o noapte
întreagă, înarmată cu o lo-
pată, alături de mormîntul lui
Shakespeare din biserica

văluirea filosofiei pieselor lui Sha-
kespeare) și a fost publicată în U.S.A. în
anul 1857. Cu un an mai înainte însă,
teza paternității baconiene a operei
lui Shakespeare a fost susținută de
cître Miss Delia Bacon într-un articol
din *Putnam's Monthly Magazine*
(1856), ceea ce explică, probabil,
anul-reper indicat mai sus de autorul
articolului din revistă. Dar tot în anul
1856 o teorie asemănătoare fusese
susținută de W.H. Smith într-o lucrare
publicată sub titlul de *Was Bacon the
Author of Shakespeare's Plays?* și
continua, de fapt, o controversă dez-
lănțuită încă din anul 1769 de Herbert
Lawrence, în eseuul său intitulat *The
Life and Adventures of Common
Sense*, și reluată în anul 1848 de Jo-
seph C. Hart în eseuul său intitulat *The
Romance of Yachting* (I). În anul 1885
s-a întemeiat în Marea Britanie *The
Bacon Society*, între altele și cu
obiectivul susținerii pe seama marelui
gînditor a paternității operei lui Sha-
kespeare. Societatea editează o re-
vistă anuală intitulată *Baconiana*. Un
publicist american, Ignatius Donnelly
(1831-1901), istoric și funcționar al
guvernului federal, a publicat cam pe
la aceiași vreme o lucrare volumi-
noasă (998 pagini) intitulată *The
Great Cryptogram* (1888) în care, pe
baza unor divagații matematico-crip-
tografice, ajunge la concluzia că
Francis Bacon ar fi compus, nu nu-
mai absolut toate operele lui Sha-
kespeare, dar și toate operele lui Chri-
stopher Marlowe, celebra *Anatomy of
Melancholy* (1621) și a lui Burton
(1577-1641) și chiar și... *Eseurile* lui
Montaigne. Argumentele lui Donnelly
l-au convins pînă și pe Mark Twain,
care a publicat sub pseudonim în
anul 1909, eseuul *Is Shakespeare
dead?* (Să fi murit oare Sha-
kespeare?) și pe Sir Edwing Durning
Lawrence, care în 1910 a publicat o
lucrare intitulată: *Bacon is Shakes-
peare*, în care descoperă în cuvîntul
Honorificabilitudinitatibus (cuvînt
pus, nu se poate explica de ce
anume, în gura rusticului cioban Cos-
tard (actul al V-lea, scena 1-a, versul
41) anagrama unei fraze latine: *Hi
Ludi F. Baconi Nati tutti orbi* (aceste
piese, zămisite de F. Bacon, se incre-
ditează scutului posterității). Mate-
maticii i se iartă orice...

⁷ Poet, estor, curtean, istoric, navi-
gator și explorator, Raleigh a fost în
cele din urmă internat și el la *Tower
of London*, la plîngerea făcută de
foarte influentul ambasador al Spani-
iei, contele de Gondomar, de la
curtea regelui James I.

Sfintei Treimi (*Holy Trinity Church*) din Stratford-upon-Avon. Până la urmă a trebuit să fie internată într-un sanatoriu de boli mintale, unde a și murit peste cităva vreme, în 1859.

Numai că problema identității operei shakespeareiene n-a încetat nici astăzi să stîrnească aprige controverse. Anume, după ce *Harvard Magazine*, periodicul absolvenților acestei vestite universități americane, a amintit de un eseu al lui Ogburn — care făcuse parte din seria universitară 1932 — eseu în care, încă de pe atunci, se susținea paternitatea contelui de Oxford a operei shakespeareiene, doi profesori ai aceleiași universități, Gwynne Evans și Harry Levin¹, au luat hotărât poziție, în termeni cît se poate de drastici, împotriva poziției adoptate de Ogburn. Pe urmă, vreme de un an de zile, revista a primit un număr nespus de mare de scrisori venite din partea unor partizani ai teoriilor antistratfordiene sau din partea tradiționaliștilor, care se socotiseră ofensați de pretențiile lui Ogburn. Pînă la urmă, profesorul universitar englez Walter Kaiser s-a întrebat dacă nu vom ajunge să citim în presă articole intitulate, de pildă: „Regina Victoria a fost de fapt o peruviană travestită în englezoaică”; sau că „De fapt, pămîntul este neted”.

Spre marea satisfacție a oxfordienilor, a fost organizată o dezbateră înaintea unui juriu cultural, pe tema paternității pieselor lui Shakespeare, pentru data de 25 septembrie, de către Universitatea americană din capitala U.S.A., Washington (D.C.). Organizatorul acestei dezbateri este David Lloyd Kreeger, președintele Gale-riei de Artă Corcoran. Înaintea juriului, dosarul lui William Shakespeare a fost susținut de către William Bren-

nan jr.; iar dosarul lordului Oxford de către John Paul Stevens, amîndoi apărătorii fiind profesori de drept la Institutul magistraților asociați de pe lîngă Curtea Supremă de Justiție a U.S.A., institut care poartă numele profesorului Harry Blackmun.

Mai cu seamă datorită strădaniilor atît de pline de zel, și atît de strălucit susținute prin lucrările lui Ogburn, ostilitatea între cele două tabere s-a și dezlănțuit, chiar înainte de aducerea contenciosului înaintea barei. Este adevărat că pînă în prezent s-au insinuat numai argumente, fie sofisticate, fie de minimă importanță, cum ar fi de pildă, iscusința interpretării semnificației corecte a adverbelor în textele elizabetane, sau unele concepții subiective pe seama portretelor rămase de la Shakespeare. Dintre aceste portrete, acela despre care s-a afirmat că ar fi cel mai autentic și mai asemănător, vestitul portret gravat de artistul flamand Martin Droeshout² figurează, după cum se știe, pe frontispiciul vestitei ediții *I Folio* a operelor dramatice ale lui Shakespeare, tipărită în anul 1623. Cum însă artistul flamand avea la data morții lui Shakespeare numai 15 ani (fiind născut în anul 1601, iar Shakespeare murind în anul 1616), portretul care împodobește ediția *I Folio* din 1623 a fost reprodus, fie după unele schițe anterioare, fie din memoria contemporanilor lui Shakespeare.

S-a făcut mult mai mult caz în legătură cu un izvor documentar tipărit în anul 1680, deci după 64 de ani de la moartea lui Shakespeare. Potrivit acestui document, eruditul englez John Aubrey (1627-1697), după ce a făcut o vizită la Stratford-upon-Avon, a menționat toate amănuntele cunoscute nouă astăzi asupra biografiei lui Shakespeare. Numai că, se întreabă Ogburn, ce fel de om era Aubrey acela? După un atestat provenind de la patronul lui Aubrey, biograful

Anthony Wood³, Aubrey „ar fi fost un om nevoiaș, un ră-tăcitor veșnic cu capul în nori, și de multe ori dînd impresia că a ajuns aproape de nebunie”, și adăoga despre Aubrey: „nu avea o gândire temeinică, se încredea în tot felul de născociri și incurca toate ideile”.

Se poate să fi fost așa, răs-pund stratfordienii; numai că s-a făcut dovada că Aubrey a raportat corect în alte chestiuni; și că, la urma urmei, însuși Anthony Wood s-a bizuit pe ceea ce îi adusese Aubrey și i-a tipărit descoperirile literare. Ei mai adăoga și amănuntul că părintele lui Aubrey ar fi fost un actor contemporan cu Shakespeare.

Trecînd la probleme mult mai importante, și care dau unora de gîndit, Ogburn constată că numele lui William Shakespeare nu apare nicodată în vreo lucrare tipărită pînă în anul 1598, cînd, în sfîrșit, un pastor care mai era și institutor și critic literar, Francis Meres (1565-1647), care-și obținuse licența la Universitatea din Cambridge în anul 1591 și se stabilise la Londra din anul 1598, și-a publicat vestitul florilegiu critic cunoscut sub numele de *Palladis Tamia*, în care, după cum se știe, afirma că Shakespeare ajunsese la acea dată să fie socotit cel mai

³ Wood a tipărit în anul 1692 culegerea intitulată *Athenae Oxonienses* în care figurau date biografice asupra celor mai de seamă licențiați și doctori ai Universității din Oxford. Majoritatea datelor au fost culese de către Aubrey. Shakespeare nu a urmat cursuri universitare, dar Aubrey culesese și date biografice asupra lui, folosind mai cu seamă pe lîngă metoda de investigație în care se specializase cînd se documentase pe seama oxoni- enilor — metodă constînd într-un dublu interviu al celor presupuși că știau unele detalii pe seama acestora: un prim interviu dimineața sau după amiaza și al doilea interviu în zorii zilei următoare, cînd cel investigat nici nu se trezise încă bine, pentru confirmarea datelor consemnate anterior — și amintirile și eventual și documentele puse lui la dispoziție de către prietenul său William Beeston, al cărui tată, Christopher Beeston, făcuse parte din compania dramatică din care făcuse parte și William Shakespeare. Toate aceste informații asupra lui Shakespeare au văzut lumina tiparului abia în anul 1813, cînd un erudit a avut fantazia să publice manuscrisul lui Aubrey, sub titlul de *Aubrey's Brief Lives*.

¹ Shakespeareolog american, născut în anul 1912, profesor de literatură comparată la Universitatea Harvard, autorul unui studiu pătrunzător publicat în anul 1959 sub titlul de *The Question of Hamlet* (Problema hamletiană) și al unei ediții critice a piesei romane *Coriolan* (1956).

² Portretul este de fapt o gravură în aramă.

bun autor dramatic, și pentru drame și pentru comedii. Ce reține Ogburn din această împrejurare foarte importantă? El consideră că, după ce șapte piese din canonul shakespearean ulterior fuseseră publicate fără numele autorului¹, în cele din urmă Meres ar fi descoperit ce se ascundea sub acest straniu anonim; și s-ar fi hotărât să dezvăluie publicului — nu se prea știe de ce anume — părerea că adevăratul autor al acestor șapte piese, și al altor cinci ulterioare primelor șapte², ar fi fost un anume Shakespeare, nume ales ca pseudonim literar de către contele de Oxford.

¹ Aceste șapte piese tipărite sub anonim în ediții mai mult sau mai puțin corecte, în-4 (vestitele *bad, good or foul quartos*) erau, în ordine: *Comedia erorilor*, *Titus Andronicus*, *Zadarnice necazuri de iubire*, *Richard al III-lea*, *Richard al II-lea*, *Regele Ioan* și o a șaptea piesă pe care Francis Meres o numește, alegoric, *Love's Labour's Wonne*, și care, deși după titlul alegoric s-ar potrivea mai curind cu tema din *Îmblinzirea scorpiei* (reprezentată, după unele indicii, în luna iunie 1594), a fost pusă de shakespeareologi, fie în locul comediei *Mult zgomot pentru nimic* (teza lui T.W. Baldwin), fie în locul comediei tragice *Total e bine cind se sfîrșește bine*, fie chiar în locul enigmaticei tragicomedii intitulată *Troilus și Cressida* (Leslie Hotson). Trebuie însă observat: (1) că titlul alegoric dat acestei piese de către Francis Meres: *Buritoare strădanii de iubire*, se potrivește admirabil primelor piese enumerate mai sus, dar cuțuși de puțin celei din urmă; și că (2) după toate datele accesibile, și *Mult zgomot pentru nimic* și *Troilus și Cressida*, au fost înregistrate (în *The Stationer's Register*, registrul oficial în care trebuiau înscrise toate operele care urmau să fie publicate) după anul 1600. *Îmblinzirea scorpiei* am văzut că s-ar fi reprezentat anterior. *Total e bine...* s-ar fi jucat între 1598-1604.

² Aceste cinci piese erau: *Zadarnice necazuri de iubire*, *Visul unei nopți de vară*, *Negutătorul din Veneția*, *Regele Henric al IV-lea* (Meres nu menționează ambele părți ale acestei drame istorice) și *Romeo și Julieta*. De observat însă că Ogburn s-a grăbit, în calitatea lui de erou *maradeur*, atunci cînd a afirmat că Francis Meres ar fi fost acela care ar fi dezvăluit publicului numele încă necunoscut al lui William Shakespeare ca autor al acestor 12 piese de teatru. Într-adevăr, acest nume figura în titlurile edițiilor *in-quarto* ale celor cinci piese menționate mai sus, ediții, este adevărat, tipărite în jurul anului 1598, cînd a apărut și *Palladis Tamia*. Poate că Ogburn vrea să insinueze că Shakespeare s-a văzut pus înaintea unui fapt îndeplinit prin deconspirarea numelui său făcută în *Palladis Tamia*; și

La această argumentare, stratfordienii răspund prin enumerarea unor dovezi greu de neluat în seamă, care, toate, atestă recunoașterea faptului că Shakespeare a fost adevăratul autor al operelor puse pe bună dreptate pe numele lui. Între alte asemenea atestate Shakespeare a lăsat prin testament tovarășilor săi de teatru, actorilor John Hemminge, Henry Condell și Richard Burbage, „inele în amintirea lui” (*memorial rings*), constituind în epoca elizabetană dovezi de afecțiune lăsate cu limbă de moarte. Cei doi dintîi, Hemminge și Condell, s-au străduit pentru memoria prietenului lor și au izbutit să-i culegă aproape tot ce mai rămăsese din operele lui, în vestitul *Folio* înregistrat la *Stationer's Register* la data de 8 noiembrie 1623. Cei doi editori au însemnat, într-o epistolă dedicatorie figurînd la începutul acestei lucrări monumentale, că ei se străduiseră — și izbutiseră pentru posteritate!⁴ — să păstreze veșnic vie amintirea scumpă a prietenului lor, William Shakespeare, un prieten

că abia din clipa aceea a început să-și dezvăluie numele de autor pe titlurile pieselor lui tipărite și deci înregistrate la *Stationer's Register* (în care se puteau înregistra și lucrări anonime). Cum rămîne atunci cu paternitatea contelui de Oxford? Ogburn ar putea, evident, argumenta că acesta din urmă s-ar fi menținut vreme de aproape zece ani sub manta anonimului. Și că în anul 1598, simțindu-se încolțit și nemaiputîndu-se bizui — la vîrsta de 48 de ani — pe protecția bătărinei regine Elizabeth I-a, la acea dată sub vraja tinărului și apurului conte de Essex, s-a văzut silit să gasească în grabă un om de paie și — sau fără știrea lui Francis Meres — l-ar fi găsit în persoana actorului William Shakespeare, care frecventa de cîțiva ani casa contelui de Southampton, prieten cu Oxford.

³ Se știe că acest vestit *Folio*, rēditat integral în anul 1632 (*The Second Folio*) cuprinde, în ordinea indicată mai sus (*Comedii, piese istorice și tragedii*), un total de 36 de piese, pe care shakespeareologi le-au integrat în așa-numitul canon shakespearean (*Shakespearean Canon*) reprezentînd indexarea pieselor socotite autentice. O a 37-a piesă, comedia romantică *Pericles, Principele Tirului*, tipărită abia în al treilea *Folio* (1664) este acceptată și cu unele rezerve în canonul shakespearean.

atît de vrednic⁵.

Cît despre amănuntul — scos din nou în relief de către scos Ogburn — că Shakespeare nu pomeneste nimic, în testamentul său — care ne-a fost păstrat în forma lui originală — de operele lui, shakespeareologii observă că, în conformitate cu legislația și cu obiceiurile epocii elizabetane, actorii companiei care puneau în scenă o piesă erau considerați *proprietarii ei* și ca atare aveau dreptul să culegă foloasele obținute de pe urma reprezentărilor și chiar a tipăririi ei. Astfel încît William Shakespeare, asemenea tuturor celorlalți confrăți ai săi, autori dramatici ai epocii, nu putea considera, ca valori transmisibile legatarilor săi, produsul geniului său dramatic. ■

(Va urma)

J.D. REED

Versiunea românească
și notele științifice
Dan A. LĂZĂRESCU

⁴ Trebuie insistat asupra faptului că, fără strădania modelelor actori Condell și Hemminge, care au cules, în ediția *Folio* din 1623, cei puțin 19 piese ale lui Shakespeare încă netipărite pînă la acea dată — sau, pentru cîteva din ele, tipărite incorect — nu ni s-ar fi putut păstra în nici un fel unele capodopere shakespeareane cum ar fi: *Măsură pentru Măsură*, *Total e bine cind se sfîrșește cu bine*, *Regele Henric al V-lea*, *Iuliu Cezar*, *Macbeth*, *Antoniul și Cleopatra*, *Coriolan*, *Cymbeline*, *Poveste de iarnă*, *Troilus și Cressida* și *Furtuna*. Nici textul — mediocrul și, de altfel, probabil neîncheiat — al ciudatei piese plutarchiene *Timon din Atena*, nici cel al dramei istorice scrise în cinstea reginei Elizabetha de către Shakespeare cu colaborarea lui John Fletcher (1579-1625), *Regele Henric al VIII-lea*. Toate aceste 13 piese ar fi fost pierdute pentru posteritate. Ca și, foarte probabil, alte piese mai puțin esențiale, cum ar fi trilogia de debut *Regele Henric al VI-lea și Doi Nobili din Verona*. Ca și alte piese tipărite inițial în versiuni aparent necorespunzătoare textului autentic, cum ar fi *Negutătorul din Veneția*, *Visul unei nopți de vară*, *Romeo și Julieta*, *Mult zgomot pentru nimic*, A douăsprezecea noapte.

⁵ „So worthy a friend!”

AUGUST
1940

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Mărturi

Nedreapta sentință fascistă de la Viena a fost primită de poporul român cu unanimitate și justificată indignare. Adunări de protest au avut loc în marile orașe ale țării, au fost adresate memoriile și scrisorile autorităților din țară, precum și celor doi dictatori de la Berlin și Roma exprimându-se revolta față de odiosul dictat, hotărârea de a lupta pentru dezrobirea pământului românesc răpit de horthyste.

Am prezentat pe larg, în anii anteriori, aceste manifestații și acțiuni de protest. În întregirea acestui tablou general, prezentăm acum fragmente din două memorii — semnalate de doamna Gabriela Dumitrescu și păstrate în copii la Biblioteca Academiei Române (fondul Al. Lapedatu) — redactate cu puțin timp înainte de 30 august 1940, și, respectiv, imediat după această dată. Le alăturăm și fragmente din cuvântările rostite la postul național de radio la 1 septembrie 1940 de cei doi delegați români, M. Manoliescu și Valer Pop, cuvântări reproduse în ziarlele din 3 septembrie.

● „Transilvania și Banatul trăiesc clipe de îngrijorare și de adâncă durere sufletească. După o eclipsă de 16 veacuri a viefii lor naționale aceste două provincii au renăscut ca pasărea Phoenix din cenușa vechii Dacii Tralane. Uniunea lor cu România, înfăptuită după războiul mondial, ca rod al unor lupte de veacuri pentru libertatea națională, a fost cel mai strălucit triumf al principiului naționalităților, realizat în secolul al 20-lea.

După 22 de ani de la Unire, ne aflăm în situația de a reîncepte lupta abia terminată la 1918, care ne-a costat tărâștele de sânge și a ne pune din nou pe linile de apărare. O vom face cu toată hotărâ-

Lună tragică în istoria poporului nostru, august 1940 a fost marcată de un grav atentat la integritatea și suveranitatea țării, la unitatea statală, realizată cu grele sacrificii la 1 Decembrie 1918. La 30 august 1940, la Viena, reprezentanții Germaniei hitleriste și ai Italiei fasciste, sfidând drepturile și realitățile istorice, au impus ruperea unei importante părți din nord-vestul României, teritoriu locuit în majoritate de români, atribuindu-l Ungariei horthyste. În limbajul politico-diplomatic al vremii s-a spus că a fost un arbitraj. În realitate a fost — așa cum denotă întreaga desfășurare a evenimentelor — o soluție impusă cu forța, premeditată și efectuată fără consultarea părții române, un dictat, cum l-a reținut istoria.

Să urmărim derularea evenimentelor acestei luni august, așa cum se reflectă ele în presa vremii și cum au fost consemnate de unii protagoniști nemijlociți.

Dictatul de la Viena avea loc la două luni după ce, în iunie 1940, Basarabia și Bucovina de Nord fuseseră rupte din trupul României, în urma ultimatumului guvernului sovietic și încorporate U.R.S.S. (*Magazin istoric*, nr. 6/1990). Aceste grele pierderi teritoriale erau consecințe directe ale prevederilor protocolului secret al tratatului de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică, încheiat la 23 august 1939 (*Magazin istoric*, nr. 12/1989), și a desfășurării războiului hitlerist, declanșat la 1 septembrie 1939, a izolării complete a României în fața pretențiilor revizioniste ale Ungariei horthyste, încurajate și sprijinite direct de puterile Axei. Constrinsă să accepte ultimatumul sovietic din iunie 1940, România a fost supusă, în iulie-august același an, la tot mai puternice presiuni din partea Germaniei hitleriste pentru acceptarea unei soluții favorabile pretențiilor revizioniste ale guvernului de la Budapesta. La rîndul lor, autoritățile de la Sofia au formulat revendicări teritoriale privind sudul Dobrogei, revendicări susținute, de asemenea, de puterile fasciste. Caracterul ultimativ, forțat, al cedărilor teritoriale ce i-au fost impuse României reiese cu prisosință din scrisoarea pe care Hitler i-a adresat-o regelui Carol II la 15 iulie 1940, în care îi preciza că România trebuie să aleagă „calea unei hotărâri principale”, prin „căutarea

¹ Intrucit de-a lungul anilor revista *Magazin istoric* (nr. 8/1975, 6-8/1980, 8, 9/1985) a prezentat pe larg, cu o mare bogăție de documente, mărturiile din presă și din arhive, memorialistică inedită etc., geneza și semnificația dictatului de la Viena, lupta românilor pentru anularea lui și refacerea unității teritoriale și avind în vedere profilul rubricii noastre, oferim cititorilor acum o succintă cronologie a evenimentelor lunii august 1940. Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile din text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Valer Pop (x)
și A. de Hory (xx),
conducătorii
delegațiilor română și,
respectiv, ungară
la tratativele
de la
Turnu Severin

M. Manoliescu
și V. Pop
în fața hărtii
dictatului fascist
de la Viena

unei soluții definitive, care ar putea prezenta riscul unor sacrificii".

Mărturi

Ată acum succinta cronologie a faptelor. **1 august:** la Sofia au loc discuții româno-bulgare în vederea începerii negocierilor privind Cadrilaterul (județele din sudul Dobrogei). **2-3 august:** guvernul hitlerist insistă pentru începerea unor tratative româno-maghiare; au loc consultări între fruntașii politici ardeleni, atât cu primul ministru I. Gigurtu, cât și cu regele Carol II. **7 august:** R. V. Bossy, ministrul român la Roma, pleacă la Budapesta pentru a lua legătura cu primul ministru, Teleki Pál, și cu ministrul de externe, Csáky István, în vederea stabilirii detaliilor tratativelor româno-maghiare ce se pregătesc. **10 august:** într-o întrevedere cu emisarul nazist Herman von Rittgen, șeful legionar Horia Sima declară că „dacă România este sfătuită de Führer să facă o rectificare a frontierei de apus, mișcarea legionară acceptă ideea cesiunii”. Între 7 și 12 august au loc schimburi de note și memorii cu privire la problemele de abordat în cadrul negocierilor româno-ungare; guvernul român susține principiul etnic (schimburi de populație), în timp ce guvernul maghiar — principiul teritorial.

16 august: la Turnu Severin încep tratative româno-maghiare. Delegația română (condusă de Valer Pop, ministrul plenipotențiar, și din care mai făceau parte Gh. Crutzescu, ministru român la Budapesta, generalul Dragalina, expert militar, Sabin Manuilă, expert statistician, ș.a.) sosește la ora 07.00 cu trenul. La ora 11.15, delegația ungară (condusă de A. de Hory, ministru plenipotențiar, însoțit de L. Bardosy, ministrul Ungariei la București, generalul Nady, subșeful Marelui Stat Major ungar și alte oficialități) sosește cu vaporul „Szofia”. Discuțiile se desfășoară în sala mare a Palatului cultural (fundația „Bibescu”); încă din prima zi, delegația ungară prezintă cererea de a i se ceda un teritoriu de cca. 69 000 km², cu o populație de 3 900 000 locuitori, dintre care 2 200 000 români; partea română respinge aceste cereri arătând că ele nu pot constitui „o bază acceptabilă de discuție”; lucrările se întrerup pînă la 19 august.

În *Universul* din aceeași zi de 16 august, Aurel Cosma scrie: „Transilvania este ca o grădină de pomi care dau minunate roade românești și pe care zadarnic se trudesesc unii să-i smulgă din pămînt, deoarece rădăcinile lor vor rezista tot mai mult împotriva tentativelor de transplantare sub alte stăpîniri”.

17 august: G. Călinescu, într-o scrisoare către Al. Rosetti: „Episodul T. Severin mă neliniștește”. **19-24 august:** reluarea tratativelor de la Turnu Severin, fără a se ajunge la o înțelegere co-

rea, chiar de ar trebui să reluăm totul de la început, cu toate jertfele oricît de mari, căci îndărăt, în juguri sfărîmate, nu vom mai merge, iar națiunea noastră nu o vom mai lăsa în robia de care a scăpat pentru totdeauna.

Nu putem primi în tăcere încercarea de reînviere a unui statut teritorial perimat, a unui sistem politic definitiv osîndit de evoluția politică modernă.

Este oare cu putință ca noua ordine pe care vor să o inaugureze Germania și Italia să îndemne la o refacere a trecutului condamnât?

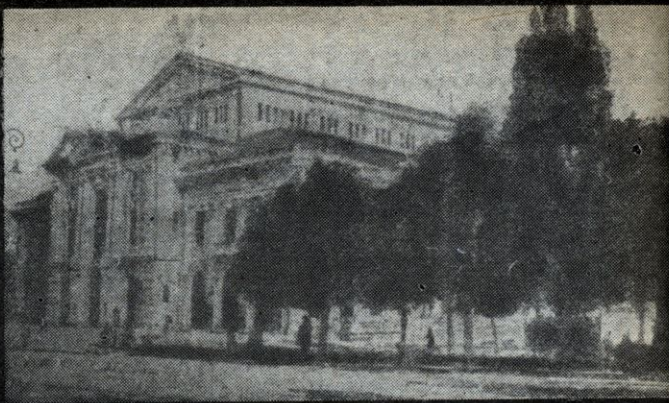
Este oare cu putință ca această nouă ordine să voiască a reface un stat poliglot în chiar mijlocul Europei, Ungaria mare, dar aceasta nu cu puteri proprii, ci cu sabia germană și italiană? Problema Transilvaniei nu se poate pune numai în felul cum încearcă s-o facă maghiarii, că Ungaria ar avea dreptul să reclame Transilvania. Această problemă se poate pune numai în felul că dintre popoarele locuitoare în Transilvania cine are cuvînt hotărîtor să dispună asupra ei?

Răspunsul la această întrebare, singura îndreptățită, poate fi dat după examinarea exactă și obiectivă a situației Transilvaniei din punct de vedere istoric, etnic și social-economic. Toate aceste considerațiuni dau răspunsul categoric că asupra Transilvaniei nu este cu drept și nu este uman să dispună alt neam decît neamul românesc.

Nu este adevărat că Unirea Transilvaniei și a Banatului, provincii istorice românești, a fost opera unui act de cucerire și o unelă tratat de pace încheiat la Trianon. Ea a fost rodul unui durabil proces: de dezagregare politică și morală, pe de o parte, de renaștere și reîntregire națională,

**AUGUST
1940**

Palatul cultural
din Turnu Severin
în care s-au ținut
tratatările
româno-ungare

Mărturi

de altă parte. Monarhia habsburgică, omul bolnav al Europei Centrale, în plină descompunere, a făcut un act de sinucidere pur și simplu încercând să-și prelungească viața...

Unitatea uluitoare a limbii românești, conștiința națională și setea de libertate au fost baza firească pe care s-au întemeiat aspirațiile tuturor românilor de a realiza unitatea lor națională.

Adinc îndurarea constatată că se desprinde dorința Germaniei și Italiei ca România să intre în tratative direct cu Ungaria, pentru a stabili o înțelegere între statele noastre. Noi dorim o prieteniească vecinătate cu Ungaria. Dorim să avem cele mai bune relații cu conțetenii noștri maghiari, care trebuie înzestrați cu cele mai depline drepturi, dar pe acestea nu le putem răscumpăra prin concesii teritoriale, pentru că noi nu deținem teritoriile ungare, ci numai teritoriile noastre proprii, pe care le-am luat în stăpânire în baza principiului unității naționale și a dreptului de autodeterminare.

Se pune de la sine întrebarea: pe ce se întemeiază oare revizionismul maghiar cu lozincă „Ardealul înapoi, totul înapoi”? Pe drepturi istorice? Ele nu pot fi decât imaginare — rezultă aceasta din cele expuse mai sus și din faptul că nici un drept istoric nu poate fi mai valabil decât cel pe care-l întemeiază mii de ani, clădirea vremii noastre geto-dacilor locuitori acestui pământ și pe care-l alcătuiesc cei 1 800 de ani de la colonizarea română încoace, pe trecuții de neamul românesc în neîntreruptă luptă pentru existența sa națională, luptă la care rezultat este înăsași ființa noastră de astăzi.

Dacă din punctul nostru de vedere încercarea deslipirii unor teritorii din patrimoniul nostru na-

mună; discuțiile sînt întrerupte în fața refuzului net al delegației maghiare de a lua în discuție alte soluții, decît cele privind cedarea de teritoriu. 19 august: la Craiova încep tratative între o delegație română, condusă de Alexandru Cretzianu, și o delegație bulgară, condusă de Svetoslav Pomenov, în care sînt abordate probleme privind soluționarea diferendelor teritoriale dintre cele două state. În urma acestor tratative, la 7 septembrie, este semnat un tratat prin care partea de sud a Dobrogei (județele Durosor și Caliacra) revin Bulgariei.

20 august: într-un comentariu, corespondentul agenției „Transkontinent Press”, invitat la tratativele de la Turnu Severin, constată: „În timp ce guvernul român examinează propunerile ungare ce i-au fost înaintate, în pauza negocierilor se întărește impresia că punctele de vedere ale ambelor state sînt despărțite, deocamdată de o prăpastie care e greu de trecut. Transilvania nu este pentru România o problemă de frontieră, ci o problemă centrală a existenței naționale române”.

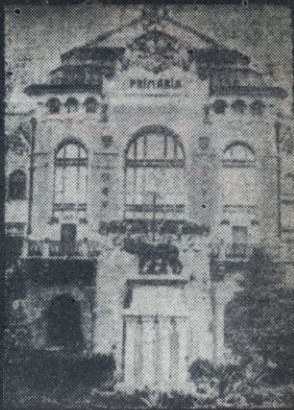
Referindu-se la eșecul tratatelor de la Turnu Severin, Gîrgore Gafencu arată în discursul cu prilejul prezentării scrisorilor sale de acreditare ca ministru al României la Moscova: „Pacea în sud-estul Europei, pe altarul căreia România a făcut jertfe grele, cum n-a mai făcut nici un alt stat din această regiune, interesează deopotrivă Sovietele. România însă, care a fost atît de înțelegătoare cu Bulgaria, nu poate să singereze la nesfîrșit, satisfăcînd orice revendicare s-ar ridica din partea vecinilor ei. Tratativele de la Turnu Severin s-au rupt. Vina nu este a României. Vina este, în întregime, a Budapestei. Știm că Ungaria bate la toate porțile cerînd sprijin împotriva noastră. Ne place să credem că, cel puțin la Moscova, Ungaria latifundiarilor, Ungaria plutocrației nu va găsi ascultare. Pretențiile Ungariei ar putea aprinde focul în sud-estul european”.

23 august: Consiliu de Coroană la București în care sînt discutate problemele legate de negocierile de la Turnu Severin și Craiova. „Consiliul luînd cunoștință de expunerile făcute, aprobă politica guvernului, constatînd că ea este conformă cu împrejurările și interesele permanente ale neamului”, se menționează în comunicatul publicat de ziarul *România* din 25 august.

26 august: J. von Ribbentrop, ministrul de externe german, îi propune lui G. Ciano, ministrul de externe italian, convocarea delegațiilor României și Ungariei la Viena, pentru a primi „sfaturi amicale” privind problema transilvană, împreună cu avertismentul: „Cel care nu acceptă sfatul ia asupra sa întreaga responsabilitate a consecințelor viitoare”. 27 august: Hitler stabilește limitele teritoriului românesc care să fie anexat Ungariei horthyste; în

Catedrala
și palatul
episcopal
din Cluj...

...primăria din
Tirgu Mureș...

seara aceleiași zile, Legația germană de la București prezintă guvernului român invitația ca ministrul de externe, M. Manoilescu, să vină la Viena „cu depline puteri pentru tratative privind relațiile ungaro-române”. Pe 28 august delegația română pleacă la Viena, unde sosește a doua zi, la ora 13.30.

29 august, ora 14.00: convorbiri, la Hotelul Imperial, cu Ribbentrop și Ciano, în cadrul cărora M. Manoilescu este anunțat că, a doua zi, urmează să aibă loc „arbitrajul” româno-ungar; i se cere să telefoneze la București, pentru a căpăta asentimentul guvernului român pînă la orele 20.00-22.00. Ora 17.00: Manoilescu reușește să ia legătura cu E. Urdăreanu, ministrul Palatului, comunicîndu-i necesitatea întrunirii Consiliului de Miniștri și a Consiliului de Coroană; trimite mai multe telegrame în care prezintă situația dramatică în care fusese împinsă România; ora 17.40: Valer Pop are o întrevvedere cu Ribbentrop, care îi comunică faptul că „Ungaria a acceptat deja arbitrajul”. „Mi s-a confirmat — telegrafiază Valer Pop la București — că, în caz de neacceptare a arbitrajului, Axa se va dezinteresa de soarta sud-estului european și că consecințele pot să fie pentru România o totală distrugere a ființei sale de stat”.

Carol II, în jurnalul său: „După masă, la 5.30 [17.30] s-a produs drama care poate să ne ducă departe. Trebuie să mărturisesc că numai la aceasta nu mă așteptam, este lucrul cel mai dezastruos ce ni s-ar fi putut întîmpla.

Ora 23.00: Consiliul de Miniștri examinează situația creată și hotărăște întrunirea Consiliului de Coroană; ora 24.00: delegații români obțin amînarea termenului la care să prezinte răspunsul guvernului de la București privind dictatul. Membrii Consiliului de Coroană, cei din provincie, sînt aduși în Capitală cu trenuri și mașini speciale. R. V. Bossy, ministrul român la Roma, chemat de M. Manoilescu la Viena, îi spune ambasadorului italian la București, Ghigi, aflat de asemenea și el la Viena: „Guvernele «Axei» fac României o situație mai oribilă încă decît Uniunea Sovietică: aceasta din urmă a fixat guvernului din București un termen de 24 ore pentru a se pronunța asupra ultimatumului lor, pe cînd Berlinul și Roma cer un răspuns în timp de 3 ore ultimatumului lor”.

30 august, ora 03.00: Consiliul de Coroană; primul-ministru I. Gîgurtu prezintă telegramele primite de la Viena și supune aprobării acceptarea sau neacceptarea dictatului. Dintre cei prezenți, 19 membri se pronunță pentru acceptarea dictatului, 10 contra și o abținere. Ora 4.00: sosește la Viena răspunsul guvernului român de acceptare a dictatului.

Mărturii

țional ar fi o nedreptate, din punctul de vedere al intereselor permanente europene ar fi o greșeală catastrofală. Ea ar avea drept consecință o continuă tulburare a păcii și a liniștii în această parte a lumii”.

• „Minați de patriotica datorie de a ne apăra ființa și patrimoniul național și de a contribui la menținerea dreptului și a păcii, protestăm împotriva tendințelor de ciuntire a granițelor, ca și a discuțiilor ce le pot înlesni.

Socotim, de altă parte, ca o greșeală de neiertat și cea mai strigătoare nedreptate să se examineze, pe rînd, numai revendicările statelor vecine împotriva noastră, fără să fim seam de toate datele problemei românești.

Pentru motive ce nu avem a le discuta aci, conjunctura de astăzi nu pare în favoarea României. A folosi însă această situație împotriva ei, pentru a-i impune hotărîri nedrepte, nu poate asigura în această regiune a Europei ordinea și conviețuirea pașnică a popoarelor. Dimpotrivă, prin dezmembrarea unității românești, împotriva căreia protestăm în numele întregului popor românesc, nu poate fi decît adîncită învrăjbierea, creîndu-se noi și puternice motive de vrăjmășie între state și națiuni pentru viitor”.

• M. Manoilescu: „Cele două delegațiuni, ungară și română, nu au putut deloc lua cuvîntul pentru a expune și dezvolta în fond tezele lor. Am căutat să obținem din partea arbitrilor acceptarea dinainte a principiului etnic ca bază a delimitărilor teritoriale. Din nenorocire, acest lucru nu a fost admis. Arbitrajul a trebuit să se facă. A trebuit să se facă imediat.

Îmi pare rău că nu putem să explicăm totul și să facem să se înțeleagă totul din ceea ce s-a petrecut la Viena unde noi n-am avut decît simplul rol de a comu-

AUGUST
1940

...și vedere
din Satu Mare,
orașe trecute
sub stăpânire
horthystă
la 30 august 1940

Mărturi

nica la București o situație care cu toate eforturile noastre nu se putea schimba, pentru a primi de acolo hotărârea autorizată a guvernului și a Consiliului de Coroană". În caz că nu ar fi fost acceptat dictatul, continuă el, situația „ar fi fost mai gravă, fiindcă ar fi pus în cumpănă însăși existența statului românesc sub care ne adăpostim cu toții și la vreme bună și la vreme rea”.

● Valer Pop: „La Viena am găsit o stare de lucruri cu totul alta decât cea la care ne puteam aștepta. Plecat ca delegat al României la Viena, am devenit un simplu observator, pentru a păstra paritatea de reprezentare cu Ungaria. Singurul reprezentant autorizat al României care a mai rămas astfel nici el nu a avut puțința de a susține și dezvolta în fond teza românească.

La Viena, România a fost pusă exclusiv în fața alternativei de a accepta un arbitraj al puterilor Axei fără rezerve și condiții.

Într-o cumpănă stătea România eventual redusă teritorialicește și etnicește pînă la limita indicată de măsura maximă a revendicărilor teritoriale maghiare cunoscute de noi la Turnu Severin, însă cu frontierele sale noi garantate fără rezerve și fără echivoc contra oricui de către cele mai mari puteri militare ale lumii, în ceaaltă cumpănă era zădărnicia unei lupte nu pe viață și pe moarte, și numai pe moarte, a rezistenței oricui de eroice și de deznădăjduite a unui neam călât prin suferințe și sacrificii, care însă, în urma întinderii generalizate a amenințărilor, ducea în mod inexorabil la destrămarea totală a statului român și, mai mult decât atât, la distrugerea structurii organice a neamului, ceea ce este mai indispensabil ființei și fetei unui neam, a suveranității naționale”.

În comunicatul dat publicității a doua zi, la 31 august, se menționează: „Hotărîrea Consiliului de Coroană — citim astfel în *România* — ținut în noaptea de 29-30 august de a accepta arbitrajul puterilor Axei în tratativele româno-maghiare a fost luată în circumstanțe excepțional de grele. Conferința de la Viena, determinată din inițiativa Germaniei și Italiei, interesate la menținerea păcii în sud-estul Europei, s-a desfășurat în împrejurări în care România trebuie să aleagă între salvarea ființei politice a statului nostru și posibilitatea dispariției lui”. Ora 10.00: delegații români îl așteaptă pe W. Fabricius, ministrul Germaniei la București, prezent și el la Viena, împreună cu care urmează să meargă la Hotelul Imperial, unde au loc discuțiile; ora 13.30: Fabricius însoțește delegații români la Hotelul Imperial; sînt conduși în sala unde urmează să fie semnat dictatul. Vorbesc pe rînd Ribbentrop, Ciano, șefii celor două delegații urmînd să ia cuvîntul la sfîrșit; este prezentat textul dictatului, în germană și în italiană. G. Ciano notează în jurnalul său: „Ceremonia semnării la Belvedere. Ungurii nu-și pot ascunde bucuria la vederea hărții. Apoi auzim o bufnătură puternică. E Manoiilescu care a leșinat pe masă. Doctori, masaj, ulei camforat. În cele din urmă își recapătă cunoștința, dar este în continuare vizibil foarte șocat”. După o scurtă întrerupere, are loc semnarea documentului care răpea României un teritoriu de 43 492 kilometri pătrați și cu o populație de peste 2 609 000 locuitori, în mare majoritate români; ora 18.00: Valer Pop este chemat la Hotel Imperial, unde Ribbentrop își exprimă nemulțumirea pentru faptul că în comunicatul Consiliului de Coroană dat publicității se menționează că arbitrajul a fost acceptat, „în urma comunicării cu caracter ultimativ a puterilor Axei”; ora 24.00: are loc un nou Consiliu de Coroană, în cadrul căruia Alexandru Romalo, ministrul României la Berlin, prezintă o informare asupra modului în care Germania și Italia au impus dictatul.

Între vorbitori, Iuliu Maniu adresează un „protest al Ardealului și Banatului” pentru nedreapta sentință de la Viena. „Este o zi tristă, dureroasă și este foarte greu să ne stăpînim nervii și să nu-i lăsăm copleșiți de durerea care ne cuprinde. Protestez în contra alipirii Ardealului către Ungaria, protestez în contra rușrii oricărei părți a acestui pămînt și declar că socotesc eu, în numele întregului Ardeal, orîșice deciziune care se aduce în acest sens, în numele acestui arbitraj, de nevalidă și neexistentă juridicește”.

Rubrică de:
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

DIALOG CU CITITORII

LA CEREREA KGB-ULUI

Televiziunea sovietică a prezentat, în luna mai, un film documentar realizat la cererea KGB-ului". După cum precizează știrea transmisă de AFP, este vorba despre o peliculă consacrată memoriei agentului-dublu britanic și sovietic Kim Philby, mort la Moscova, la 11 mai 1988. Titlul ei: *Di-plomatul de la Cambridge. Numele de cod al lui Philby era „Soehnhchen”*. Filmul prezintă imagini de epocă ale întâlnirii de la Yalta, din februarie 1945, care a decis soarta Europei postbelice. „Toți ziaristi s-au întrebat atunci de ce avea Stalin un aer atât de calm, atât de sigur” — se spune în comentariul care însoțește filmul. „Da, delegația noastră primise informații despre planurile Alianței, grație lui Philby”. Tot celebrul agent dublu l-a informat pe sovieticii despre sosirea lui Rudolf Hess în Scoția, în noaptea de 10 mai 1940, după numai trei zile. KGB-ul a făcut această dezvăluire când au trecut exact 50 ani de la respectivul eveniment.

Agentul de legătură al lui Philby, Zola Voskresenskaia, încă în viață, povestește în acest film în două părți că serviciile secrete sovietice aveau încredere în Philby, dar că Stalin nu ținea cont de analizele lor. În ziua în care dictatorul sovietic a avut, în sfârșit, încredere în informațiile NKVD-ului (predecessorul KGB-ului) privind pregătirile militare germane, armata roșie a putut organiza cum se cuvine confruntarea de la Kursk, la sud de Moscova, din 1943 (Magazin istoric, nr. 7/1988).

Un fost responsabil al serviciilor secrete sovietice, colonelul Iuri Modin, ofițerul operativ care dirija grupul celor patru celebri spioni britanici — Kim Philby, Guy Burgess, Donald MacLean și Anthony Blunt — este, de asemenea, prezent în film. El confirmă existența unui al cincilea membru al grupului, dar nu oferă alte date, în afară de faptul că era un seixagenar cu obrazul rubicund și cu un barbișon alb. „L-am cunoscut personal, este un personaj important”, a spus — folosind timpul prezent — Modin despre cel pe care britanicii îl caută de peste 20 ani. Dar în cursul unei scurte conferințe de presă ținute după difuzarea filmului, colonelul Modin a refuzat să precizeze dacă cel de al cincilea mai este în viață și dacă se mai află în Marea Britanie.

Filmul dezvăluie și faptul că Philby, descoperit, a fugit la bordul unei nave sovietice ancorată în portul Beirut, la 23 ianuarie 1963 (vezi în această privință și Crăciun Ionescu, *Furtună în Orient*), pe cînd serviciile secrete britanice căutau să îl intercepteze pentru a-l interoga.

ÎNCEPUT DE NOU DRUM

I. ILIEVICI, pensionar, din ineu jud. Arad, veteran din cel de-al doilea război mondial, după ce ne împărta-

șește și d-sa dorința de a citi în paginile revistei articole adevărate despre istoria poporului nostru din ultima jumătate de veac, încheie: V-am scris nu cu gîndul de a denigra revista, căci am știut și am trăit în acele vremuri în care orice publicație trebuia să menționeze și să elogieze pe dictatorii ceaușisti, ca pe niște persoane providențiale. Le mai lipsea numai... sanctificarea, asemeni împăraților romani. Altfel, revista n-ar fi apărut!

Vă doresc la toți, domnilor, multă sănătate și mult curaj spre a face de acum înainte din revista **Magazin istoric** o publicație în care flacăra sacră a adevărului să fie pe măsura noilor prefaceri.

Anii întunecoși au trecut, iar ultimul, 1989, a trecut prin rîuri de sînge. Singele tinăr vîrsat nu va fi uitat niciodată de poporul nostru.

DA, DOAR ÎNCEPUTUL

GH. TUȚUI, din București. Documentul reprodus de noi în nr.5/1990 reprezintă doar începutul stenogramelor ședinței guvernului din 15 septembrie 1944, așa cum precizăm și în scurta introducere care îl precede. Discuția Convenției de armistițiu a continuat și în ziua de 16 septembrie. De altfel, pentru lămurirea cititorilor, redăm cîteva pasaje din scrisoarea dvs.: Cele două stenograme însumează 75 de pagini. Mai precizez că după ședința Consiliului de Miniștri din 27 august 1944, cînd s-a aprobat Decretul de revenire la regimul constituțional, acestea era cea de a doua întrunire a unui guvern pluripartid care un anumit timp a funcționat perfect, lucru ce merita a fi subliniat în introducere.

De asemenea, cred că ar fi putut avea locul și cîteva aprecieri mai cuprinzătoare, vizînd alte probleme discutate: cele teritoriale, de graniță, ale atitudinii ambasadorilor marilor puteri față de delegația română, poziția guvernului față de personalitățile române care au rămas dincolo de Prut și altele. Mai tîn să adaug că Lucretiu Pătrășcanu a intervenit în discuții de 33 de ori, Iuliu Maniu de 26 de ori, iar C.I.C. Brătianu de 7 ori, în chestiuni foarte grave privind abuzurile militarilor sovietici, la fel și alți participanți, fapt ce demonstrează interesul unor forțe politice diverse față de problemele majore ale țării.

„AM IUBIT ACEST PĂMÎNT SACRU”

Căpitan (r) COSTACHE MARIN A. DUMITRU, din Archita, com. Vinători, jud. Mureș: Și eu am iubit acest pămînt sacru. Sînt primul care am așezat un locotenent și un soldat nemți, în august 1944, la Murfatlar, în Dobrogea, și primul ofițer român care am intrat, cu compania mea, a 7-a, din Regimentul 34 infanterie, în Carei, cu două ore înainte de intrarea trupelor române în acest oraș, la 25 octombrie

1944. N-am să uit niciodată momentele acelea. Am intrat într-o biserică. La ora aceea, cu mult înainte de zori, acolo se afla un preot. L-am văzut și-am intrat în biserică după el. A aprins niște lumînări. Băieții și-au lăsat armamentul pe pardoseală și-au început să se roage. Preotul a spus o rugăciune. A venit lîngă mine, s-a întors cu fața spre altar, s-a închinat și-a șoptit: „Doamne, Dumnezeu nostru, mulțumescu-ți ție, Doamne, pentru că mi-ai dat viață să văd și asta!” După aceea s-a întors din nou spre mine și m-a întrebat: „De unde sîrîteți, domnule locotenent?” „De la Marea Neagră, părinte, de la Constanța”. „Să vă ajute Dumnezeu”. Eram la Carei, însepe ziua de 25 octombrie 1944.

PROMISIUNE

Pasionat de istorie, dl. VICTOR ANDRONIC, ne scrie din orașul Landshut, R.F.G.: Acum cînd mult frîmțită țară românească a trecut prin furcile caudine, îmi rezerv și eu dreptul de a vă cere respectuos să mă abonați la revista dvs. Doresc să primesc toate numerele, de cînd ai început publicarea noii serii. Vă promit să fiu un bun cititor al revistei și poate chiar și un bun colaborator.

NUME

COSTACHE PINTILIE, învățător pensionar, din com. Matca, jud. Galați, ne semnalează că în nr. 9/1989, la p. 27, apare menționat odată Virgil Tilea, iar altădată Viorel Tilea, solicitîndu-ne să precizăm care este forma corectă a numelui fostului ministru al țării noastre la Londra în 1939. Numele său este Viorel Virgil Tilea (vezi și nr. 10/1975 al revistei noastre, unde la p. 17 am publicat o notă biografică a diplomatului român).

CERERI ȘI OFERTE

MIRCEA NICHITU, str. 7 Nolembrie, nr. 5, Vatra Dornei, solicită: colecția 1/1967-1974; nr. 4/1975; 4/1984; 1/1986.

FLORIN GEORGE ZAHARIA, str. Bozieni, nr. 9, bl. 830 bis, C. A. p. 4, București, solicită: nr. 10/1988.

CONSTANTIN MIRONESCU, str. Ostirii, nr. 6, bl. 78 A, C. B. ap. 65, Sibiu, solicită: nr. 5/1987; oferă numerele dispărute din anii 1968-1989.

NICOLAE PURCARU, str. 7 Noiembrie, nr. 29, bl. A4, C. S. 1, ap. 1, Iași, solicită: nr. 1, 2/1967; 1/1971; oferă: nr. 1, 2, 3, 6, 9-12/1968; 1/1969; 1-3, 5, 6, 9, 10/1970; 1/1972; 6/1975; 1/1977; 1/1981; 5/1984.

LAUREAN GHEMES, Piața Trandafirilor, nr. 27-30, ap. 22, Tirgu Mures, solicită: nr. 1, 3/1967; oferă: nr. 7, 8/1967; 2-8, 10-12/1968; 1-5, 9, 12/1969.

ELENA PATURCĂ, Aleea Lunguleț, nr. 6, bl. DH, C. III, ap. 127, București, oferă colecția 1967-1987.

CONTENTS (Romanian History) A. Dumitriu Nosce te ipsum ● Madrid. The XVII International Congress of Historical Sciences: D. Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Villar, H. Ahrweiler, C. Popișteanu, V. Sandru, E. Denize ● M. Dinescu The Mammoth and Literature — Essay written against Ceausescu's Dictatorship, November 1989 ● 23 August 1944 — The Records of the Protagonists: Mihai de Hohenzollern, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L.D. Pătrășcanu, I. Antonescu ● M.T. Georgescu April 1953. The End of Historian Gh. I. Brătianu ● I.I. Nistor Luca Arbore — Stephen the Great's Conetable ● G. Potra 1802. A German Countess at the Princely Court in Bucharest ● A. Șipereș August 1944. The Swiss Minister cables from Bucharest (V) ● I. Flueras 1920. How did the Romanian Communist Party affiliate with the Comintern (II) ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) A. Dumitriu Nosce te ipsum ● Madrid. Le XVII-ème Congrès International des Sciences Historiques: D. Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Villar, H. Ahrweiler, C. Popișteanu, V. Sandru, E. Denize ● M. Dinescu Le mammoth et la littérature — essai du novembre 1989 contre la dictature de Ceausescu ● Le 23 août 1944 — points de vue des protagonistes: Mihai de Hohenzollern, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L.D. Pătrășcanu, I. Antonescu ● M.T. Georgescu Avril 1953. La mort de l'historien Gh.I. Brătianu ● I.I. Nistor Luca Arbore — un comtable d'Etienne le Grand ● G. Potra 1802. Une comtesse allemande à la Cour royale de Bucarest ● A. Șipereș Août 1944. Les rapports confidentiels du ministre de Suisse à Bucarest (V) ● I. Flueras 1920. Dans les coulisses de l'adhésion du Parti Communiste de Roumanie au Comintern (II) ● A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) А. Думитриу Носче те ipsum ● Мадрид: XVII-ый Международный конгресс исторических наук: Д. Бериндей, А. Нуэса, Е. Де ла Торре Виллар, Х. Ахрвейлер, К. Поппиштеану, В. Сандру, Е. Денизе ● М. Динеску Мамонт и литература — эссе ноября 1989 против чавушескувской диктатуры ● 23 августа 1944 г. — точки зрения исполнителей: Михай Хоэнцоллерн, Г. Михайл, И. Маню, К.И.К. Брăтиану, К. Тител Петреску, Л.Д. Пăтрăшкану, И. Антонеску ● М.Т. Джоржеску Апрель 1953 г. Смерть историка Г.И. Брăтиану ● И.И. Нисор Лука Арборе — германша Стефана Великого ● Г. Потра 1802 г. Немеческая графиня при господарском дворе в Бухаресте ● А. Шипереш Август 1944 г. Доконения министра швейцарии в Бухаресте (V) ● И. Флуераш 1920. За кулисами вступления Румынской Коммунистической Партии в Коминтерн (II) ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) A. Dumitriu Nosce te ipsum ● Madrid. Der XVII Internationale Kongress der Geschichtswissenschaftler D. Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Villar, H. Ahrweiler, C. Popișteanu, V. Sandru, E. Denize ● M. Dinescu Der Mammut und die Literatur. Ein Essay, von November 1989, gegen Ceausescu's Diktatur ● 23 August 1944. Standpunkte der Protagonisten: Mihai von Hohenzollern, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L.D. Pătrășcanu, I. Antonescu ● M.T. Georgescu April 1953. Das Ende des Historikers Gh.I. Brătianu ● I.I. Nistor Luca Arbore — ein Ratgeber des Stephan der Grosse ● G. Potra 1802. Eine deutsche Gräfin am Bukarester Herrscherhof ● A. Șipereș August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest berichtet... (V) ● I. Flueras 1920. Hinter den Kulissen der Beitretung der rumänischen Kommunistische Partei zum Comintern (II) ● In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia română) A. Dumitriu Nosce te ipsum ● Madrid. El XVII-o Congreso Internacional de Ciencias Históricas: D. Berindei, A. Nuñez, E. De la Torre Villar, H. Ahrweiler, C. Popișteanu, V. Sandru, E. Denize ● M. Dinescu El mamut y la literatura — ensayo de noviembre de 1989 contra la dictadura de Ceausescu ● 23 de agosto de 1944 — puntos de vista de los protagonistas: Miguel de Hohenzollern, Gh. Mihail, I. Maniu, C.I.C. Brătianu, C. Titel Petrescu, L.D. Pătrășcanu, I. Antonescu ● M.T. Georgescu Abril de 1953. La muerte del historiador Gh.I. Brătianu ● I.I. Nistor Luca Arbore — un condestable de Esteban el Grande ● G. Potra 1802. Una condesa alemana en la Corte principesca de Bucarest ● A. Șipereș Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest (V) ● I. Flueras 1920. De entre los bastidores de la afiliación de Partido Comunista Rumano al Comintern ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București,
Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfr.

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică, anul XXIV, nr. 8 (281), august 1990. București, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Casa șa poștală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406; 917.

Acest număr al noii serii a revistei *Magazin istoric* a fost pregătit pentru tipar de: *Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Cristian Popișteanu (redactor șef), Marian Ștefan, Ioana Ursu (secretar general de redacție); secretariat tehnic: Anton Tănase, Georgeta Apreotesei, Constanța Avram, Floarea Dragne, Tudora Petre; macheta artistică: Radu Ion Popescu; tipărit prin Editura Presa Liberă la Combinatul Poligrafic București cu sprijinul colectivelor secțiilor fotoculegere, offset și legătorie.*

Apare lunar, se găsește de vânzare la chifșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — București

42 427

